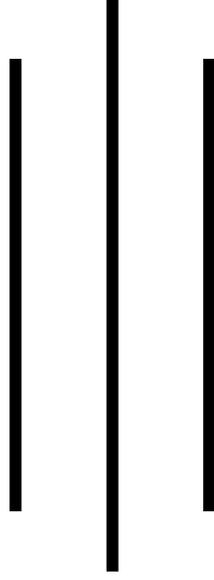

"शिक्षामा प्रविधि, बरेडमा समृद्धि"

बरेड गाउँपालिका शैक्षिक योजना

२०७८/०७९-२०८२/०८३

Educational Plan 2078/079-2082/083

बरेड गाउँपालिका
शिक्षा, युवा तथा खेलकुद शाखा
हुग्दिशिर, बागलुङ

मुख्य संरक्षक

अध्यक्ष: कृष्ण प्रसाद शर्मा

संरक्षक

उपाध्यक्ष: दिलिप कुमार पुन

प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत: जित बहादुर राना

सम्पादन समिति

- संयोजक : नर बहादुर बि. क. (पूर्व सामाजिक विकास समिति संयोजक)
- सदस्य : रामचन्द्र शर्मा, योजना अधिकृत
- सदस्य : राजन कार्की, सूचना प्रविधि अधिकृत
- सदस्य : विष्णु प्रसाद न्यौपाने, प्राविधिक सहायक, शिक्षा
- सदस्य : नामबहादुर थापा, शिक्षक श्री पुरुषोदय मा. वि. बरेड २
- सदस्य : लिलाधर पौडेल, शिक्षक श्री भूकुटी मा. वि. बरेड २
- सदस्य : सुर्यप्रसाद सुबेदी, शिक्षक श्री शारदा मा. वि. बरेड ३
- सदस्य सचिव : सुर्यप्रसाद शर्मा, शिक्षा अधिकृत
- भाषा सम्पादक : चित्र थापा, विषय विशेषज्ञ श्री सर्वोदय मा.वि. बरेड २

प्रकाशन सहयोगी

बुद्धिबल थापा, जिल्ला संयोजक प्रारम्भिक कक्षा पढाइ कार्यक्रम, बागलुङ

प्रकाशक

बरेड गाउँपालिका

शिक्षा, युवा तथा खेलकुद शाखा

हुग्दिशिर, बागलुङ ।

प्रकाशक: शिक्षा युवा तथा खेलकुद शाखा हुग्दिशिर, बागलुड

ईमेल: edu.barengmun@gmail.com

वेवसाईट: www.barengmun.gov.np

फेसबुक पेज : www.facebook.com/barengm

प्रकाशन वर्ष: २०७९ असार

प्रकाशन प्रति : १००

सर्वाधिकार: बरेड गाउँपालिका शिक्षा, युवा तथा खेलकुद शाखा, हुग्दिशिर, बागलुड ।

कम्प्युटर सेटिङ्ग: सुर्य प्रसाद शर्मा (शिक्षा अधिकृत)

मुद्रण:

फोन नं:

ईमेल:

बरेड गाउँपालिका

गाउँ कार्यपालिकाको कार्यालय

हुग्लिङशिर, बागलुङ

फोन नं. : ९८५७६३२३२८
वेबसाईट www.barengmun.gov.np
Email : info@barengmun.gov.np

पत्र संख्या : २०७८/७९
चलानी नं. :

मण्डकी प्रदेश, नेपाल

शुभकामना

बरेड गाउँपालिका शिक्षा, युवा तथा खेलकुद शाखाले हालको समग्र वस्तुस्थितिलाई विश्लेषण गरी शिक्षा क्षेत्रमा व्यापक परिवर्तन गरी शैक्षिक गुणस्तर अभिवृद्धि गर्नको लागि आगामी ५ वर्षको लागि शैक्षिक योजना निर्माण गरी प्रकाशन गर्न लागेकोमा मलाई अत्यन्तै खुसी लागेको छ ।

वर्तमान युग सूचना प्रविधिको युग हो । सूचनाको विकासबाट मात्र कुनै पनि विषयको सर्वाङ्गीण विकास हुन सक्दछ । तसर्थ शिक्षा क्षेत्रमा सूचना प्रविधिको प्रयोगलाई जोड दिनु वर्तमान युगको माग हो । सूचना र तथ्याडकको आधारमा नै वास्तविक शैक्षिक योजना र कार्यक्रम निर्माण गर्न सकिन्छ । प्रारम्भिक बालविकास शिक्षादेखि उच्चशिक्षासम्मको विषयवस्तुलाई समेटेर शैक्षिक तथा भौतिक पक्षमा व्यापक सुधार गर्ने योजना समेटिएको छ । शिक्षा क्षेत्रका सरोकारवालाहरू, विद्यालय व्यवस्थापन समितिका पदाधिकारी, शिक्षक, विद्यार्थी एवम् अभिभावक सहित सबै सरोकारवाला व्यक्ति वा निकायले आ-आफ्नो ठाउँबाट सहयोग र सहकार्य गरेमा मात्र योजना सफल हुनेछ । "शिक्षामा प्रविधि, बरेडमा समृद्धि" भन्ने मूल नारालाई आत्मसात गर्दै "समृद्ध बरेड, सुखी बरेडवासी" को मूल लक्ष्यमा पुग्ने एउटा पाईलोको रूपमा मैले यस शैक्षिक योजना प्रकाशन कार्यलाई लिएको छु । यो प्रशंसनीय कामबाट शिक्षा क्षेत्रको पारदर्शिता, सुशासन एवम् शैक्षिक गुणस्तरका उपायहरू प्रयोग गरी विद्यालयहरूको असल व्यवस्थापनमा टेवा पुग्ने खालका सामग्रीहरू अझै समेट्दै जानेछन् भन्ने पनि विश्वास लिएको छु ।

प्रकाशन हुन लागेको बरेड गाउँपालिकाको शैक्षिक योजना २०७८ ले यहाँको शैक्षिक अवस्था र शैक्षिक लक्ष्यका विषयमा शैक्षिक जगत लगायत सबैलाई सु-सुचित गर्नेछ भन्दै योजना तयार गर्न मिहिनेत गर्ने शिक्षा शाखा लगायत सम्पूर्ण टिमलाई हार्दिक धन्यवाद दिँदै सफलता एवम् निरन्तरताको शुभकामना व्यक्त गर्दछु ।

२०७९ असार

कृष्णप्रसाद शर्मा
अध्यक्ष

बरेड गाउँपालिका

गाउँ कार्यपालिकाको कार्यालय

हुग्लेशिर, बागलुङ

फोन नं. : ९८५७६३२३२८
वेबसाईट www.barengmun.gov.np
Email :info@barengmun.gov.np

पत्र संख्या : २०७८/७९
चलानी नं. :

मण्डकी प्रदेश, नेपाल

शुभकामना

बरेड गाउँपालिका शिक्षा, युवा तथा खेलकुद शाखाले बरेड गाउँपालिकाको ५ वर्षे शैक्षिक योजना प्रकाशन गर्न लागेकोमा मलाई अत्यन्तै खुसी लागेको छ । शैक्षिक योजनाहरू कार्यान्वयन निकायको रूपमा रहेको शिक्षा, युवा तथा खेलकुद शाखा सबैका लागि शिक्षा पुऱ्याउन राज्यले गरेका प्रतिवद्धता पूरा गर्नका लागि हालसम्म गाउँपालिकाले हासिल गरेका उपलब्धीहरू र आगामी ५ वर्षमा पूरा गर्ने गरी तयार गरिएका लक्ष्यहरू समेटी ५ वर्षे शैक्षिक योजना निर्माण गर्नु अत्यन्तै सान्दर्भिक छ ।

राज्यले शिक्षा क्षेत्रमा समावेश गरेका नीति तथा कार्यक्रमलाई उचित समयमा सम्पन्न गरी सहजरूपमा सेवा प्रवाह गर्न, कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्न र गाउँपालिकाको शैक्षिक क्षेत्रलाई थप उचाईमा पुऱ्याउन शिक्षा, युवा तथा खेलकुद शाखाले अग्रणी भूमिका निर्वाह गरोस् भन्ने शुभकामना दिन चाहन्छु । प्रकाशन हुन लागेको गाउँपालिकाको ५ वर्षे शैक्षिक योजनाले यस गाउँपालिकाले हालसम्म गरेका र भविष्यमा गर्ने शैक्षिक गतिविधिका बारेमा शिक्षा क्षेत्रका सरोकारवाला सबैलाई आवश्यक जानकारी प्रदान गरी शिक्षाको विकासमा सघाउ पुऱ्याउने छ भन्ने विश्वास समेत लिएको छु । अन्त्यमा यस शैक्षिक योजना प्रकाशन तयारीमा विभिन्न रूपमा संलग्न सबैमा हार्दिक धन्यवाद साथै आगामी वर्षहरूमा समेत प्रकाशनको निरन्तरताको लागि शुभकामना व्यक्त गर्न चाहन्छु ।

२०७९ असार

दिलिप कुमार पुन
उपाध्यक्ष

बरेङ गाउँपालिका

गाउँ कार्यपालिकाको कार्यालय

हुम्लेशिर, बागलुङ

फोन नं. : ९८५७६३२३२८
वेबसाईट : www.barengmun.gov.np
Email : info@barengmun.gov.np

पत्र संख्या : २०७८/७९
चलानी नं. :

मण्डकी प्रदेश, नेपाल

बरेङ गाउँपालिका शिक्षा, युवा तथा खेलकुद शाखाले गाउँपालिका शैक्षिक योजना निर्माण गरी प्रकाशन गर्न लागेकोमा मलाई अत्यन्तै खुसी लागेको छ ।

मुलुकको सर्वाङ्गीण विकासको मेरुदण्ड मानिने शिक्षा क्षेत्रको विकासबाट मात्र दिगो विकास, सुख, शान्ति र समृद्धिको गन्तव्य हासिल गर्न सकिन्छ । मुलुकको विकासका लागि आवश्यक सबै प्रकारका स्रोत साधन र सम्भावनाहरूको पहिचान, प्राप्ति र समुचित प्रयोग दक्ष र असल नागरिकबाट मात्र सम्भव हुन्छ र यो सबैका लागि शिक्षा क्षेत्रको विकास आवश्यक पर्दछ । संविधानतः माध्यमिक तहसम्मको शिक्षा सम्बन्धी अधिकार र जिम्मेवारी स्थानीय तहलाई प्रदान भएको सन्दर्भमा आफ्नो शिक्षाको स्थानीयकरणका साथै विश्वव्यापीकरण र प्रविधिको वर्तमान युगमा विश्वमा बिकने र टिक्ने साथै नैतिकता र राष्ट्रियता आत्मसात गर्ने जनशक्तिको उत्पादन गर्न सक्ने शिक्षा पद्धतिको व्यवस्था गर्नु आजको आवश्यकता हो । हाल विकसित मानिने सबै देशहरूले मानव विकासमा गरेको लगानीको कारण नै सो उपलब्धी हासिल गरेको तथ्यलाई आत्मसात गरीनु पर्दछ । हाल विद्यमान शैक्षिक प्रणालीबाट सिर्जित शैक्षिक बेरोजगारहरूको सङ्ख्या न्यून गर्नको लागि विद्यालय तह देखि नै व्यावहारिक, सिपमूलक र प्राविधिक शिक्षाको व्यवस्था गरीनु आजको माग हो । यही तथ्यलाई आत्मसाथ गरी यस गाउँपालिकाले शिक्षा क्षेत्रमा यथोचित बजेट लगानी गर्दै आईरहेको छ ।

यसरी शिक्षा क्षेत्रको विकास गर्न बरेङ गाउँपालिकाले विभिन्न शैक्षिक योजनाहरू तर्जुमा गर्न जरुरी छ । शैक्षिक नीति, कार्यक्रम तथा योजनाहरूलाई तथ्यपूर्ण र यथार्थपरक बनाउनका लागि र आगामी ५ वर्षमा शैक्षिक क्षेत्रमा थप सुदृढ गरी बरेङ गाउँपालिकाको शिक्षा क्षेत्रमा सुधार गर्नको लागि यस गाउँपालिकाको शैक्षिक योजना अपरिहार्य हुन्छ । बरेङ गाउँपालिका शिक्षा युवा तथा खेलकुद शाखाले शैक्षिक योजना अत्यन्तै मेहनतकासाथ निर्माण सम्पन्न गरेको हुँदा यस कार्यमा सहयोग पुर्याउने कर्मचारीहरू तथा सबै महानुभावहरू प्रति हार्दिक आभार व्यक्त गर्दै यसको पूर्ण सदुपयोग हुनेछ भन्ने विश्वास लिएको छु , साथै निरन्तर प्रकाशनको कामना पनि गर्दछु ।

२०७९ असार

जित बहादुर राना
प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत

विषय सूची

विषय

परिच्छेद १ परिचय.....

- १.१ पृष्ठभूमि.....
- १.२ गाउँपालिकाको परिचय.....
- १.३ गाउँपालिकाको भौगोलिक अवस्थिति र सिमाना.....
- १.४ सामाजिक अवस्था.....
- १.५ गाउँपालिकाको जनसङ्ख्या सम्बन्धी विवरण.....
- १.६ गाउँपालिकाको वडा अनुसार जम्मा घरधुरी तथा जनसङ्ख्या.....
- १.७ गाउँपालिकाको शैक्षिक अवस्था.....
- १.८ साक्षरताको अवस्था.....
- १.९ बरेड गाउँपालिकाको शैक्षिक अवस्थाको विश्लेषण.....
- १.१० गाउँपालिकाका शैक्षिक समस्या तथा चुनौती र अवसरहरू.....

परिच्छेद २ नयाँ शिक्षा क्षेत्र योजना.....

- २.१ सन्दर्भ र औचित्य.....
- २.२ गाउँपालिकाको दीर्घकालीन सोच ढक्कण्यलप, ध्येय, उद्देश्य र रणनीतिहरू.....
- २.२.१ परिचय.....
- २.२.२ दीर्घकालीन सोच (Vision).....
- २.२.३ ध्येय (Mission).....
- २.२.४ प्रमुख उद्देश्यहरू (Objectives).....
- २.२.५ दीर्घकालीन रणनीतिहरू.....
- २.२.६ अपेक्षित मुख्य उपलब्धी.....
- २.७ मुख्य कार्यसम्पादन सूचक तथा परिमाणात्मक लक्ष्य.....

परिच्छेद तीन: शिक्षाका क्षेत्रहरू.....

- ३.१ परिचय.....
- ३.२ प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षा.....
- ३.२.१ परिचय.....
- ३.२.२ वर्तमान अवस्था.....

- ३.२.३ उद्देश्य.....
- ३.२.४ रणनीति.....
- ३.२.५ उपलब्धी , नतिजा , प्रमुख क्रियाकलाप तथा लक्ष्य.....
- ३.३ आधारभूत शिक्षा.....
- ३.३.१ परिचय.....
- ३.३.२ वर्तमान अवस्था.....
- ३.३.३ उद्देश्य.....
- ३.३.४ रणनीतिहरू.....
- ३.३.५ उपलब्धी, नतिजा, प्रमुख क्रियाकलाप तथा लक्ष्य.....
- ३.४ माध्यमिक शिक्षा.....
- ३.४.१ परिचय.....
- ३.४.२ वर्तमान अवस्था.....
- ३.४.३ उद्देश्यहरू.....
- ३.४.४ रणनीतिहरू.....
- ३.४.५ उपलब्धी, नतिजा, प्रमुख क्रियाकलाप तथा लक्ष्य.....
- ३.४ उच्च शिक्षा.....
- ३.४.१ परिचय.....
- ३.४.२ बरेड गाउँपालिकाको उच्च शिक्षाको वर्तमान अवस्था.....
- ३.४.३ उच्च शिक्षाका समस्या तथा चुनौतीहरू.....
- ३.४.४ बरेड गाउँपालिकामा उच्च शिक्षाका उद्देश्य.....
- ३.४.५ रणनीतिहरू.....
- ३.४.६ उपलब्धी, नतिजा, प्रमुख क्रियाकलाप तथा लक्ष्य.....
- ३.५ प्राविधिक तथा व्यवसायीक शिक्षा.....
- ३.५.१ परिचय.....
- ३.५.२ वर्तमान अवस्था.....
- ३.५.३ चुनौती तथा अवसरहरू.....
- ३.५.४ उद्देश्य.....
- ३.५.४ रणनीतिहरू.....
- ३.५.५ उपलब्धी , नतिजा, प्रमुख क्रियाकलाप तथा लक्ष्य.....
- ३.६ पाठ्यक्रम र पाठ्यसामग्री.....

३.६.१ परिचय.....	
३.६.२ वर्तमान अवस्था.....	
३.६.३ उद्देश्य.....	
३.६.४ रणनीति.....	
३.५.५ उपलब्धी, नतिजा, प्रमुख क्रियाकलाप तथा लक्ष्य.....	
३.७ शिक्षक व्यवस्थापन र विकास.....	
३.७.१ परिचय.....	भ्वचयचज्ञ द्यययफबचप लयत मभाष्लभम.
३.७.२ शिक्षक तयारी.....	भ्वचयचज्ञ द्यययफबचप लयत मभाष्लभम.
३.७.३ शिक्षण पेशाप्रति आकर्षण र नियुक्ति.....	भ्वचयचज्ञ द्यययफबचप लयत मभाष्लभम.
३.७.४ शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप.....	भ्वचयचज्ञ द्यययफबचप लयत मभाष्लभम.
३.७.५ शिक्षकको उत्तरदायीत्व.....	भ्वचयचज्ञ द्यययफबचप लयत मभाष्लभम.
३.७.६ शिक्षकको पेसागत सहयोग पद्धति.....	भ्वचयचज्ञ द्यययफबचप लयत मभाष्लभम.
३.७.७ शिक्षक क्षमता विकास कार्यक्रम.....	भ्वचयचज्ञ द्यययफबचप लयत मभाष्लभम.
३.७.८ शिक्षकको आपूर्ति र वितरण.....	भ्वचयचज्ञ द्यययफबचप लयत मभाष्लभम.
३.७.९ प्रमुख समस्या तथा चुनौतीहरू.....	भ्वचयचज्ञ द्यययफबचप लयत मभाष्लभम.
३.७.१० उद्देश्य.....	भ्वचयचज्ञ द्यययफबचप लयत मभाष्लभम.
३.७.११ रणनीतिहरू.....	भ्वचयचज्ञ द्यययफबचप लयत मभाष्लभम.
३.७.१२ उपलब्धी, नतिजा, क्रियाकलाप तथा लक्ष्य.....	
३.८ विद्यालय व्यवस्थापन (प्रधानाध्यापक सहित).....	
३.८.१ परिचय.....	
३.८.१ वर्तमान अवस्था.....	
३.८.२ उद्देश्य.....	
३.८.३ रणनीतिहरू.....	
३.८.४ उपलब्धी, नतिजा, प्रमुख क्रियाकलाप तथा लक्ष्य.....	
३.९ निरन्तर शिक्षा, खुला सिकाइ, अनौपचारिक शिक्षा र जीवनपर्यन्त सिकाइ र शिक्षा.....	
३.९.१ परिचय.....	
३.९.२ वर्तमान अवस्था.....	
३.९.३ समस्या तथा चुनौतीहरू.....	
३.९.४ उद्देश्य.....	
३.९.५ रणनीतिहरू.....	
३.९.६ उपलब्धी नतिजा प्रमुख क्रियाकलाप तथा लक्ष्य.....	

३.१० गुणस्तरीय सार्वजनिक शिक्षा.....	
३.१०.१ परिचय.....	
३.१०.२ वर्तमान अवस्था.....	
३.१०.३ उद्देश्य.....	
३.१०.४ रणनीतिहरू.....	
३.१०.५ उपलब्धी, नतिजा, प्रमुख क्रियाकलाप तथा लक्ष्य.....	
३.११ आर्थिक तथा सामाजिक रूपमा पछाडि परेका वर्गको पहुँच / समावेशी शिक्षा.....	
३.११.१ परिचय.....	
३.११.२ वर्तमान अवस्था.....	
३.११.३ समस्या तथा चुनौतीहरू.....	
३.११.४ उद्देश्य.....	
३.११.५ रणनीतिहरू.....	
३.११.६ उपलब्धी नतिजा प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य.....	
३.१२ शिक्षामा सूचना प्रविधि.....	
३.१२.१ परिचय.....	
३.१२.२ वर्तमान अवस्था.....	
३.१२.३ उद्देश्य.....	
३.१२.४ रणनीतिहरू.....	
३.१२.५ उपलब्धी, नतिजा, क्रियाकलाप तथा लक्ष्य.....	
परिच्छेद-४ संस्थागत संरचना र क्षमता विकास (प्रदेश र सङ्घीय तहसँगको अन्तरसम्बन्ध).....	
४.१ परिचय.....	
४.२ वर्तमान अवस्था.....	
४.३ उद्देश्य.....	
४.४ रणनीतिहरू.....	
४.५ उपलब्धी नतिजा प्रमुख क्रियाकलाप.....	
परिच्छेद ५ : लगानी र स्रोत व्यवस्थापन.....	
५.१ परिचय.....	
५.२ वर्तमान अवस्था.....	
५.३ उद्देश्य.....	
५.४ रणनीतिहरू.....	

परिच्छेद ६ कार्यान्वयन, अनुगमन तथा मूल्याङ्कन, समन्वय र सहजीकरण.....	
६.१ योजना कार्यान्वयन.....	
६.१.१ परिचय.....	
६.१.२ वर्तमान अवस्था.....	
६.१.३ योजना कार्यान्वयन प्रबन्ध.....	
६.१.४ अनुगमन तथा मूल्याङ्कन, समन्वय र सहजीकरण.....	
६.१.४.१ परिचय.....	
६.१.४.२ वर्तमान अवस्था.....	
६.१.४.३ उद्देश्य.....	
६.१.४.५ रणनीतिहरू.....	
६.१.४.६ उपलब्धी, नतिजा, प्रमुख क्रियाकलाप तथा लक्ष्य.....	
परिच्छेद ७ : मुख्य मुख्य क्रियाकलाप र उपलब्धी सूचक.....	
७.१ परिचय.....	
७.२ योजनाको समग्र नतिजा खाका.....	
सन्दर्भ सामग्रीहरू.....	

शिक्षा क्षेत्र योजना

२०७८/०७९-२०८२/०८३

परिच्छेद १

परिचय

१.१ पृष्ठभूमि

वर्तमान नेपालको संविधान अनुसार राज्यको पुनर्संरचना भई एकात्मक राज्य व्यवस्थाबाट सङ्घीय गणतन्त्रात्मक राज्य व्यवस्थामा परिवर्तन भएको छ । जसअनुसार हाल देशमा सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तह गरी तीन तहका सरकार क्रियाशील रहेका छन् । संविधानले समग्रमा समतामूलक समावेशी समाजवाद उन्मुख राष्ट्र निर्माण गर्ने ध्येय राखेको छ । नेपालको संविधानले समाजवाद उन्मुख राज्य प्रणालीमा आधारित भई प्रत्येक नागरिकलाई राज्यबाट आधारभूत तहसम्मको शिक्षा अनिवार्य र निःशुल्क तथा माध्यमिक शिक्षा निःशुल्क पाउने हक सुनिश्चित गरेको छ । यसका अतिरिक्त अपाङ्गता भएका र आर्थिक रूपमा विपन्न नागरिकलाई कानूनबमोजिम निःशुल्क शिक्षा पाउने र मातृभाषामा शिक्षा पाउने हकसमेतको व्यवस्था गरेको छ । राज्यको आर्थिक, समृद्धि र सामाजिक न्यायसहितको समतामूलक समाज निर्माणका लागि गुणस्तरीय शिक्षाको सुनिश्चितता र सबैका लागि जीवनपर्यन्त शिक्षाको समान अवसरले दिगो शान्ति, असल संस्कृति, सामाजिक सहिष्णुता तथा साझा मूल्यको प्रवर्धन गरी राष्ट्र निर्माणमा आवश्यक मानव संसाधनको विकासमा शिक्षाको अहम् भूमिका रहनेमा दुई मत छैन ।

संविधानले शिक्षालाई मौलिक हकको रूपमा उल्लेख गरी कार्यान्वयन गर्न कानून निर्माणको कार्य थालनी गरेको छ । यी संवैधानिक हक तथा प्राथमिकताहरूलाई कार्यान्वयन गर्न सहयोगी हुने कानुनी आधार तयार गर्ने क्रममा निःशुल्क तथा अनिवार्य शिक्षा ऐन २०७५ तथा यस सम्बन्धी नियमावली २०७० कार्यान्वयनमा

आएको छ । बालबालिका सम्बन्धी ऐन २०७५ ले शिक्षालगायत बालबालिकाहरूको हक र अधिकारलाई थप प्रत्याभूत गरेको छ । नेपाल सरकारले जारी गरेको राष्ट्रिय शिक्षा नीति २०७६ ले संवैधानिक मान्यतामा आधारित भई शिक्षा क्षेत्रमा सुधार तथा परिवर्तनका लागि नीतिगत मार्गदर्शन गरेको छ ।

सङ्घीय स्वरूपको राज्य व्यवस्थामा राज्यका सबै तहका सरकार बीचको आपसी समन्वय र सहकार्यबाट नै राज्यले परिलक्षित गरेका उद्देश्य प्राप्त गर्न सकिन्छ । मानव संसाधनको विकासबाट मुलुकको उपलब्ध प्राकृतिक स्रोतसाधन र अवसरहरूको समुचित परिचालन हुन गई नेपाल सरकारले राखेको २५ वर्षे दीर्घकालीन सोच “समृद्ध नेपाल, सुखी नेपाली” सहितको समुन्नत राष्ट्र निर्माणमा शिक्षाको माध्यमबाट योगदान पुऱ्याउन सकिन्छ । यही वृहत्तर उद्देश्य प्राप्तिका लागि राष्ट्रिय रूपमा नै शैक्षिक कार्यक्रमहरू बीच तादात्म्यता सहित तीनै तहका सरकारको आपसी समन्वय र सहकार्यमा शिक्षा योजना निर्माण हुनु सान्दर्भिक देखिन्छ । यसै सन्दर्भमा नेपालको संविधानमा भएका शिक्षा सम्बन्धी प्रावधान, २५ वर्षे राष्ट्रिय दीर्घकालीन सोच, राष्ट्रिय शिक्षा नीति र राष्ट्रिय विज्ञान प्रविधि तथा नवप्रवर्तन नीति, सामुदायीक विद्यालय सबलीकरण दशक (२०७६-२०८५) का लागि सम्बोधन गर्नुपर्ने विषयहरू, १५वर्षे दिगो विकास लक्ष्य, पन्ध्रौँ आवधिक योजनाका लक्ष्यहरू र हालै कोभिड-१९ ले पारेको प्रभावलाई समेत सम्बोधन गर्ने गरी नेपाल सरकार, शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालयले १० वर्षे (वि.सं.२०७८ देखि २०८७ सम्म) शिक्षा क्षेत्रको नयाँ शिक्षा योजना निर्माणलाई अगाडि बढाएको छ । तीनै तहमा निर्माण हुने प्रस्तावित योजनाले नेपाललाई सन् २०२२ सम्ममा विकासशील मुलुकको रूपमा र सन् २०३० सम्ममा दिगो विकासका लक्ष्य हासिल गर्दै मध्यम आय भएको मुलुकको रूपमा स्तरोन्नति गर्ने तथा समृद्ध नेपाल र सुखी नेपालीको राष्ट्रिय अपेक्षा पूरागर्ने कार्यमा मुलुकको शिक्षाले माध्यमको रूपमा भूमिका खेल्ने अपेक्षा बरेड गाउँपालिकाले समेत स्थानीयतामा आधारित रहेर यो शिक्षा क्षेत्रको ५ वर्षे योजना निर्माण गरीएको हो ।

१.२ गाउँपालिकाको परिचय

बरेङ गाउँपालिका नेपालको गण्डकी प्रदेश अन्तर्गत बागलुङ जिल्लामा रहेको छ । बरेङ गाउँपालिकाको स्थापना साविकका धुल्लुबाँस्कोट, हुगिदिशिर, बाटाकाचौर, सल्यान र सुखौरा गा.वि.स. समावेश गरि गरीएको हो । यस गाउँपालिकामा हाल ५ वटा वडाहरू छन् । बरेङ गाउँपालिकाको पूर्वमा जैमिनी नगरपालिका, पश्चिम र दक्षिणमा गुल्मी जिल्ला, उत्तरमा गल्कोट नगरपालिका पर्दछन् ।

बरेङ गाउँपालिकामा रहेको 'बरेङ' भन्ने स्थानमा नियमित रूपमा मेला लाग्ने गर्दछ । उक्त मेलामा ढाडे खेल (कुस्ती) खेल्ने गरेको भन्ने पाइन्छ । 'बरेङ' भन्ने स्थान अग्लो डाँडामा रहेकोले भर्याङ्ग जस्तो भौगोलिक धरातल पार गरेर भर्याङमा जानुपर्ने भएकोले "भरेङ्ग" नामबाट अपभ्रंस भई बरेङ भन्ने नाम रहन गएको भन्ने स्थानीय पाकाहरूको भनाई रहेको छ । त्यस्तै अर्को भनाईअनुसार यस गाउँपालिकामा एउटा ठूलो वरको रुख रहेको हुनाले उक्त स्थानलाई बरेङ भन्ने गरीएको भन्ने भनाई पनि रहेको छ ।

यस गाउँपालिकामा विभिन्न जातजाती तथा धर्म मान्ने व्यक्तिहरूको बसोबास रहेको छ । राष्ट्रिय जनगणना २०६८ को तथ्याङ्कअनुसार सबैभन्दा बढी मगर जाति ५,०९९ जना (३५.१८ प्रतिशत), दोस्रोमा क्षेत्री ३,००० (२०.७० प्रतिशत) र तेस्रोमा ब्राह्मण (पहाडी) २,२९० (१५.८० प्रतिशत) हरूको बसोबास रहेको छ । यस गाउँपालिकामा ५ वडाहरू रहेका छन् । औसत पारिवारिक आम्दानीमा कृषि व्यवसायको सबैभन्दा ठूलो हिस्सा रहेको छ र स्थानीय बासिन्दाको आम्दानीको अन्य मुख्य स्रोत स—साना व्यापार व्यवसाय, साना घरेलु उद्योग, सेवामूलक व्यवसाय, नोकरी साथै विकल्पमा वैदेशिक रोजगारी पनि एक हो । परम्परागत कृषि व्यवसायको विकल्प खोजिरहेका यहाँका बासिन्दाहरूमा क्रमशः आधुनिकताको प्रभाव पर्न थालेको देखिन्छ । स्थानीय जनशक्ति मजदुरी तथा अध्ययनका लागि विदेशिने क्रम बढिरहेको छ । यस गाउँपालिकामा प्रारम्भिक बालविकास देखि माध्यमिक तह र उच्च

शिक्षासम्म शिक्षा प्रदान गर्ने शैक्षिक संस्थाहरू रहेका छन् । योजनावद्ध विकास कार्यक्रम कार्यान्वयनमा कठिनाई तथा आवश्यक आर्थिक व्यवस्थापनमा कठिनाई हुनुले यस गाउँपालिका क्षेत्रको अपेक्षित विकास हुन सकिरहेको देखिँदैन । विभिन्न समुदाय, जातजातीका मानिसको बसोबास रहेको यस क्षेत्रमा विभिन्न चाडपर्व मनाउने गरीन्छ । दशैं, तिहार, साउने र माघे सक्रान्ति, तिज, महाशिवरात्री, चैते दशैं, होली, बुद्धजयन्ती, क्रिष्मस आदि यहाँका प्रमुख चाडपर्वको रूपमा रहेको पाईन्छ ।

१.३ गाउँपालिकाको भौगोलिक अवस्थिति र सिमाना

बरेङ गाउँपालिकाको पूर्वमा जैमिनी नगरपालिका, दक्षिण र पश्चिममा गुल्मी जिल्ला, उत्तरमा गल्कोट नगरपालिका पर्दछन् । भौगोलिक हिसाबले ८३ डिग्री २३ मिनेट ३१ सेकेण्ड देखि ८३ डिग्री ३३ मिनेट ३४ सेकेण्ड पूर्वी देशान्तर र २८ डिग्री ६ मिनेट ४६ सेकेण्ड देखि २८ डिग्री १० मिनेट ४४ सेकेण्ड उत्तरी अक्षांशमा अवस्थित बरेङ गाउँपालिका ७५.२८ वर्ग.कि.मी. क्षेत्रफलमा फैलिएर रहेको छ । आधा भन्दा बढी क्षेत्र जङ्गल तथा केही भू-भागमा जल क्षेत्र रहेको यस गाउँपालिका भएर सानाठूला गरी आधा दर्जन भन्दा बढी खोला तथा नदीहरू बग्ने गर्छन् । यो गाउँपालिका समुन्द्री सतह १०७१ देखि २७७३ मि. को उचाईमा अवस्थित छ ।

१.४ सामाजिक अवस्था

गाउँपालिकाको जम्मा जनसङ्ख्या १४४९२ छ । उक्त जनसङ्ख्यामा महिलाको सङ्ख्या ८३२८ र पुरुषको सङ्ख्या ६१६४ छ । कूल जनसङ्ख्यामा महिलाको प्रतिशत ५७.४७ र पुरुषको प्रतिशत ४२.५३ छ । गाउँपालिकाको औसत परिवार सङ्ख्या ४.४७ छ । गाउँपालिकामा मुख्यत मगर जातिहरूको बसोबास छ भने दोश्रो ठूलो सङ्ख्या क्षेत्री हरूको छ । उनीहरूमध्ये धेरैजसो आफ्नो परम्परा अनुसारका धर्म रीतिरिवाज र संस्कृति मान्दछन् । जाति र धर्म अनुसार चालचलन र संस्कृति पनि फरक फरक पाइन्छ । यहाँ बसोबास गर्ने मानिसहरूको आफ्नै संस्कृति र भेषभूषा रहेको पाइन्छ । छिमेकीको विवाह, भोज, व्रतवन्ध, मृत्यु जस्ता सामाजिक परम्परामा पनि यहाँका मानिसहरू रीतिथिति र परम्परा अनुसार मान्ने चलन छ ।

यहाँका मानिसहरू दशैं, तिहार तथा अन्य चाडहरू मात्रका साथै धार्मिक विविधता भए तापनि एक आपसमा घुलमिल भएर बस्ने गरेका छन् । गाउँपालिकामा गैर कृषि पेशामा संलग्न हुनेहरूको सङ्ख्या न्यून छ । यस गाउँपालिकाका बहुसंख्यक मानिसहरू कृषि पेशामा संलग्न रहेको तथ्याङ्कले देखाएको छ । कृषि अन्तर्गत अन्न तथा तरकारी बाली, नगदेबाली पशुपालन आदि पर्दछन् । यहाँ उत्पादन हुने प्रमुख बालीमा धान, मकै, कोदो, गहुँ, फापर आदि अन्नवाली हुन् । गाउँपालिकाबासीको आम्दानीमा कृषिको योगदान सबैभन्दा बढी छ भने वैदेशिक रोजगारीको योगदान दोस्रोमा र नोकरी पेन्सनको योगदान तेस्रोमा छ । गाउँपालिका बासीको औसत आयु नेपालीको सरदर आयु सरह नै देखिन्छ ।

१.५ गाउँपालिकाको जनसङ्ख्या सम्बन्धी विवरण

बरेङ गाउँपालिकाको जम्मा घरधुरी सङ्ख्या ७९९ र जनसङ्ख्या १४४९२ रहेको छ उक्त जनसङ्ख्यामा महिलाको सङ्ख्या ८३२८ र पुरुषको सङ्ख्या ६१६४ छ । कूल जनसङ्ख्यामा महिलाको प्रतिशत ५७.४७ र पुरुषको प्रतिशत ४२.५३ छ । गाउँपालिकाको औसत परिवार सङ्ख्या ४.४७ छ । गाउँपालिकाको जम्मा जनसङ्ख्यामा पुरुष भन्दा महिला २१६४ जनाले बढी छन् । कूल जनसङ्ख्यामा महिलाको प्रतिशत ५७.४७ र पुरुषको प्रतिशत ४२.५३ छ । । उक्त जनसङ्ख्या तथा घरधुरीको आधारमा औसत परिवार सङ्ख्या प्रति घरधुरी करीव ४.४७ हुन्छ । औषत जनघनत्वलाई हेर्दा प्रति वर्ग कि.मी १९२ जना बसोबास गर्ने देखिन्छ ।

तालिका नं १

गाउँपालिकाको कुल जनसङ्ख्या

क्र स	लिङ्ग	कुल जनसङ्ख्या २०६८	प्रतिशत
१	महिला	८३२८	५७.४७
२	पुरुष	६१६४	४२.५३
३	जम्मा	१४४९२	१००

स्रोत: गाउँपालिकाको शैक्षिक प्रोफाइल

१.६ गाउँपालिकाको वडा अनुसार जम्मा घरधुरी तथा जनसङ्ख्या

गाउँपालिकाको जनसङ्ख्याको वडागत अवस्था हेर्दा जनसङ्ख्याको वितरण सबै वडामा करीव समानुपातिक नै देखिन्छ । जसमा वडा नं २ मा सबैभन्दा बढी ४२०० र सबै भन्दा थोरै वडा नं. ५मा १११८ रहेको छ । समग्र वडाको जनसाङ्ख्यिक विवरणलाई तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका नं २

जनसङ्ख्या : १४४९२

प्रतिघर जनसङ्ख्या : ४.४७

जनघनत्व : १९२

वडा नं.	जनसङ्ख्या			घरधुरी
	पुरुष	महिला	जम्मा	
१	१५५१	२०४३	३५९४	७७९
२	१७५०	२४१५	४२००	९३३
३	१६२६	२२३३	३८५९	८६९
४	७०९	१०१२	१७२१	३९३
५	४९३	६२५	१११८	२६६
जम्मा	६१६४	८३२८	१४४९२	३२४०

स्रोत: गाउँपालिकाको पार्श्वचित्र-२०७८

तालिका नं ३

उमेरगत विद्यालय जाने उमेरका बालबालिका २०७७

जनसङ्ख्या	विद्यालय जाने उमेर समूह जनसङ्ख्या		
	जम्मा	महिला	पुरुष
०-४ वर्ष	३२९	१५७	१७२
५-७ वर्ष	५१५	२५७	२५८
८-१२ वर्ष	११२९	५६८	५६१
१३-१६ वर्ष	९०७	४५५	४५२
१७-१८ वर्ष	३१२	१६४	१४८
१९ वर्ष भन्दा माथि	११०	५६	५४

स्रोत IEMIS २०७८

१.७ गाउँपालिकाको शैक्षिक अवस्था

बरेङ गाउँपालिकाकमा ३६ वटा विद्यालयहरू सञ्चालनमा रहेका छन् । जसमध्ये ३५ सामुदायीक विद्यालय र १ संस्थागत विद्यालय सञ्चालनमा रहेका छन् । विद्यालय र समुदायमा समेत गरी २९ बालविकास केन्द्र सञ्चालनमा छन् । उच्च शिक्षा अन्तर्गत एउटा मात्र सर्वोदय क्याम्पस रहेको छ । अनौपचारिक तथा निरन्तर शिक्षातर्फ २ वटा सामुदायीक सिकाइ केन्द्र रहेका छन् । शैक्षिक संस्थाको विवरण निम्न अनुसार रहेको छ ।

तालिका नं ४

शैक्षिक संस्थाको विवरण

	सामुदायीक	संस्थागत	जम्मा
बाल विकास केन्द्र	२९	०	२९
आधारभूत तह कक्षा १ मात्र सञ्चालित	१	०	१
आधारभूत तह १-३ सञ्चालित	१०	०	१०
आधारभूत तह १-४ सञ्चालित	२	०	२

आधारभूत तह १-५ सञ्चालित	१३	०	१३
आधारभूत तह १-८ सञ्चालित	२	०	२
माध्यमिक तह १-१० सञ्चालित	२	१	३
माध्यमिक तह १-११ सञ्चालित	१	०	१
माध्यमिक तह १-१२ सञ्चालित	४	०	४
क्याम्पस	१	०	१
सामुदायीक सिकाइ केन्द्र	२	०	२

माथि उल्लेखित तालिकामा सामुदायीक विद्यालय ३५ संस्थागत विद्यालय १ गरी जम्मा ३६ विद्यालय रहेको देखिन्छ । बालविकास केन्द्र २९ र सामुदायीक सिकाइकेन्द्र २ रहेका छन् । क्याम्पस १ मात्र रहेको छ ।

तालिका नं ५

वडागत विद्यालय विवरण

वडा नं	कक्षा मात्र	कक्षा १-३	कक्षा १-४	कक्षा १-५	कक्षा १-८	कक्षा १-१०	कक्षा १-१२	प्राविधिक धार
१		२	२	४	०	२	०	०
२	१	४	०	३	०	०	२	१
३		१	०	३	२	०	१	०
४		२	०	२	०	१	०	०
५		१	०	१	०	०	१	०
जम्मा	१	१०	२	१३	२	३	४	१

१.८ साक्षरताको अवस्था

राष्ट्रिय जनगणना २०६८ अनुसार बरेङ गाउँपालिकाको कूल जनसङ्ख्या १४,४९२ रहेको छ । यस पालिकामा कूल साक्षरता प्रतिशत ७२.५१ रहेकोमा पुरुष साक्षरता ८१.२६ प्रतिशत र महिलाको साक्षरता ६६.३१ प्रतिशत रहेको छ ।

१.९ बरेड गाउँपालिकाको शैक्षिक अवस्थाको विश्लेषण

बागलुङ जिल्लामा ४ नगरपालिका र ६ गाउँपालिका गरी कूल १० वटा स्थानीय तहहरू छन् । ६ गाउँपालिका मध्ये बरेड पनि एक गाउँपालिका हो, जसमा ५ वडाहरू रहेका छन् । यस गाउँपालिका अन्तर्गत १ सामुदायीक क्याम्पस, ३५ सामुदायीक विद्यालय, २९ बालविकास केन्द्र, २ सामुदायीक सिकाइ केन्द्र र १ संस्थागत विद्यालय रहेका छन् । यस गाउँपालिका भित्रका विद्यालयको भौतिक पूर्वाधारको अवस्था अन्य पालिकाको तुलनामा सन्तोषजनक देखिन्छ भने शैक्षिक गतिविधिहरूमा समेत दिनानुदिन परिवर्तनका सङ्केतहरू देखिन थालेका छन् । २०६८ सालको जनगणना अनुसार यस गाउँपालिकाको साक्षरता प्रतिशत ७२.५१ रहेको छ । हाल यस गाउँपालिकामा विद्यालय बाहिर रहेका बालबालिकाको सङ्ख्या शुन्य रहेको हुँदा साक्षरता प्रतिशतमा वृद्धि भएको अनुमान गर्न सकिन्छ । माथि उल्लेखित तथ्याङ्क र तल उल्लेखित सूचाङ्कको आधारमा बरेड गाउँपालिकाको शैक्षिक अवस्थाको विश्लेषण गरीएको छ ।

शैक्षिक सूचक र वर्तमान अवस्था
कूल भर्नादर

Gross Intake Rate (GIR) for Grade 1 and Gross Enrolment Rate (GER) Bareng RM, 2077																							
Status	GER in ECED with 3-4 year population			GIR in Grade 1			GER in Lower basic			GER in Upper basic			GER in Basic			GER in Secondary (G9-10)			GER in Secondary (G11-12)			GER in Secondary (G9-12)	
	Girls	Boys	Total	Girls	Boys	Total	Girls	Boys	Total	Girls	Boys	Total	Girls	Boys	Total	Girls	Boys	Total	Girls	Boys	Total	Girls	Boys
Local level	53.4	47.5	50.1	108.0	106.2	107.1	102.9	104.4	103.6	107.0	107.7	107.3	104.5	105.6	105.1	98.3	117.3	106.5	53.9	54.2	54.1	74.1	
District Level	64.7	63.1	63.9	108.0	111.3	110.1	107.0	112.3	109.6	104.4	104.2	104.3	106.0	109.2	107.6	105.4	108.6	107.0	50.7	43.1	46.9	77.1	

खुद भर्नादर

Net Intake Rate (NIR) for Grade 1 and Net Enrolment Rate (NER) Bareng RM, 2077																						
Status	NIR in Grade 1			NER in Lower basic			NER in Upper basic			NER in Basic level			NER in Secondary (G9-10)			NER in Secondary (G11-12)			NER in Secondary (G9-12)			
	Girls	Boys	Total	Girls	Boys	Total	Girls	Boys	Total	Girls	Boys	Total	Girls	Boys	Total	Girls	Boys	Total	Girls	Boys	Total	
Local level	93.6	96.0	94.8	97.7	97.1	97.4	98.5	94.2	96.4	98.1	95.7	96.9	85.5	80.4	82.9	35.0	31.9	33.4	60.2	56.1	58.2	
District Level	95.5	97.9	96.7	97.1	98.3	97.7	97.3	95.6	96.4	97.2	96.9	97.1	85.4	80.9	83.2	33.9	30.7	32.3	59.6	55.8	57.7	

१.१० गाउँपालिकाका शैक्षिक समस्या तथा चुनौती र अवसरहरू

क) शैक्षिक समस्या

बरेङ गाउँपालिकाले शिक्षा क्षेत्र सुधारको नीति लिई प्रयास मात्रामा बजेट व्यस्थापन गर्दै कार्यान्वयनको दिशामा अघि बढेता पनि समस्याहरूबाट अछुतो रहन सकेको छैन । यस गाउँपालिकामा शिक्षा क्षेत्रमा केही समस्याहरू देखिएका छन् ती निम्न अनुसार रहेका छन्:-

- १) सबै विद्यालयमा प्रारम्भिक बालविकासको पहुँच नहुनु,
- २) बसाइँसराइको कारणले गर्दा विद्यालय भर्ना भएकामध्ये केही विद्यार्थीले विद्यालय छाड्नु,
- ३) माध्यमिक शिक्षा पूर्णरूपमा निःशुल्क हुन नसक्नु,
- ४) शैक्षिक सुशासन कायम हुन नसक्नु, उच्चशिक्षा प्रतिस्पर्धी, उत्पादनमुखी र अनुसन्धानमूलक हुन नसक्नु,
- ५) सङ्घीय तथा प्रदेश सरकारबाट शिक्षामा पर्याप्त लगानी नहुनु,
- ६) विद्यालय व्यवस्थापन समिति निष्क्रिय रहनु,
- ७) सामुदायीक विद्यालयमा विद्यार्थी सङ्ख्या घट्दो क्रममा हुनु,
- ८) सामुदायीक विद्यालयका शिक्षकहरूको पेशाप्रतिको लगनशीलता, उत्तरदायीत्व र उत्प्रेरणामा केही मात्रामा कमी हुनु,
- ९) शिक्षण पेशालाई गौरवान्वित पेशाको रूपमा आत्मसात गर्न नसक्नु,
- १०) विद्यालयको भौतिक अवस्था सन्तोषजनक छ, यद्यपि विद्यालयहरू विद्यालयको शैक्षिक गुणस्तर भन्दा भौतिक विस्तार तर्फ ध्यान दिनु,
- ११) नियामक निकायहरूबाट पुरस्कार र दण्डको नीति अंगिकार गर्न पहलकदमी नचालिनु,

- १२) शिक्षकको वृत्ति विकास अवैज्ञानिक र अपारदर्शी हुनु साथै तालिमका प्रयास अवसरहरू नहुनु,
- १३) तल्लो तहमा भन्दा माथिल्लो तहमा गणित विषयको सिकाइ उपलब्धी कमजोर देखिनु,
- १४) कक्षागत र विषयगत शिक्षक दरबन्दीको अभाव हुनु,
- १५) शिक्षकहरूको पेशागत विकासका लागि हुने गरेका तालिमहरूको कक्षाकोठामा विशेषतः शिक्षणमा कम प्रयोग हुनु,
- १६) कोभिड -१९ जस्तो महामारी तथा विभिन्न प्रकारका विपदहरूको समयमा शिक्षण र सिकाइलाई निरन्तरता दिनको लागि सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको अभाव हुनु,
- १७) विद्यालयहरूमा उपलब्ध भएका सिकाइ सामग्री, सन्दर्भ सामग्री तथा पाठ्यसामग्रीको अधिकतम प्रयोग हुन नसक्नु,
- १८) सबै विद्यालयमा अझै पनि विद्युत, इन्टरनेट तथा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिका सामग्रीहरूको प्रयोग नहुनु,
- १९) विद्यालय अनुगमन, निरीक्षण, सुपरिवेक्षण तथा शिक्षक सहायताका कार्य र आवश्यक संयन्त्रको विकास हुन नसक्नु,
- २०) कतिपय विद्यालयहरूमा विद्यार्थी सङ्ख्या ज्यादै न्यून रहेको अवस्थामा पनि विविध भौगोलिक कठिनताको कारणले विद्यालय समायोजन तथा तह घटाउने कार्य हुन नसक्नु,
- २१) सङ्घीय सरकारले पाठ्यक्रम निर्माण गर्ने तर स्थानीय सरकारले कार्यान्वयन गर्नुपर्ने हुनाले यथोचित तवरले प्रबोधीकरण कार्य हुन नसकी पाठ्यक्रम र पाठ्यपुस्तक कक्षाकोठामा सही ढङ्गले प्रयोग हुन नसक्नु,
- २२) पाठ्यक्रम अध्ययन गरी पठनपाठन हुनुपर्नेमा विद्यार्थीको पाठ्य पुस्तकलाई नै मुख्य आधार मान्ने तथा पाठ्यक्रम र शिक्षक निर्देशिकाको कम प्रयोग हुनु,
- २३) पाठ्यक्रमले तोकेबमोजिम कक्षा १-३ तथा कक्षा ४-७ सम्म निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कनका विभिन्न मापदण्ड भएता पनि परीक्षालाई नै विद्यार्थी मूल्याङ्कनको अभिन्न अङ्ग मान्ने प्रथा कायमै रहनु,
- २४) समग्र रूपमा विद्यार्थीहरूको सिकाइ उपलब्धी सन्तोषजनक नहुनु,

- २५) योग्यता पुगेको र वर्तमान शिक्षा नियमावलीले तोके अनुसारको प्रधानाध्यापक नियुक्त नहुनु,
- २६) प्रधानाध्यापकले प्रशासनिक कार्य र शिक्षण समेत गर्नु पर्ने भएकोले विद्यालय व्यवस्थापन र शैक्षिक प्रशासन फितलो र निस्प्रभावी हुनु,
- २७) सङ्घीय शिक्षा ऐन जारी नहुँदा नितीगत र कानुनी अन्योलता कायम भई कार्यमा अन्योलता र अप्रभावकारिता हुनु ।

ख) चुनौतीहरू

न्यून विद्यार्थी र न्यून शिक्षक बाट विद्यालय सञ्चालन गर्नु ,उपयुक्त पूर्वाधारको विकास, समन्यायीकता गुणस्तरको सुनिश्चितता सहित सार्वजनिक शिक्षाप्रतिको आकर्षण अभिवृद्धि गर्नु, विद्यार्थी सङ्ख्याको अनुपातमा शिक्षक दरबन्दी मिलान तथा पुनर्वितरण गर्नु ,शैक्षिक सुशासन र उत्तरदायीत्व अभिवृद्धि गर्नु सबै प्रकारका विद्यालयमा भौतिक पूर्वाधार सहितको आकर्षक सिकाइ वातावरण विकास गर्नु, शिक्षण सिकाइ पद्धतिलाई व्यवहारिक बालमैत्री एवम् प्रविधिमा आधारित बनाउनु, कक्षा छाड्ने दर शुन्यमा झार्नु अपेक्षित सिकाइ उपलब्धी प्राप्ती, शिक्षा क्षेत्रमा सुशासन र उत्तरदायीत्व अभिवृद्धि गर्नु , सूचना तथा सञ्चार प्रविधिले ल्याएका विविध अवसरहरूको सदुपयोग गर्नु यस क्षेत्रका प्रमुख चुनौती हुन् । त्यसै गरी सार्वजनिक शिक्षामा गुणस्तर अभिवृद्धि गर्नु, शैक्षिक सुधारका लागि सरोकारवालाहरूबीच अपनत्व सिर्जना गर्नु ,सबै तहको शिक्षामा गुणस्तर अभिवृद्धि गर्नु, शिक्षक तथा शिक्षाक्षेत्रको जनशक्तिमा पेशागत जवाफदेहिता सुनिश्चित गर्नु ,शिक्षा प्रणालीमा शैक्षिक सुशासन कायम गर्नु ,विद्यालय नेतृत्वको भूमिका सबलीकरण गर्नु ,सार्वजनिक शिक्षामा सबै नागरिकको विश्वास जगाउने वातावरण सिर्जना गर्नुपनि शिक्षा क्षेत्रका चुनौतीहरू हुन् ।

त्यसैगरी नक्सानुसारको आधारमा विद्यालय स्थापना समायोजन तथा पुनर्वितरण गरी सबै विद्यालय शिक्षामा बालबालिकाको पहुँच र सहभागिता सुनिश्चित गर्ने, सबै विद्यालयको भौतिक तथा शैक्षिक वातावरणमा सुधार ल्याई विद्यालयलाई बालमैत्री बनाउने, आधारभूत तहको शिक्षालाई अनिवार्य तथा निःशुल्क एवम् माध्यमिक तहको शिक्षालाई निःशुल्क र गुणस्तरीय शिक्षा प्रदान गर्न क्षमता विकास गर्ने , सञ्चार लगायतका

प्रविधिमा शिक्षक तथा विद्यार्थीको पहुँच विस्तार र प्रभावकारी ढङ्गले प्रयोग गर्न, विद्यालय शिक्षालाई प्रकोप सडकट तथा महामारी लगायतका परिस्थितिप्रति उत्थानशील बनाउन, बालबालिकाको पोषण अवस्था तथा स्वास्थ्यमा सुधार गर्न, बालबालिकाहरूको पोषण विद्यालय दिवा खाजा लगायत सरसफाई तथा स्वच्छता आधारभूत स्वास्थ्य तथा पोषण सेवा तथा शिक्षा विद्यालय मार्फत प्रदान गर्न, गरीब तथा सुविधाविहीन बालबालिकाहरूलाई छात्रवृत्ति लगायत अन्य सहायता सहित सिकाइमा सहभागी बनाउन, विद्यालयमा हुने सबै प्रकारका विभेदहरूको अन्त गरी समावेशी र समतामूलक वातावरण सिर्जना गर्न, साक्षरता निरन्तर शिक्षा र जीवन पर्यन्त सिकाइ को अवसरमा वृद्धि गर्न र विद्यालयमा नियमित उपस्थित भई शिक्षा निरन्तर गर्न नसक्ने तथा बढी उमेर भएका व्यक्तिका लागि वैकल्पिक सिकाइको प्रबन्ध गर्ने जस्ता विषयहरू विद्यालय शिक्षाका चुनौतीका रूपमा रहेका छन् ।

ग) अवसरहरू

बालबालिकाहरू शिक्षालाई मौलिक हकको रूपमा स्थापित भई निःशुल्क र अनिवार्य भएको आधारभूत र माध्यमिक शिक्षा स्थानीय तहको एकल अधिकारभित्र रहनु, विद्यालय तहको शिक्षामा खुद भर्ना दर र लैंगिक समता सूचकाङ्कहरूमा पर्याप्त सुधार हुनु, समावेशी सहभागितामा वृद्धि हुनु, सार्वजनिक विद्यालयप्रति जनअपेक्षा र चासो बढ्दै जानु, प्राविधिक शिक्षा तथा व्यवसायीक तालिम स्थानीय तह सम्म सर्वसुलभ हुनु, माध्यमिक र आधारभूत शिक्षा स्थानीय तहको एकल अधिकार भएतापनि प्रादेशिक सरकार र सङ्घीय सरकार समेतको उत्तिकै चासो हुनु, तीनै तहका सरकारको आपसी सहयोग र साझेदारीमा लगानी वृद्धि हुनु, शैक्षिक व्यवस्थापन र सुधारमा तीनै तहका सरकारबाट शैक्षिक सेवा प्रवाह हुने अवसर प्राप्त हुनु, शैक्षिक व्यवस्थापन योजना निर्माण कार्यान्वयन अनुगमन र व्यवस्थापन जस्ता कार्य स्थानीय तहबाटै हुने व्यवस्था हुनु, बरेड गाउँपालिकामा शिक्षा क्षेत्र सुधारको लागि प्रयाप्त बजेटको व्यवस्था गर्नु, सङ्घीय सरकारले ससर्त अनुदान मार्फत सबै विद्यालयमा स्यानिटरी प्याड, दिवा खाजा, छात्रवृत्ति, पाठ्यपुस्तक तथा इन्टरनेट जडान कार्यको लागि आवश्यक बजेट

व्यवस्थापन गर्नु जस्ता महत्वपूर्ण विषयहरू बरेड गाउँपालिकाको शिक्षा क्षेत्र सुधार कार्यका लागि मुख्य अवसरहरू हुन् ।

परिच्छेद २ नयाँ शिक्षा क्षेत्र योजना

२.१ सन्दर्भ र औचित्य

नेपालको संविधानले संघ, प्रदेश र स्थानीय तह गरी तीन तहको शासकीय स्वरूपलाई कार्यान्वयनमा ल्याएको छ । संविधानले तीनै तहबीच समन्वय, सहकार्य र सहअस्तित्वको सिद्धान्तमा कार्य गर्न मार्गदर्शन गरेको सन्दर्भमा माध्यमिक तहसम्मको शिक्षालाई स्थानीय तहको एकल अधिकारको रूपमा समावेश गरेको तथा स्थानीय तह, प्रदेश तह र सङ्घीय तहको साझा अधिकारमा समेत शिक्षाको अधिकार प्रत्याभूत गरेको छ । संवैधानिक व्यवस्थाहरूलाई प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गर्ने गरी शिक्षालाई जीवनोपयोगी प्रतिस्पर्धी एवम् संस्थागत बनाउँदै गुणस्तरीय शिक्षामा सबैको समतामूलक पहुँचका लागि नीति तथा योजनाको आवश्यकता पर्दछ । शिक्षालाई मौलिक हकको रूपमा प्रत्याभूत गरी तीन तहका सरकारको एकल र साझा अधिकारको रूपमा कार्यक्षेत्र समेत निर्धारण गरीएको अवस्थामा स्थानीय तहको आगामी शैक्षिक कार्यक्रमहरूलाई योजनावद्ध रूपमा सञ्चालन गर्नका लागि स्थानीय तहको शिक्षा क्षेत्र योजनाको आवश्यकता रहेको छ ।

स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४ ले प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा, अभिभावक शिक्षा, अनौपचारिक शिक्षा, खुला शिक्षा तथा वैकल्पिक निरन्तर सिकाइ, सामुदायीक सिकाइ र विशेष शिक्षा सम्बन्धी नीति निर्माण मापदण्ड योजना तर्जुमा कार्यान्वयन, अनुगमन र मूल्यांकन गर्ने काम स्थानीय तहको अधिकार क्षेत्र भित्र रहेको उल्लेख गरेको छ । सामुदायीक, संस्थागत गुठी र सहकारीका विद्यालय स्थापना अनुमति सञ्चालन व्यवस्थापन र नियमन, प्राविधिक शिक्षा तथा व्यवसायीक तालिमको योजना तर्जुमा सञ्चालन अनुमति, अनुगमन मूल्याङ्कन र नियमन, मातृभाषामा शिक्षा दिने विद्यालयको अनुमति अनुगमन तथा नियमन गर्ने कार्य पनि स्थानीय तहको रहेको छ । गाभिएका, बन्द ० विद्यालयहरूको सम्पती व्यवस्थापन गाउँ तथा नगर शिक्षा समिति गठन तथा व्यवस्थापन विद्यालय व्यवस्थापन समिति गठन तथा

व्यवस्थापन विद्यालयको नामाकरण, सामुदायीक विद्यालयको जग्गाको स्वामित्व, सम्पति अभिलेख, संरक्षण र व्यवस्थापन विद्यालयको गुणस्तर अभिवृद्धि तथा सामग्री पाठ्य सामग्रीको वितरण सामुदायीक विद्यालयका शिक्षक तथा कर्मचारीको दरबन्दी मिलान सम्बन्धी कार्य स्थानीय तहको रहेको छ । त्यसैगरी विद्यालयको नक्साङ्कन अनुमति स्वीकृति समायोजन तथा नियमन सामुदायीक विद्यालयको शैक्षिक पूर्वाधार निर्माण, मर्मत सम्भार, सञ्चालन र व्यवस्थापन, आधारभूत तहको परीक्षा सञ्चालन अनुगमन तथा व्यवस्थापन, विद्यार्थी सिकाइ उपलब्धी परीक्षण र व्यवस्थापन, विद्यार्थी प्रोत्साहन तथा छात्रवृत्ति व्यवस्थापन र ट्युसन कोचिङजस्ता विद्यालय बाहिर हुने अध्यापन सेवा अनुमति र नियमनका कार्यहरू समेत स्थानीय तहको कार्य क्षेत्र भित्र रहेको छ । यसैगरी स्थानीय स्तरको शैक्षिक ज्ञान, सीप र प्रविधिको संरक्षण प्रवर्द्धन र स्तरीकरण, स्थानीय पुस्तकालय र वाचनालयको सञ्चालन तथा व्यवस्थापन माध्यमिक तहसम्म शैक्षिक कार्यक्रम समन्वय र नियमन सामुदायीक विद्यालयलाई दिने अनुदान तथा सोको बजेट व्यवस्थापन आय व्ययको लेखा अनुशासन कायम अनुगमन र नियमन शिक्षण सिकाइ शिक्षक र कर्मचारीको तालिम तथा क्षमता विकास र अतिरिक्त शैक्षिक क्रियाकलापको सञ्चालन कार्यहरू स्थानीय तहको रहेको देखिन्छ ।

नेपाल सरकारले मिति २०७६ कार्तिक महिनामा स्वीकृत गरेको शिक्षा नीति बमोजिम स्थानीय सरकारको जिम्मेवारी निम्न अनुसार उल्लेख गरेको छ ।

- १) प्रारम्भिक बाल विकास सम्बन्धी कानून, योजना, कार्यक्रम तर्जुमा, कार्यान्वयन, अनुगमन, मूल्याङ्कन र नियमन एवम् प्रारम्भिक बालविकास केन्द्रको अनुमति, सञ्चालन र व्यवस्थापन,
- २) आधारभूत शिक्षा सम्बन्धी कानून, योजना, कार्यक्रम तर्जुमा, कार्यान्वयन, अनुगमन, मूल्याङ्कन र नियमन तथा आधारभूत विद्यालय अनुमति, स्वीकृति, व्यवस्थापन र नियमन,
- ३) अनौपचारिक, वैकल्पिक शिक्षा तथा आजीवन सिकाइसम्बन्धी कानून, योजना तथा कार्यक्रम तर्जुमा, कार्यान्वयन, अनुगमन, मूल्याङ्कन र नियमन,

- ४) निरन्तर सिकाइ तथा सामुदायीक सिकाइ केन्द्र सम्बन्धी कानुन, योजना तथा कार्यक्रम तर्जुमा, सञ्चालन, अनुगमन, मूल्याङ्कन र नियमन,
- ५) अभिभावक शिक्षा सम्बन्धी कानुन, योजना तथा कार्यक्रम तर्जुमा, कार्यान्वयन, अनुगमन, मूल्याङ्कन र नियमन,
- ६) खुला तथा दूर शिक्षा सम्बन्धी योजना तथा कार्यक्रम तर्जुमा, कार्यान्वयन, अनुगमन, मूल्याङ्कन र नियमन,
- ७) आधारभूत तथा माध्यमिक शिक्षा सम्बन्धी योजना तथा कार्यक्रम तर्जुमा, कार्यान्वयन, अनुगमन र मूल्याङ्कन,
- ८) मातृभाषामा शिक्षा दिने विद्यालयको अनुमति, अनुगमन तथा नियमन,
- ९) प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायीक तालिमको योजना तर्जुमा, सञ्चालन, अनुगमन, मूल्याङ्कन र नियमन,
- १०) गाउँ तथा नगर शिक्षा समिति र विद्यालय व्यवस्थापन समिति गठन तथा व्यवस्थापन,
- ११) विद्यालयको नामाकरण, नाम परिवर्तन र स्थानान्तरण,
- १२) विद्यालयको चल अचल सम्पत्तिको अभिलेख, सुरक्षा र संरक्षण,
- १३) स्थानीय पाठ्यक्रम तथा पाठ्यसामग्री विकास एवम् कार्यान्वयन र सङ्घ तथा प्रदेश स्तरबाट विकास गरिएका पाठ्यपुस्तक तथा पाठ्यसामग्री वितरण एवम् कार्यान्वयन सहजीकरण,
- १४) विद्यालयको गुणस्तर अभिवृद्धि योजना तथा कार्यक्रम निर्माण तथा कार्यान्वयन,
- १५) राष्ट्रिय मापदण्डका आधारमा सार्वजनिक विद्यालयको शिक्षक दरवन्दी पुनर्वितरण र मिलान,
- १६) विद्यालयको नक्शाङ्कन, समायोजन तथा नियमन,
- १७) सार्वजनिक विद्यालयको शैक्षिक पूर्वाधार निर्माण, मर्मत सम्भार, सञ्चालन र व्यवस्थापन,
- १८) आधारभूत तहको परीक्षा सञ्चालन, व्यवस्थापन र प्रमाणीकरण,
- १९) स्थानीय स्तरमा विद्यार्थी सिकाईको परीक्षण र व्यवस्थापन,
- २०) अनिवार्य तथा निशुल्क शिक्षाको कार्यान्वयन, विद्यार्थी प्रोत्साहन व्यवस्थापन,

- २१) स्थानीय स्तरको शैक्षिक ज्ञान, सीप, प्रविधिको संरक्षण, प्रवर्द्धन, र स्तरीकरण,
- २२) सार्वजनिक विद्यालयलाई अनुदान प्रदान तथा सोको बजेट व्यवस्थापन,
- २३) विद्यालयको आर्थिक अनुशासन, अनुगमन र लेखापरीक्षण,
- २४) शिक्षक र कर्मचारीको क्षमता विकास, तालिम, अभिमुखीकरण, गोष्ठी, कार्यशाला, सञ्चालन,
- २५) स्थानीय पुस्तकालय र वाचनालयको सञ्चालन तथा व्यवस्थापन,
- २६) विद्यालय शिक्षक तथा कर्मचारीको पुरस्कार र प्रोत्साहन व्यवस्थापन,

नेपाल सरकारले राष्ट्रिय र अन्तर्राष्ट्रियस्तरमा गरेका शिक्षा सम्बन्धी प्रतिवद्धता, दिगो विकासका लक्ष्य सन् २०२२ भित्र अति कम विकसित राष्ट्रबाट विकासशील राष्ट्रमा स्तरोन्नती र सन् २०३० सम्म मध्यम आय भएको राष्ट्रको रूपमा स्तरोन्नती हुने लक्ष्य लिएको छ ।

मुलुक सङ्घीय संरचनामा गईसकेपछि बदलिँदो राजनीतिक परिवेश ,नेपालको संविधानले प्रत्यभूत गरेका नागरिकका मौलिक हकको कार्यान्वयन राष्ट्रले लिएका शिक्षाका लक्ष्य एवम् प्रतिवद्धताहरू, प्रदेश सरकारले लिएका शैक्षिक लक्ष्य तथा उद्देश्यहरू समेतको प्राप्ति लागि योजना अपरिहार्य हुने भएकोले नेपाल सरकारको राष्ट्रिय शिक्षा नीतिमा भएका मुलभूत पक्ष स्थानीय सरकार सन्चालन ऐन २०७४ ले तोकेका स्थानीय तहका काम, कर्तव्य र अधिकारहरू समेतको प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्न आवश्यक भएकोले यो शिक्षा क्षेत्र योजनाको आवश्यकता अपरिहार्यता र सान्दर्भिकता र औचित्यता रहेको पुष्टि हुन्छ ।

यस अवस्थामा प्रदेश तथा स्थानीय तहले समेत सोही प्रकृतिका शैक्षिक योजना निर्माण गर्ने जिम्मेवारी प्राप्त गरेका छन् । त्यसैले बरेड गाउँपालिकाले पनि सङ्घीय सरकारको प्राप्त जिम्मेवारी बमोजिम पाँचवर्षे शिक्षा क्षेत्र योजना निर्माण गरेको छ ।

२.२ गाउँपालिकाको दीर्घकालीन सोच (Vision), ध्येय, उद्देश्य र रणनीतिहरू

२.२.१ परिचय

दीर्घकालीन सोच सामान्यतः आवधिक योजना अवधिभिन्न प्राप्त हुने अवस्था मात्र नभई दुई तीन दशक अवधिसम्मको आदर्श कल्पनाका रूपमा उल्लेख गरिएका हुन्छन् । नेपाल सरकारले दीर्घकालीन सोचको रूपमा “समृद्ध नेपाल, सुखी नेपाली” निर्धारण गरेको छ । गण्डकी प्रदेशको दीर्घकालीन सोच “समृद्ध प्रदेश, सुखी प्रदेशवासी” रहेको छ भने बरेङ गाउँपालिकाको दीर्घकालीन सोच समृद्ध बरेङ, सुखी बरेङबासी रहेको छ । पन्ध्रौँ योजनामा सामाजिक आर्थिक रूपान्तरणका लागि मानव संसाधनको विकास दीर्घकालीन सोचको रूपमा उल्लेख रहेको छ भने शिक्षा नीति २०७६ मा “शिक्षित, सभ्य, स्वस्थ र सक्षम जनशक्ति, सामाजिक न्याय, रूपान्तरण र समृद्धि” उल्लेख छ । सङ्घको शिक्षा क्षेत्र योजनामा दीर्घकालीन सोचलाई “आर्थिक तथा सामाजिक रूपान्तरणको माध्यमबाट न्यायपूर्ण समाजको विकास सहित नेपाललाई समृद्ध र नेपालीलाई सुखी बनाउन योगदान गर्ने” तय गरीएको छ ।

माथि उल्लेखित दीर्घकालिक सोच (Vision) विभिन्न तह र क्षेत्रले तय गरेका दीर्घकालीन सोचलाई पालिका स्तरको शिक्षा क्षेत्रको योजना निर्माणमा परिच्छेद १ मा उल्लेख गरिएका गाउँपालिकाभिन्नको शैक्षिक परिवेशको समीक्षा सहित उठान गरिएका मुख्य चुनौती तथा अवसर र सम्भावनाहरूलाई समेत मध्यनजर गरी बरेङ गाउँपालिकाको यस पाँच वर्षे शिक्षा क्षेत्र योजनाले समेत निम्न अनुसारको दीर्घकालीन सोच र गन्तव्य तय गरेको छ ।

२.२.२. दीर्घकालीन सोच (Vision)

शिक्षामा प्रविधि, बरेङमा समृद्धि

२.२. ३ ध्येय (Mission)

प्राविधिक र वैज्ञानिक युगको आवश्यकतालाई सम्बोधन गर्न, अन्तर्राष्ट्रिय, राष्ट्रिय र स्थानीय अवसरलाई यथोचित उपयोग गरी गुणस्तरीय र प्रयोगात्मक शिक्षा मार्फत समतामूलक, सिर्जनशील, उत्पादनशील तथा सचेत मानवस्रोत विकास गर्ने ।

२.२.४ प्रमुख उद्देश्यहरू (Objectives)

यस गाउँपालिकाको शिक्षा क्षेत्र योजनाका उद्देश्य निर्धारण गर्दा गाउँपालिकाले सामना गर्नु परेका समस्या तथा चुनौतीहरूलाई सम्बोधन हुने गरी तयार गरीएको छ । सामान्यतया शिक्षा क्षेत्रका अधिकांश समस्या तथा चुनौतीहरू एक अर्को गाउँपालिका, प्रदेश र राष्ट्रिय स्तर र सङ्घीय सरकारका एकै प्रकारका हुन सक्छन् । यस बरेड गाउँपालिकाको पाँच वर्षे शिक्षा योजनाको उद्देश्य निम्न अनुसार निर्धारण गरीएको छ ।

१. प्रत्येक विद्यालयमा बालविकास केन्द्रको स्थापना गरी ५ वर्ष सम्मका सबै बालबालिकाहरू अनिवार्य रूपमा कम्तिमा १ वर्षको बालविकासको अनुभव सहित कक्षा १ मा भर्ना हुने,
२. ५ वर्ष भित्रमा बरेड गाउँपालिकामा माध्यामिक तहसम्मको शिक्षालाई अनिवार्य र निःशुल्क बनाइने,
३. निरन्तर शिक्षक पेशागत सहयोग तथा विकासका लागि संडघ, प्रदेश र स्थानीय तहको साझेदारीमा आवश्यकताको आधारमा शिक्षक तालिमको व्यवस्था गर्ने,
४. सिकाइ सहजीकरणमा गुणस्तरीयता र सहजताका निमित्त प्रयास शैक्षणिक तथा सन्दर्भ सामग्रीहरूको विकास, निर्माण, उत्पादन र वितरणमा स्रोत व्यवस्थापन र परिचालन गर्ने,
५. निरन्तर सिकाइ अभिवृद्धिका लागि नियमित रूपमा विद्यार्थी मूल्याङ्कन पद्धतिको विकास र प्रयोग गर्ने,
६. आधारभूत तहमा पठन सिप विकासका लागि स्थानीय निकाय, शिक्षा सरोकारवाला, समुदाय तथा अभिभावकहरूको क्षमतामा अभिवृद्धि गर्ने,

७. गाउँपालिकाबासी सम्पूर्ण नागरिकहरूका लागि साक्षरता, निरन्तर शिक्षा तथा जीवनपर्यन्त सिकाइको अवसर प्रदान गर्ने,
८. सबै प्रकारका विभेद तथा दुर्व्यवहारको अन्त्य गर्दै विविधतामा आधारित बालमैत्री विद्यालय निर्माणका निमित्त विद्यालयको शैक्षिक तथा भौतिक पक्षको उच्चतम प्रयोग गर्ने,
९. गाउँपालिका स्तरमा मूल्याङ्कन प्रणाली थप प्रभावकारी बनाई सकारात्मक सोच, दैनिक जीवनका लागि आवश्यक सक्षमता प्राप्त भएको, आधुनिक प्रविधिको प्रयोग गर्न सक्ने, निरन्तर सिकाइ प्रति प्रतिबद्ध साथै रोजगार उन्मुख नागरिक निर्माण गर्ने,
१०. आपतकालीन तथा सङ्कटपूर्ण परिस्थितिमा समेत बालबालिकाहरूको शिक्षाप्राप्त गर्ने अधिकारको सुरक्षा गर्ने,
११. बालबालिकाहरूको शारीरिक, मानसिक तथा व्यवहार कुशल सिप विकासका लागि आवश्यक आन्तरिक तथा बाह्य क्रियाकलापहरू सञ्चालन गर्ने,
१२. ३ वर्षभित्रमा कक्षा १ देखि कक्षा ८ सम्म स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माण गरी कार्यान्वयन गर्ने,
१३. ३ वर्षभित्र सम्पूर्ण विद्यालय, बालविकास केन्द्र र सामुदायीक सिकाई केन्द्रको क्षमता विकास गरी प्रविधिमैत्री बनाउने,
१४. गाउँपालिकाभित्र सञ्चालनमा रहको प्राविधिक विद्यालयलाई उत्पादनशील, व्यवहारिक र जीवनोपयोगी सिकाइमार्फत् सुदृढ बनाइने,
१५. शैक्षिक गुणस्तर सुदृढीकरणको लागि विद्यार्थी, अभिभावक, शिक्षक/कर्मचारी तथा विद्यालयलाई नतिजाको आधारमा मूल्याङ्कन गरी प्रोत्साहन गर्ने ,
१६. सामुदायीक विद्यालयमा विद्यार्थी आकर्षित गर्ने कार्यक्रम सञ्चालन गरी सिकाउने, टिकाउने र विकाउने कार्यलाई उच्च प्राथमिकता दिइने,
१७. विद्यालयलाई व्यवस्थित बनाउन योग्य , दक्ष र वैधानिक प्रधानाध्यापक नियुक्ति गर्नुका साथै उचित सेवा सुविधा प्रबन्ध गर्ने ।

२.२.५ दीर्घकालीन रणनीतिहरू

उल्लेखित उद्देश्यहरू प्राप्त गर्नका लागि यस योजनाका निम्न रणनीतिक प्राथमिकताहरू रहेका छन्:

१. बालविकास केन्द्र नरहेका विद्यालयहरूमा मापदण्डका आधारमा अनिवार्य रूपमा बालविकास केन्द्रको स्थापना गर्ने,
२. गाउँपालिकाभिन्नका विद्यालय तथा बालविकास केन्द्रमा सबै बालबालिकाको सहज पहुँच र सहभागिता सुनिश्चित गर्ने,
३. बालविकास केन्द्रमा सिकाई सामग्री र सूचना तथा सञ्चार प्रविधि सहितको कक्षाकोठा व्यवस्थापन सहित भौतिक सुविधा विस्तार गर्ने,
४. ' समृद्ध बरेडः गाउँपालिकाको नारालाई सफल बनाउन अनिवार्य तथा निःशुल्क आधारभूत शिक्षा तथा निःशुल्क माध्यमिक शिक्षाको विकास तथा व्यवस्थापनको लागि सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय सरकारबीच समन्वय गरी उत्तरदायीत्व बहन गर्ने प्रणालीलाई प्रभावकारी बनाइने ,
५. विद्यालय शिक्षा गुणस्तर र प्रविधिमा सुधार तथा सान्दर्भिकता वृद्धि गर्ने, विद्यालय शिक्षालाई समतामूलक र सबैको पहुँचमा केन्द्रित गराउने,
६. गाउँपालिकाभिन्न आधारभूत तथा माध्यमिक प्राविधिक शिक्षासमेतमा शिक्षाको सान्दर्भिक र सहजीकरणका लागि सूचना प्रविधियुक्त शिक्षण सिकाइ वातावरण तयार गर्न शिक्षक शिक्षा तथा तालिम र मूल्याङ्कन प्रणालीमा सुधार गरिने,
७. शैक्षणिक तथा सन्दर्भ सामग्रीहरूको विकास, निर्माण, उत्पादन र वितरणमा गाउँपालिकाको जनशक्ति परिचालन गर्ने,
८. विद्यार्थीको मूल्याङ्कनका लागि निश्चित मापदण्ड तयार गरी प्रभावकारी कार्यान्वयन गरिने,
९. आधारभूत तहमा विद्यार्थीको पठन सिप विकासका लागि स्थानीय निकाय, शिक्षा सरोकारवाला, समुदाय तथा अभिभावकहरूको क्षमता विकासको लागि सचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन गरिने,
१०. साक्षरता शिक्षा, निरन्तर शिक्षा तथा जीवनपर्यन्त सिकाइको सुदृढीकरणका लागि सामुदायीक सिकाइ केन्द्रको क्षमता विकास गरी परिचालन गरिने,

११. आवश्यक मापदण्ड पूरा गरी सबै विद्यालयहरूलाई बालमैत्री विद्यालय बनाइने,
१२. सबै सामुदायीक विद्यालयहरूमा प्रयाप्त शैक्षिक सामग्री तथा खेल सामग्री प्रदान गरी अधिकतम प्रयोगमा जोड दिइने
१३. सबै सहज, असहज परिस्थितिमा समेत शैक्षिक क्रियाकलापमा सबैको पहुँच सुनिश्चित गर्ने,

यी रणनीतिक प्राथमिकतामा आधारित भई यस योजनाको कार्यान्वयनको लागि निम्न लिखित रणनीतिहरू तय गरीएको छः

१. विद्यालयमा सूचना प्रविधिको विस्तार गरिने तथा प्रविधिको उच्चतम प्रयोग गरी प्राविधिक शिक्षालाई व्यावहारिक, उत्पादनमूलक तथा रोजगारमूलक बनाइने,
२. शिक्षा ऐन, नियमावली अनुकूल स्थानीय तहमा समेत शिक्षा ऐन, नियम निर्माण गरी निश्चित वैज्ञानिक र व्यावहारिक मापदण्डका आधारमा भौगोलिक नक्साङ्कन समेत गरी आवश्यकता अनुसार विद्यालय स्थापना, समायोजन तथा पुनःवितरण गरी सबै बालबालिकाको पहुँच र सहभागिताको सुनिश्चिता गर्ने,
३. प्राकृतिक तथा अन्य विभिन्न प्रकारका महामारीको समयमा समेत बालबालिकाको शिक्षा प्राप्त गर्ने अधिकारको सुनिश्चितताको लागि शिक्षाको वैकल्पिक प्रणालीमा जोड दिई रेडियो तथा अनलाइन शिक्षामार्फत सिकाइलाई निरन्तरता दिइने,
४. सबै सामुदायीक विद्यालयमा प्रत्येक हप्ताको शुक्रवारको दिन अनिवार्य रूपमा विद्यार्थीको बौद्धिक, शारीरिक तथा सामाजिक विकास हुने प्रकृतिका अतिरिक्त क्रियाकलाप सञ्चालन गरिने,
५. विद्यार्थीको क्षमता विकासको लागि विद्यालयको सहयोग र समन्वयमा परिस्थिति बमोजिम भर्चुवल वा प्रत्यक्ष रूपमा गाउँपालिका स्तरीय प्रतिस्पर्धात्मक कार्यक्रम गरिने,
६. स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माण कार्यदल गठन गरी कक्षा १ देखी ८ सम्मको स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माण गरिने,

७. सबै सामुदायीक विद्यालयमा विद्युत, इन्टरनेट, कम्प्युटर, इ-हाजिरी, स्मार्टबोर्ड जस्ता उपकरण जडान गरी तिनको अधिकतम् प्रयोग मार्फत् विद्यालयलाई प्रविधिमैत्री बनाइने ,
८. अनुगमन तथा निरीक्षण संयन्त्रको प्रयोग मार्फत् सबै विद्यालयमा नियमित रूपमा सुक्ष्म तरिकाले अनुगमन तथा निरीक्षण गरी आवश्यक पृष्ठपोषण प्रदान गरिने,
९. शिक्षक पेसागत सहयोग समूह निर्माण गरी सबै सामुदायीक विद्यालयहरूमा कक्षा अवलोकन गरी नमूना कक्षा प्रदर्शन तथा पृष्ठपोषण प्रदान गरिने,
१०. गाउँपालिकाभिन्त्र सञ्चालित प्राविधिक तथा व्यवसायीक शिक्षामा गरीब, दलित, पिछ्छडिएको वर्ग लगायत सम्पूर्णको सहभागिता सुनिश्चित गर्न आर्थिक तथा भौतिक शैक्षिक रूपमा विद्यालयको क्षमता विस्तार गरिने,
११. बालबालिका पोषणको अवस्था तथा स्वास्थ्यमा पुग्ने गरी दिवा खाजाको प्रवन्ध सङ्घीय सरकारको सहयोगमा गरिने छ । यसबाट गरीब, सुविधाविहीन कठिन परिस्थितिमा रहेका अपाङ्ग बालबालिकाहरूलाई विद्यालयमा भर्ना हुन, निरन्तरता दिन र सिकाइमा सहभागी भई उपलब्धी सुधारमा सहयोग गर्न छात्रवृत्ति प्रणालीलाई सुदृढ गरिने ।

२.२.६ अपेक्षित मुख्य उपलब्धी

योजनाको अन्त्य वि.स. २०८३ सम्ममा निम्नानुसारको उपलब्धी प्राप्त हुने अपेक्षा गरीएको छ :

१. ५ वर्ष सम्मका सबै बालबालिकाहरू अनिवार्य रूपमा कम्तिमा १ वर्षको बालविकासको अनुभव सहित कक्षा १ मा भर्ना भएका हुने,
२. माध्यमिक तहसम्मको शिक्षा अनिवार्य र निःशुल्क हुने,
३. सबै शिक्षकहरू तालिम प्राप्त हुने,
४. प्रयाप्त शैक्षणिक तथा सन्दर्भ सामग्रीहरूको विकास, निर्माण, उत्पादन र वितरण हुने,
५. विद्यार्थी मूल्याङ्कन पद्धतिको विकास र प्रयोग हुने,
६. आधारभूत तहमा पठन सिप विकासका लागि स्थानीय निकाय, शिक्षा सरोकारवाला, समुदाय तथा अभिभावकहरूको क्षमतामा विकास हुने,

७. गाउँपालिकाबासी सम्पूर्ण नागरिकहरूका लागि साक्षरता, निरन्तर शिक्षा तथा जीवनपर्यन्त सिकाइको अवसर प्राप्त हुने,
८. विविधतामा आधारित बालमैत्री विद्यालय निर्माणका निमित्त विद्यालयको शैक्षिक तथा भौतिक पक्षको उच्चतम प्रयोग भएको हुने,
९. सकारात्मक सोच, दैनिक जीवनका लागि आवश्यक सक्षमता प्राप्त भएको, आधुनिक प्रविधिको प्रयोग गर्न सक्ने, निरन्तर सिकाइ प्रति प्रतिबद्ध साथै रोजगार उन्मुख नागरिक तयार हुने,
१०. आपतकालीन तथा सङ्कटपूर्ण परिस्थितिमा समेत बालबालिकाहरूको शिक्षाप्राप्त गर्ने अधिकारको सुनिश्चितता हुने,
११. बालबालिकाहरूको सर्वाङ्गिक विकासका लागि प्रयास क्रियाकलापहरू सञ्चालन हुने,
१२. कक्षा १ देखि कक्षा ८ सम्म स्थानीय पाठ्यक्रम लागू हुने,
१३. सम्पूर्ण विद्यालय, बालविकास केन्द्र र सामुदायीक सिकाई केन्द्रहरू प्रविधिमैत्री हुने,
१४. प्राविधिक विद्यालय मार्फत् उत्पादनशील, व्यवहारिक र जीवनोपयोगी सिकाइ हुने,
१५. शैक्षिक गुणस्तर सुदृढीकरणको लागि विद्यार्थी, अभिभावक, शिक्षक/कर्मचारी तथा विद्यालयहरू प्रोत्साहित हुने ।
१६. सामुदायीक विद्यालयमा विद्यार्थी आकर्षित हुने ।
१७. योग्य , दक्ष र वैधानिक सेवा सहितको प्रधानाध्यापक नियुक्ति भएको हुने ।

२.७ मुख्य कार्यसम्पादन सूचक तथा परिमाणात्मक लक्ष्य

यस योजनाका मुख्य कार्यसम्पादन सूचक तथा परिमाणात्मक लक्ष्य निम्न बमोजिम निर्धारण गरीएको छ

क्र.सं.	सूचक	लक्ष्य		
		आधार वर्ष २०७८	२०८०/२०८१	२०८२/२०८३
१	प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षा			
१.१	प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षामा कूल भर्ना दर * (%)	५०.१	८०	१००
१.२	प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षाको अनुभव लिई कक्षा १ मा नयाँ भर्ना भएका बालबालिका* (%)	६६.९	८०	१००
२.	आधारभूत शिक्षा (कक्षा १-८)			
२.१	कक्षा १ मा खुद प्रवेश दर	९४.८	९६	१००
२.२	कक्षा १ मा कूल प्रवेश दर	१०७.१	१०३	१००
२.३	कक्षा १-५ मा खुद भर्ना दर	९६.४	९८	१००
२.४	कक्षा १-५ मा कूल भर्ना दर	१०७.३	१०३	१००
२.५	कक्षा ५ सम्म टिकाउ दर	९५.६	९७	१००
२.६	प्राथमिक कक्षा ५ पूरा गर्ने दर	९५.६	९७	१००
२.७	कक्षा १-५ कूल भर्ना दरमा लैङ्गिक समता सूचाङ्क	१.०१	१.५	१.५
२.८	कक्षा १-८ मा खुद भर्ना दर	८५.५	८८	९०
२.९	कक्षा १-८ मा कूल भर्ना दर	१०५.१	१०३	१००
२.१०	कक्षा ८ सम्मको टिकाउ दर	७९.३	८०	८५
२.११	कक्षा १ मा भर्ना भई कक्षा ८ पूरा गर्ने दर	७२.७	७५	८०
२.१२	कक्षा १-८ को खुद भर्ना दरमा लैङ्गिक समता सूचक	१.०३	१.५	१.५
२.१३	आधारभूत तह महिला शिक्षकको प्रतिशत	५७	६०	६५
३.	माध्यमिक शिक्षा (कक्षा ९-१२)			
३.१	कक्षा ९-१० मा कूल भर्ना दर	१०६.५	१०४	१००

क्र.सं.	सूचक	लक्ष्य		
		आधार वर्ष २०७८	२०८०/२०८१	२०८२/२०८३
३.२	कक्षा ९-१० मा खुद भर्ना दर	८२.९	८५	९०
३.३	कक्षा ९-१२ मा खुद भर्ना दर	५८.२	६०	६५
३.४	कक्षा ९-१२ मा कुल भर्ना दर	७७.५	८०	८५
३.५	कक्षा ११-१२ मा कूल भर्ना दर	५४.१	६०	६५
३.६	कक्षा ११-१२ मा खुद भर्ना दर	३३.४	३७	४०
३.७	कक्षा १० सम्मको टिकाउ दर	६०.३	७०	८०
३.८	कक्षा १२ सम्मको टिकाउ दर	२४	३०	४०
३.९	कूल भर्ना दरमा लैङ्गिक समता सूचक कक्षा ९-१२	१.२९	१.५	१.५
३.१०	आधारभूत तहवाट माध्यमिक तहमा ट्रान्जिसन दर	७२.७	७५	८०
३.११	कक्षा ९-१२ मा कार्यरत महिला शिक्षक प्रतिशत	११.११	१३	१५
३.१२	प्राविधिक तथा व्यावसायीक शिक्षा विद्यार्थी भर्ना प्रतिशत	७.३७	१०	१५
३.१३	कक्षा १० का विद्यार्थी सिकाइ उपलब्धि* (अङ्कमा)	५८	६२	६५
४.	अनौपचारिक शिक्षा र निरन्तर सिकाइ			
४.२	साक्षरता दर	७२.५१	८०	१००
४.३	साक्षरता दर (१५-६० उमेर समूह) (%)	९८.७	९९	१००
५.	सुशासन तथा व्यवस्थापन			
५.१	कक्षा १-५ मा विद्यार्थी:शिक्षक अनुपात(सामुदायीक विद्यालय)	१:१३	१:१५	१:२०

क्र.सं.	सूचक	लक्ष्य		
		आधार वर्ष २०७८	२०८०/२०८१	२०८२/२०८३
५.२	कक्षा ६-८ मा विद्यार्थी:शिक्षक अनुपात(सामुदायीक विद्यालय)	१:२१	१:२५	१:३०
५.३	कक्षा १-८ मा विद्यार्थी:शिक्षक अनुपात(सामुदायीक विद्यालय)	१:१५	१:२०	१:२५
५.४	कक्षा ९-१०) मा विद्यार्थी:शिक्षक अनुपात(सामुदायीक विद्यालय)	१:१९	१:२३	१:२८
५.५	कक्षा ९-१२ मा विद्यार्थी:शिक्षक अनुपात	१:४८	१:४५	१:४०
६.	शिक्षामालगानी			
६.१	कूल बजेटको शिक्षा क्षेत्रमा विनियोजित बजेट ससर्त र समानीकरण समेत	४०.५४	४५	५०
६.२	आधारभूत तह (कक्षा १-८) मा प्रति विद्यार्थी सरकारी खर्च (रु. हजारमा)	४०	४५	५०
६.३	माध्यमिक तह (कक्षा ९-१२) मा प्रति विद्यार्थी सरकारी खर्च (रु. हजारमा)	४०	४५	५०

परिच्छेद तीन

शिक्षाका क्षेत्रहरू

३.१ परिचय

यो पाँच वर्षे शैक्षिक योजना बरेड गाउँपालिकाले विद्यालयको शैक्षिक सुधारका लागि निर्माण गरेको हो । यस योजनालाई विभिन्न क्षेत्र तथा उपक्षेत्रहरू निर्माण गरी व्यवस्थित गरीएको छ । योजनाको पहिलो परिच्छेदमा वर्तमान अवस्थाको समग्र समीक्षा गरीएको छ । समीक्षाले आवश्यकता र प्राथमिकता पहिचान गर्ने आधार तयार गरेको छ । परिच्छेद २ मा योजनाको दूरदृष्टि, उद्देश्य, रणनीति तथा लक्ष्यहरू पहिचान गरीएको छ । यस परिच्छेद भित्रका उपक्षेत्र भित्र बालविकास, आधारभूत शिक्षा, माध्यमिक शिक्षा, उच्च शिक्षा, अनौपचारिक शिक्षाको पहिचान गरी चुनौती पहिचान गरीएको छ । पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन र शिक्षक विकास जस्ता उपक्षेत्रसँग अन्तर विषयको वर्तमान अवस्था समीक्षा गरी चुनौती पहिचान गरीएको छ ।

प्रत्येक क्षेत्रको वर्तमान अवस्थाको समीक्षा र पहिचान गरिएका चुनौतीहरूलाई दृष्टिगत गरेर योजनाको उद्देश्य, चुनौतीहरूको सामना गरी उद्देश्य प्राप्तिका लागि उपक्षेत्रगत रणनीतिहरू प्रमुख क्रियाकलापहरू तथा लक्ष्यहरू निर्धारण गरीएको छ । यस खण्डमा नेपालको संविधानले निर्देशित गरेका दृष्टिकोण मौलिक अधिकार, निजी संरचना, शिक्षा सम्बन्धी नीति, दिगो विकासको लक्ष्य, अन्तराष्ट्रिय क्षेत्रमा शिक्षा सम्बन्धी प्रतिवद्धता, पन्ध्रौं योजनालाई समेत आधार लिने र विद्यालय शिक्षाको राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप २०७६ को संरचनालाई समेत महत्वपूर्ण आधार मानिएको छ । यसैको आधारमा यस उपक्षेत्रहरूमा वर्तमान अवस्थाको समीक्षा गरी चुनौती पहिचान गर्नुका साथै योजनाका लागि उद्देश्य, रणनीतिहरू प्रमुख नतिजा आँकलन, प्रमुख क्रियाकलाप तथा लक्ष्यहरू समावेश गरीएको छ ।

३.२ प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षा

३.२.१ परिचय

प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षा बालबालिकाहरूलाई आधारभूत शिक्षाको लागि तयार गराउने कार्यक्रम हो। यस कार्यक्रमले विद्यालय जाने उमेर पूर्वका बालबालिकाहरूको शारीरिक, मानसिक तथा बौद्धिक, सामाजिक र संवेगात्मक जस्ता सर्वाङ्गीण विकासमा सहयोग गर्दछ। नेपालको निःशुल्क तथा अनिवार्य शिक्षा ऐन २०७५ तथा राष्ट्रिय शिक्षा नीति २०७६ मा चार वर्ष उमेर पुगेका बालबालिकाको लागि एक वर्षको प्रारम्भिक बाल विकास तथा शिक्षा कार्यक्रम सञ्चालन गरिने कुरा उल्लेख छ। नेपालको पन्ध्रौं योजनामा पनि प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षा कार्यक्रमलाई जोड दिईएको सन्दर्भमा बरेड गाउँ शिक्षा योजनामा पनि सो कार्यक्रमलाई समावेश गरीएको छ। यस कार्यक्रमलाई सबै बालबालिकाहरूको पहुँचमा ल्याउनको लागि सरकारी तथा गैह्र सरकारी संस्था, स्थानीय सरकार, समुदाय, विद्यालयहरू तथा आम सरोकारवालाहरूले हातेमालो वा सहयोग गर्नु आवश्यक छ। यस योजना अवधिका लागि प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा कार्यक्रमका उद्देश्य, नीतिहरू, कार्यक्रम कार्यान्वयनका प्रमुख नतिजा र योजनाका प्रमुख क्रियाकलाप तथा लक्ष्यहरू निम्नानुसार उल्लेख गरीएको छः

३.२.२ वर्तमान अवस्था

बरेड गाउँपालिक अन्तर्गत कुल २९ वटा बालविकास केन्द्रहरू रहेका छन्। यी मध्ये २६ वटा बालविकास केन्द्र सङ्घीय सरकारको अनुमति प्राप्त गरेका छन् भने ३ वटा बालविकास केन्द्रहरू गाउँपालिकाले अनुमति प्रदान गरी सञ्चालनमा ल्याएको अवस्था छ। गाउँपालिकामा शैक्षिक सत्र २०७८ को तथ्याङ्क अनुसार छात्रा १७२ र छात्र १८८ गरी कुल ३६० बालबालिकाहरू रहेका छन्। ४ वर्ष उमेर नपुगेका बालबालिकाहरूसमेत बालविकास केन्द्रमा जाने गरेको पाइन्छ। बालविकास केन्द्रका जम्मा २९ सहजकर्ताहरू मध्ये आधारभूत तालिम प्राप्त २६ र बाँकी ३ तालिम अप्राप्त छन्। बरेड गाउँपालिकाले बालविकास केन्द्रका सहयोगी कार्यकर्ताहरूको सेवा,

सुविधाको सन्दर्भमा राज्यले निर्धारण गरेको न्यूनतम पारिश्रमिक पाउने व्यवस्था गरेको छ ।

३.२.३ उद्देश्य

सबै बालबालिकाहरूलाई गुणस्तरीय बालविकास शिक्षाको अवसर सुनिश्चित गर्न निम्न लिखित विशिष्ट उद्देश्यहरू किटान गरीएको छः

१. चार वर्ष उमेरका सबै बालबालिकाहरूलाई बालविकास शिक्षामा पहुँच पुऱ्याउनु,
२. सबै सामुदायीक विद्यालयहरूमा बालविकास केन्द्रको स्थापना गर्नु,
३. उमेर समूहका बालबालिकाहरूलाई सर्वाङ्गीण विकास सहित आधारभूत शिक्षाको लागि तयारी गराउनु,
४. बालविकास केन्द्रको अनुभवसहित कक्षा १ मा हुने भर्नादर सतप्रतिशत पुऱ्याउनु,
५. सबै बालविकास केन्द्रहरूलाई भौतिक तथा प्राविधिक रूपले सम्पन्न गराइ बालमैत्री गराउनु ।

३.२.४ रणनीति

योजनाका उद्देश्यहरू प्राप्त गर्न निम्न लिखित रणनीतिहरू अवलम्बन गरिने छः

१. स्थलगत रूपमा सर्वेक्षण गरी बालविकास केन्द्र नरहेका विद्यालयहरूमा मापदण्डका आधारमा अनिवार्य रूपमा बालविकास केन्द्रको स्थापना गर्ने,
२. गाउँपालिकाभिन्नका विद्यालय तथा बालविकास केन्द्रमा सबै बालबालिकाको सहज पहुँच र सहभागिता सुनिश्चित गर्नको लागि अभिभावक सचेतीकरण गर्ने,
३. बालविकास केन्द्रमा सिकाई सामग्री र सूचना तथा सञ्चार प्रविधि तथा शैक्षिक सामग्री र खेलसामग्रीसहितको कक्षाकोठा व्यवस्थापन सहित क्रमिक रूपमा भौतिक सुविधा विस्तार गर्ने,
४. बालविकास तथा शिक्षामा प्रयास मात्रामा लगानी सुनिश्चित गर्न मापदण्ड तयार गरी कार्यान्वयन गर्ने ।

३.२.५ उपलब्धी ,नतिजा ,प्रमुख क्रियाकलाप तथा लक्ष्य

क) उपलब्धी

सबै बालबालिकाहरूलाई गुणस्तरीय बालविकास तथा शिक्षाको अवसर सुनिश्चित हुने ।

खं) प्रमुख नतिजाहरू

१. चार वर्ष उमेर समूहका सबै बालबालिकाहरूलाई एक वर्षको शिक्षा कार्यक्रममा सहज पहुँच हुने,
२. बालविकासको अनुभव सहित कक्षा १ मा प्रवेश गर्ने अवसर हुने,
३. सबै बालविकास केन्द्रहरू प्राविधिक तथा भौतिक रूपले सम्पन्न भएका हुने,
४. बालविकास तथा शिक्षामा प्रयास मात्रामा लगानी भएको हुने ।

ग) प्रमुख क्रियाकलाप तथा लक्ष्य

तालिका नं. ३.१ प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षाका प्रमुख क्रियाकलाप तथा लक्ष्यहरू

क्र.सं.	प्रमुख क्रियाकलापहरू	इकाइ	आधार वर्ष २०७८	५ वर्षको लक्ष्य		
				१	२	५
१	प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षाका न्यूनतम मापदण्ड प्रबोधीकरण गर्ने	पटक	१	२	२	२
२	प्रारम्भिक बालविकासको नक्साङ्कन र अनुमति	सङ्ख्या	३	२	२	५
३	बालविकास केन्द्रको पाठ्यक्रम प्रबोधिकरण गर्ने	पटक	१	२	२	२
४	प्रारम्भिक बालविकास केन्द्रका लागि सम्पूर्ण मापदण्ड पूरा भएका व्यवस्थित कोठाको व्यवस्था	वटा	१५	५	५	१९
५	खेलकुद तथा शैक्षिक सामग्रीको व्यवस्था	सङ्ख्या	२६	२९	३२	३४

क्र.सं.	प्रमुख क्रियाकलापहरू	इकाइ	आधार वर्ष २०७८	५ वर्षको लक्ष्य		
				१	२	५
६	अभिभावक शिक्षा	पटक	१	१	१	२
७	सहजकर्तालाई मन्टेश्वरी तालिम	जना	२६	२९	३२	३४
८	व्यवस्थापन समितिका पदाधिकारीलाई अभिमुखीकरण	पटक	०	१	१	१
९	शैक्षिक सूचना प्रणालीमा पाठ्यक्रम कार्यान्वयन	केन्द्र	१	१	१	१
१०	अनुगमन, सुपरीवेक्षण सहयोग तथा सहजीकरण	केन्द्र	१०	२०	२५	३४
११	इन्टरनेट जडान	केन्द्र	१८	२५	३०	३४

३.३ आधारभूत शिक्षा

३.३.१ परिचय

आधारभूत शिक्षाले बालबालिकाको सर्वाङ्गीण विकास, गुणस्तरीय जीवनयापन र सामाजिक समायोजन गर्न सहयोग गर्दछ । यसले व्यक्तिलाई जीवनपर्यन्त सिकाइको मार्ग प्रशस्त गरी मुलुकको सामाजिक र आर्थिक रूपान्तरणमा सहभागी हुने अवसर प्रदान गर्दछ । नेपालको संविधानले आधारभूत शिक्षालाई व्यक्तिको मौलिक अधिकारको रूपमा लिएको हुनाले यस तहलाई समतामूलक पहुँच पुर्याई व्यक्तिको मौलिक अधिकारको रूपमा लिइएको छ । यस तहको शिक्षामा समता र गुणस्तर सुनिश्चित गर्ने दायीत्व सरकारको हो । नेपालको संविधानले प्रत्येक नागरिकलाई

आधारभूत शिक्षामा पहुँच हुने, अनिवार्य र निःशुल्क पाउने हक हुनेछ भनी व्यवस्था गरेको छ । अनिवार्य तथा निःशुल्क शिक्षा सम्बन्धी ऐन २०७५ ले यस तहको शिक्षा प्रदान गर्ने दायीत्व सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तहको हुने र आधारभूत तहको सबै बालबालिकालाई विद्यालय पठाउनु प्रत्येक नागरिकको कर्तव्य हुनेछ । यस तहको शिक्षालाई स्थानीय तहको एक अधिकार र सङ्घ र प्रदेशको पनि दायीत्व रहेको छ । आधारभूत शिक्षा अन्तर्गत कक्षा १ देखि ८ सम्मको शिक्षा पहुँच गुणस्तर तथा समता र व्यवस्थापकीय प्रबन्धको वर्तमान अवस्थाको समीक्षाका आधारमा चुनौतीहरू पहिचान गरी आगामी १० वर्षको लागि यस तहको शिक्षा विकासका उद्देश्य, रणनीति, नतिजा र प्रमुख क्रियाकलापहरू तथा लक्ष्य उल्लेख गरीएको छ ।

३.३.२ वर्तमान अवस्था

आधारभूत शिक्षामा सबै बालबालिकाको समतामूलक पहुँच पुऱ्याउन यस गाउँपालिकामा भएका तथ्यगत तथ्याङ्क निम्न अनुसार रहेको छ :

कक्षा १—५ को खुद भर्नादर: - ९७.४

कक्षा १—८ को खुद भर्नादर: - ९६.४

आधारभूत तह पूरा गर्ने दर: - ८५.०८

कक्षा ८ को टिकाउ दर:-

यस गाउँपालिकामा २८ वटा विद्यालयहरू आधारभूत तह सञ्चालित छन् । कक्षा १ देखि ८ सम्म कूल विद्यार्थी १९७२ जना अध्ययनरत छन् भने कक्षा १—५ मा ११०७ जना विद्यार्थीहरू अध्ययनरत रहेको पाइन्छ ।

यस तहको शिक्षाको पहुँचमा आर्थिक तथा सामाजिक अवस्था तथा भौगोलिक अवस्थितिका कारणले असमानता रहेको देखिन्छ । दलित छात्राहरूको अति गरीबीका कारण विद्यालयको पहुँच पुऱ्याउन कठिन छ । विद्यालयको भौतिक तथा शैक्षिक वातावरण बालमैत्री र सुरक्षित बनाउन थप प्रयास आवश्यक छ । बालबालिकाको विकास तथा सिकाइलाई प्रभावित पार्ने पोषण, स्वास्थ्य, सरसफाइ, दिवा खाजा जस्ता सेवालाई सुधार गर्नुपर्ने छ । पेशागत रूपमा सक्षम योग्य शिक्षकको अपर्याप्तता, विद्यालय नेतृत्व र व्यवस्थापनमा भएको समस्याले पनि

आधारभूत शिक्षाको पहुँच र गुणस्तर व्यवस्थापनमा असर परेको देखिन्छ । यस तहमा प्रारम्भिक कक्षाको पढाइ स्तर केही न्यून छ । कोभिड महामारीको कारणले अवरुद्ध भएको शिक्षण सिकाइले थप समस्या सिर्जना भएको अवस्थामा बरेङ गाउँपालिकाले सञ्चारका विभिन्न माध्यमको प्रयोग गरी विद्यार्थीको सिकाइलाई निरन्तरता दिने प्रयास गरीरहेको छ । पाठ्यक्रमको सान्दर्भिकता वृद्धि गर्ने र प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्ने कार्यमा सुधारको आवश्यकता छ । सिकाइ स्तर सुधारमा शिक्षकको पेशागत विकास, अनुगमन सुपरीवेक्षण संयन्त्रको विकास गर्नु आवश्यक छ । सिकाइप्रति विद्यार्थी जवाफदेही भई विद्यालयमा आवश्यक न्यूनतम सिकाइ पूर्वाधार र वातावरण तयार गर्नुपर्ने छ । केन्द्र, प्रदेश र स्थानीय तहका कार्यक्षेत्र तथा कार्य प्रक्रिया र उत्तरदायीत्व सम्बन्धमा थप स्पष्टताका लागि थप कानुनी प्रबन्ध आवश्यक छ । त्यसै गरी प्र.अ.मा शैक्षिक नेतृत्व, व्यवस्थापन सीप, शिक्षक तथा कर्मचारीमा उत्प्रेरणा तथा वृत्ति विकास, तालिमको सिकाइ कक्षाकोठामा रूपान्तरण, अनुगमन सुपरीवेक्षण र क्षमता विकासमा सुधार गर्न आवश्यक छ । विद्यालयको गुणस्तरमा अभिभावकहरूको सहभागिता बढाई वि.व्य.स. र शि.अ.सङ्घको क्षमता विकासमा ध्यान दिनुपर्ने देखिन्छ ।

यस गाउँपालिकामा ७.२० प्रतिशत विद्यार्थी संस्थागत विद्यालयमा अध्ययनरत छन् ।

माथि गरीएको विश्लेषणका आधारमा आधारभूत शिक्षामा निम्नलिखित चुनौतीहरू देखिएका छन् :

१. आधारभूत शिक्षामा सबै बालबालिकाको पहुँच तथा सहभागिता सुनिश्चित गर्ने,
२. अनिवार्य तथा निःशुल्क शिक्षाको प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्ने,
३. आधारभूत तहमा सिकाइको गुणस्तर सुधार गरी विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धीमा सुधार ल्याउने,
४. आधारभूत विद्यालयको भौतिक तथा शैक्षिक वातावरणमा सुधार ल्याई विद्यालयलाई बालमैत्री बनाउने,

५. सूचना तथा सञ्चार लगायतका प्रविधिमा शिक्षक तथा विद्यार्थीको पहुँच विस्तार तथा शिक्षकको दक्षतामा वृद्धि गरी सिकाइमा प्रभावकारी ढङ्गले प्रयोग गर्ने,
६. विद्यालयहरूलाई पुनर्वितरण, समायोजन र वैकल्पिक प्रबन्धसमेत गरी पहुँच र सहभागिता सुनिश्चित गर्ने,
७. आवश्यक शिक्षक दरवन्दीको व्यवस्था गरी विद्यालयमा सक्षम र योग्य विद्यालय जनशक्ति (शिक्षक तथा प्रअ तथा कर्मचारीसमेत) व्यवस्थापन गर्ने,
८. पोषण, स्वास्थ्य, दिवा खाजालगायत विद्यार्थी सहायता प्रणालीको उचित व्यवस्था गर्ने,
९. विद्यालय शिक्षालाई विविधताअनुकूल, समावेशी र समतामूलक बनाउने,
१०. विद्यालय शिक्षालाई प्रकोप, सडकट तथा महामारीलगायतका परिस्थितिप्रति उत्थानशील (Resilient) बनाउने,
११. शिक्षक तथा विद्यार्थीलाई प्रविधिको पहुँच वृद्धि गर्ने,
१२. विद्यालय शिक्षा पद्धतिलाई विद्यार्थीको सिकाइप्रति उत्तरदायी बनाउने,
१३. विद्यार्थी मूल्याङ्कनलाई सिकाइ क्रियाकलापको अभिन्न अङ्गका रूपमा विकास गर्ने,
१४. शिक्षकको वृत्ति विकासलाई व्यवस्थित बनाई पारदर्शी, नतिजामा आधारित र अनुमानयोग्य बनाउने,
१५. विद्यार्थीको सिकाइलाई व्यवहारिक रूपमा प्रयोगमा ल्याउने ।

३.३.३ उद्देश्य

यस योजनाको अनिवार्य तथा निःशुल्क आधारभूत शिक्षा कार्यक्रमको समग्र उद्देश्य आधारभूत शिक्षामा सबैको पहुँच र सहभागिता सुनिश्चित गर्दै गुणस्तर अभिवृद्धि गर्नु रहेको छ । यस योजनाले आधारभूत शिक्षासम्बन्धी निम्नलिखित उद्देश्य राखेको छः

१. अनिवार्य तथा निःशुल्क आधारभूत शिक्षाको प्रभावकारी कार्यान्वयन गरी यस तहको शिक्षामा सबैको समतामूलक पहुँच र सहभागिता सुनिश्चित गर्नु,

२. आधारभूत विद्यालय उमेरका सबै बालबालिकाहरूलाई आधारभूत तहको शिक्षा पूरा गर्ने अवस्था सुनिश्चित गर्नु,
३. आधारभूत शिक्षा पूरा गरेका सबै बालबालिकाहरूमा न्यूनतम सिकाइ उपलब्धी हासिल हुने अवस्था सुनिश्चित गर्नु,
४. आधारभूत विद्यालयहरूको भौतिक तथा शैक्षिक वातावरण बालमैत्री, समावेशी र सुरक्षित बनाउनु,
५. विद्यालय शिक्षाको शासकीय तथा व्यवस्थापकीय प्रबन्धमा सुधार गरी विद्यालय पद्धतिलाई विविधता अनुकूल, उत्थानशील र जवाफदेही बनाउनु,
६. आधारभूत तहको सिकाइलाई दैनिक जीवनसँग सम्बन्धीत गराउने र अन्तरसम्बन्धीत विषयवस्तुलाई एकीकृत गरी सिकाइ क्रियाकलाप सञ्चालन गर्नु ।

३.३.४ रणनीतिहरू

योजनाका उद्देश्यहरू हासिल गर्न निम्नलिखित रणनीतिहरू अवलम्बन गरिने छः

१. निश्चित मापदण्ड निर्माण गरी विद्यालय नक्साङ्कनमार्फत् सबै बालबालिकाको पहुँच सुनिश्चित गर्न विद्यालयहरूलाई पुनर्वितरण तथा समायोजन गर्ने,
२. अनिवार्य तथा निःशुल्क आधारभूत शिक्षाको कार्यान्वयन गर्न आवश्यक कानून तर्जुमा तथा आवश्यक स्रोतको व्यवस्था मिलाउने,
३. विद्यालय बाहिर रहेका सबै बालबालिकाहरूको यथार्थ विवरण सङ्कलन गरी उनीहरूको पहुँच सुनिश्चित गर्न आवश्यक व्यवस्था (वैकल्पिक अनौपचारिक खुला परम्परागत शिक्षा तथा सिकाइ, लक्षित कार्यक्रम, प्रोत्साहनमूलक कार्यक्रम आवासीय सुविधा आदि) मिलाउने,
४. आधारभूत तहमा न्यूनतम सिकाइ उपलब्धी हासिल गराउन आवधिक रूपमा सिकाइको मूल्याङ्कन गरी विद्यार्थीको सिकाइका लागि शिक्षकलाई प्रधानाध्यापक र प्रधानाध्यापकलाई स्थानीय तहप्रति जवाफदेही हुने प्रणाली विकास गर्ने,

५. सबै आधारभूत विद्यालयहरूमा खानेपानी, शौचालय तथा सरसफाइको उचित प्रबन्धसहित न्यूनतम भौतिक सुविधा सुनिश्चित गरी बालमैत्री, समावेशी र सुरक्षित सिकाइ वातावरण तयार गर्ने,
६. न्यूनतम सक्षमता पूरा गराउन स्थानीय तहले सङ्घीय र प्रदेश सरकारसँग समन्वय गर्ने,
७. कक्षा ३ सम्म कक्षा शिक्षणको व्यवस्था र तालिम, तयारी, प्रोत्साहन कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने,
८. शिक्षक तथा प्रधानाध्यापकहरूको क्षमता विकास, उत्प्रेरणा र व्यवस्थापन तथा सूचना सञ्चार प्रविधिसँग परिचित गराई शैक्षिक गुणस्तर अभिवृद्धि गर्ने,
९. सबै विद्यालयमा विद्युत, कम्प्युटर र इन्टरनेटको पहुँच पुऱ्याउने,
१०. विद्यालय व्यवस्थापन समिति, शिक्षक अभिभावक सङ्घका पदाधिकारीको क्षमता विकास र अभिभावक अभिमुखीकरण गर्ने,
११. विद्यार्थीको पोषण तथा स्वास्थ्यमा सुधार गर्न स्थानीय स्वास्थ्य एकाइ तथा सङ्घसंस्थाको सहकार्यमा स्थानीय तहले विद्यालय पोषण तथा स्वास्थ्य कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने,
१२. विद्यार्थीलाई विद्यालयमा आधारित शैक्षिक तथा मनोसामाजिक परामर्श उपलब्ध गराउने,
१३. स्थानीय उत्पादनमा आधारित पौष्टिक तथा स्वस्थकर दिवाखाजाको प्रबन्धलाई थप व्यवस्थित गर्ने,
१४. राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप २०७६ अनुसार स्थानीय पाठ्यक्रम कक्षा १ देखि कक्षा ८ सम्म नै कार्यान्वयनमा ल्याउने,
१५. स्थानीय तहले आवश्यक सहकार्य गरी विद्यालय शिक्षालाई प्रकोप, सडकट तथा महामारीलगायतका परिस्थितिप्रति उत्थानशील (Resilient) बनाउने योजना तयार गर्ने,
१६. राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप २०७६ अनुरूप सिकाइलाई दैनिक जीवनसँग सम्बन्धीत गराउनका लागि व्यवहारकुशल सिपहरूलाई सिकाइ क्रियाकलापमा एकीकृत गर्नुका साथै अन्तरसम्बन्धीत विषयवस्तुलाई

एकीकृत गरी सिकाइ क्रियाकलाप सञ्चालन गर्ने गरी सिकाइ सामग्री, विधि तथा क्रियाकलापमा परिमार्जन तथा सुधार गर्ने,

१७. सङ्घीय सरकारले शिक्षकको न्यूनतम योग्यता र तयारीको मापदण्ड तथा विद्यार्थी शिक्षक अनुपातलगायत शिक्षक दरबन्दीका आधारहरूको पुनरावलोकन गरी आवश्यकताअनुसार शिक्षक दरबन्दी पुनर्वितरण तथा समायोजन गर्ने,
१८. नतिजाप्रतिको जवाफदेहिता सुनिश्चित हुने गरी विद्यालय तथा शैक्षिक निकायको शासकीय तथा व्यवस्थापकीय पद्धतिमा सुधार गर्ने,
१९. निश्चित अन्तरालमा विद्यालयको कार्यसम्पादन परीक्षण तथा विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धी परीक्षण गरी जवाफदेहिता सुनिश्चित तथा सुधारमा क्षेत्र पहिचान गर्ने,

३.३.५ उपलब्धी, नतिजा, प्रमुख क्रियाकलाप तथा लक्ष्य

क) उपलब्धी (Outcomes)

अनिवार्य तथा निःशुल्क आधारभूत शिक्षामा पहुँच र सहभागिता सुनिश्चित भई गुणस्तर अभिवृद्धि हुने ।

ख) प्रमुख नतिजाहरू

१. सबै बालबालिकाहरूको आधारभूत शिक्षामा पहुँच पुगेको हुने,
२. सबै विद्यालयले प्राथमिकता प्राप्त सक्षमता (PMEC) पूरा गरेका हुने,
३. न्यूनतम भौतिक पूर्वाधार तथा सिकाइ सामग्रीको उपलब्धता र आवश्यक सङ्ख्यामा योग्य, सक्रिय तथा उत्प्रेरित शिक्षकको व्यवस्था भई बालमैत्री र समावेशी वातावरणमा सिकाइ हुने,
३. विद्यालय पोषण तथा स्वास्थ्य कार्यक्रम सञ्चालन र पौष्टिक तथा स्वस्थकर दिवा खाजाको प्रबन्धबाट बालबालिकाको स्वास्थ्य तथा पोषणको अवस्थामा सुधार हुने,
४. आधारभूत शिक्षा पूरा गर्ने बालबालिकाले न्यूनतम सिकाइ उपलब्धी हासिल गरेको हुने,

५. आधारभूत शिक्षाको भर्ना सहभागिता तथा सिकाइ उपलब्धीमा लैङ्गिक समता सूचकमा सुधार हुने,
६. विद्यालय शिक्षा प्रणाली प्रकोप, सडकट तथा महामारीलगायतका परिस्थितिप्रति उत्थानशील हुने,
७. विद्यालय शिक्षामा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिलगायतका प्रविधिको प्रयोगमा विस्तार तथा सहज उपयोग भई दिगो तथा व्यवहारिक सिकाइ हाँसिल भएको हुने,
८. शैक्षिक निकायमा कार्यरत जनशक्तिको क्षमता विकास भई आधारभूत तहमा गुणस्तरीय शिक्षा प्रवाह तथा शैक्षिक सुशासन कायम भएको हुने ।

ग) प्रमुख क्रियाकलापहरू तथा लक्ष्य (Major activities and target)

तालिका ३.२ आधारभूत शिक्षाका प्रमुख क्रियाकलापहरू तथा लक्ष्य

क्र.स.	प्रमुख क्रियाकलाप	इकाइ	आधार वर्ष २०७८	५ वर्षको लक्ष्य		
				१	३	५
१	विद्यालय समायोजन	पटक	०	१	२	२
२	विद्यालयलाई कम्प्युटर/प्रिन्टर वितरण	सङ्ख्या	१०	आवश्यकता अनुसार सबै विद्यालयहरूलाई उपलब्ध गराउने		
३	शिक्षकहरूलाई आइसिटी तालिम	सङ्ख्या	४०	५०	५०	६०
४	कक्षागत/विषयगत शिक्षकको व्यवस्था	सङ्ख्या	१	३	३	३
४	आधारभूत तह उमेरका सबै बालबालिकाहरूलाई विद्यालयमा भर्ना गर्ने	पटक	विद्यालय बाहिर विद्यालय उमेर समुहको विद्यार्थी नरहेको			

क्र.स.	प्रमुख क्रियाकलाप	इकाइ	आधार वर्ष २०७८	५ वर्षको लक्ष्य		
				१	३	५
५	विद्यालयमा न्यूनतम भौतिक पूर्वाधार विकास (भवन, कक्षाकोठा, फर्निचर, शौचालय, खानेपानी, खेलमैदान, घेराबार, करेसावारी)	विद्यालय	३५	आधार वर्षको कार्यक्रमलाई नितन्तरता दिने		
६	विद्यालयको कार्यसम्पादन परीक्षण	विद्यालय	०	१	१	१
७	विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धी मापन परीक्षा सञ्चालन		१	१	१	१
९	स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माण, प्रबोधिकरण र कार्यान्वयन	विद्यालय	१	१	१	१
१०	प्रकोप, सङ्कट तथा महामारी लगायतका परिस्थितिबाट बच्न सचेतनामूलक कार्यक्रम	विद्यालय	१	१	१	१
११	सिकाइमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोग र क्षमता विकास	विद्यालय	७	१४	२१	३५
१२	शिक्षक पेशागत, विकास र सहायता	संख्या	नियमित तालिमको व्यवस्था गर्ने			
१३	विद्यालय पोषण तथा स्वास्थ्य कार्यक्रम र दिवा खाजाको प्रबन्ध	विद्यालय	कानून अनुसार व्यवस्था अनुसार चालु कार्यक्रम साझेदारीमा निरन्तरता दिने			
१४	छात्रवृत्ति, अति गरिबी र लक्षित समूह (पोशाक, शैक्षिक सामग्री)	विद्यालय	३५	कार्यक्रमलाई निरन्तरता दिने		
१५	निःशुल्क पाठ्यपुस्तक	विद्यार्थी	सबै विद्यालयहरूलाई उपलब्ध गराईएको			
१६	विद्यालय, वि.व्य.स., शि.अ.स. पदाधिकारीहरूको क्षमता विकास र	विद्यालय	१	२	२	२

क्र.स.	प्रमुख क्रियाकलाप	इकाइ	आधार वर्ष २०७८	५ वर्षको लक्ष्य		
				१	३	५
	अभिभावक अभिमुखीकरण					
१७	प्रारम्भिक कक्षा सीप विकास कार्यक्रम	सङ्ख्या	१	१	३	५
१८	CB-EGRA कार्यक्रम कक्षा १-३	सङ्ख्या	१	१	३	५

३.४ माध्यमिक शिक्षा

३.४.१ परिचय

राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप २०७६ ले विद्यालय शिक्षालाई आधारभूत तह र माध्यमिक तह गरी विभाजन गरेको छ । यसले कक्षा १-८ लाई आधारभूत शिक्षा र ९-१२ लाई माध्यमिक शिक्षा हुने गरी पाठ्यक्रम तयार गरेको छ । माध्यमिक तहको शिक्षाको काम कामको संसारमा प्रवेश गर्न सक्ने सिप सहितको नागरिक विकास तथा उच्च शिक्षाको लागि तयारीको आधार पनि हो । नेपालको संविधानले माध्यमिक शिक्षा निःशुल्क प्राप्त गर्ने हक प्रत्याभूत गरेको छ । नेपालको संविधानले माध्यमिक विद्यालय तहको शिक्षालाई स्थानीय तहको अधिकार क्षेत्रभित्र रहने व्यवस्था गरेको छ । राष्ट्रिय शिक्षा नीति २०७६ ले गुणस्तरीय माध्यमिक शिक्षामा सबैको पहुँच निःशुल्क हुने व्यवस्था उल्लेख गरेको छ । विज्ञान प्रविधि तथा नवप्रवर्तन नीति २०७६ ले विद्यालय तहदेखि नै परम्परागत मौलिक ज्ञान प्रविधि तथा सीपका बारेमा अध्ययन गरी वैज्ञानिक चिन्तन तथा सिर्जनशील अभिवृद्धि गर्ने रणनीति लिएको छ ।

वर्तमान व्यवस्था अनुसार माध्यमिक तहमा साधाकरण र प्राविधिक गरी २ धारमा शिक्षालाई व्यवस्थापन गरेको छ । कक्षा ११ र १२ मा एकलपथीय पाठ्यक्रम लागू गरीएको छ । प्राविधिक धारका विद्यालयहरू कक्षा ९ देखि सञ्चालन हुने नीतिगत व्यवस्था छ । संविधानले प्रदत्त गरेका शिक्षाका अधिकारलाई सुनिश्चित गर्न स्थानीय तहले शैक्षिक नीति तथा योजना निर्माण गर्न अपरिहार्य भएको छ । एकलपथीय पाठ्यक्रम अन्तर्गत पनि विज्ञानजस्तो विषय समेत पठनपाठन पनि यस गाउँपालिकामा हुदै आइरहेको छ ।

३.४.२ वर्तमान अवस्था

बरेङ गाउँपालिकाभित्र कक्षा ९-१२ सम्म अध्ययन गर्ने विद्यार्थीको सङ्ख्या ७२३

रहेको छ । यस गाउँपालिकाभित्र जम्मा ३६ वटा विद्यालयहरू सञ्चालनमा रहेका छन् । यी मध्ये ३५ वटा सामुदायीक विद्यालय र १ संस्थागत विद्यालय रहेको छ । उच्च शिक्षा तर्फ एक मात्र सर्वोदय क्याम्पस सञ्चालनमा रहेको छ । माध्यमिक तह (१-१०) सञ्चालित ३, (१-११) सञ्चालित १, र (१- १२) सञ्चालित ४ वटा विद्यालयहरू रहेका छन् । प्राविधिक धार तर्फ १ विद्यालय रहेको छ । माध्यमिक तह (९-१०) मा खुद भर्ना दर ८२.९ र सहजै देखिने भर्ना दर १०६.५ रहेको छ । माध्यमिक तह (११- १२) मा खुद भर्ना दर ३३.४ र सहजै देखिने भर्ना दर ५४.१ रहेको छ ।

बरेड गाउँपालिकाभित्र सञ्चालनमा रहेका विद्यालयहरूमा कुल शिक्षक दरबन्दी रहेका छन् ।

३.४.३ उद्देश्यहरू

यस योजनाले माध्यमिक शिक्षा सम्बन्धी निम्नलिखित विशिष्ट उद्देश्य राखेको छः

१. माध्यमिक तहमा सबैको पहुँच सुनिश्चित गर्नु ,
२. माध्यमिक तहको विषयगत सिकाइ उपलब्धी वृद्धि गर्नु ,
३. माध्यमिक शिक्षाको गुणस्तरमा सुधार गर्नु ,
४. खुद भर्नादर बढाउनु ,
५. विद्यालयलाई बालमैत्री, समावेशी र सुरक्षित बनाउनु ,
६. विद्यालय प्रशासन र व्यवस्थापनलाई सुधार गरी जवाफदेही बनाउनु ,
७. शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप समय सपेक्ष बनाउदै सिकाइलाई दैनिक जीवनसँग सम्बन्धीत गर्नु ,
८. आपतकालीन अवस्थामा समेत शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापलाई निरन्तरता दिन सकिने अवस्था निर्माण गर्नु ,
९. माध्यमिक तहमा विषयगत शिक्षकको दरबन्दी व्यवस्था र वृत्ति विकासमा जोड दिनु ,
१०. नक्सानका आधारमा विद्यालय समायोजन तथा कक्षा घटाउनु,
११. प्राविधिक धार सञ्चालित विद्यालयको सुदृढीकरण गर्नु,

१२. विद्यार्थीहरूलाई भूकम्प, बाढी पहिरो, आगो लागि जस्ता प्राकृतिक प्रकोप, महामारी, दुर्घटना इत्यादि विपदमा सुरक्षित हुँदै एक अर्कामा सहयोगी भावनाको विकास गर्नु ,
१३. विद्यार्थीहरूमा पोषण तथा स्वास्थ्यमा गुणात्मक सुधार गरी व्यवहारमा परिवर्तन गर्नु ।

३.४.४ रणनीतिहरू

योजनाका उद्देश्यहरू हासिल गर्न निम्नलिखित रणनीतिहरू अवलम्बन गरिने छः

१. विद्यालयहरूको वास्तविक अवस्था र नक्साङ्कन गरी सबै बालबालिकाको पहुँच सुनिश्चित गर्न विद्यालयको पुनर्वितरण, समायोजन तथा कक्षा थप/घट गर्ने,
२. अति गरीब तथा विपन्न बालबालिकाहरूको लगत सङ्कलन गरी समावेशिताका आधारमा समायानुकूल छात्रवृत्तिको व्यवस्था गर्ने,
३. निःशुल्क माध्यमिक शिक्षा सुनिश्चित गर्ने,
४. सङ्घीय र प्रादेशिक सरकारसँग सहयोग, समन्वय र सहकार्य गरी माध्यमिक विद्यालयको क्षमता विकास गर्ने,
५. सङ्घीय र प्रादेशिक सरकारसँग सहयोग, समन्वय र सहकार्य गरी शिक्षकहरूलाई पेशागत र पुनर्ताजगी तालिमको व्यवस्था गर्ने,
६. विद्यालयहरूमा सूचना प्रविधिको विस्तार गरी प्रविधिमैत्री शिक्षण गर्ने,
७. सिकाइ उपलब्धी कम भएका विद्यार्थी पहिचान गरी अतिरिक्त कक्षा सञ्चालन गर्ने,
८. जीवनपयोगी सिकाइसँग जोडेर विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणालीको व्यवस्थापन गर्ने,
९. सूचना प्रविधिको अधिकतम उपयोग गर्न सक्ने नागरिक उत्पादन गर्न अतिरिक्त कम्प्युटर कक्षाको व्यवस्था गर्ने,
१०. गणित, विज्ञान र अङ्ग्रेजी विषयहरूलाई दैनिक जीवनसँग जोडेर विद्यार्थी, अभिभावक र शिक्षकमा सहज अनुभूति हुने गरी थप क्रियाकलापहरू सञ्चालन गर्ने,

११. शिक्षकको निरन्तर अध्यावधिक हुन अभिप्रेरणा बढाउने कार्यक्रम सञ्चालन गरी दक्ष विषय शिक्षकको व्यवस्था गर्ने,
१२. विद्यार्थीको अतिरिक्त तथा सहक्रियाकलाप (संगीत, नृत्य, गायन, खेलकुद आदि) को स्तरन्नोति गर्न शिक्षकलाई क्षमतावान् गराउने,
१३. सुविधासम्पन्न बालमैत्री भौतिक संरचना र कक्षाकोठाको व्यवस्थापन गर्ने,
१४. विद्यालय घेरावार, स्वच्छ खानेपानी, शौचालय, खेलमैदान र हरित विद्यालय व्यवस्थापन गर्ने,
१५. विद्यालय अनुगमन, कक्षा अवलोकन, सुपरीवेक्षण र शिक्षक सहायता जस्ता कार्यलाई प्रभाकारी बनाउनको लागि अनुगमन संयन्त्रको विकास गर्ने,
१६. विद्यालय सुधार योजना, शैक्षणिक योजना, वार्षिक कार्यतालिका निर्माण र प्रयोग जस्ता विषयमा क्षमता अभिवृद्धि गरी शिक्षकको कार्यसम्पादन, कार्य प्रभावकारिता र जवाफदेहितामा वृद्धि गर्ने,
१७. सबै माध्यमिक विद्यालयहरूमा विज्ञान प्रयोगशाला स्थापना, गणित, अङ्ग्रेजी लगायत अन्य विषयका शैक्षिक सामग्रीको व्यवस्था र प्रयोगमा वृद्धि गर्ने,
१८. हाल सञ्चालनमा रहेको प्राविधिक धारको विद्यालयको स्तरन्नोति गर्ने,
१९. आपतकालीन परिस्थितिमा शिक्षण कार्य सञ्चालनका लागि विद्यार्थी, शिक्षक र अभिभावकको क्षमताको विकास गर्ने,
२०. प्राकृतिक प्रकोप तथा विपद व्यवस्थापनमा विद्यार्थी तथा शिक्षकलाई पूर्व तयारी भई विपदमा सहयोगका लागि तयारी गराउने,
२१. विद्यालयमा विद्यार्थीको नियमित स्वास्थ्य परीक्षणका साथै जङ्ग फुड (पत्रु खाना) को प्रयोगलाई निषेध गरी स्थानीय अर्गानिक खाद्य पदार्थको प्रयोग गरी विद्यार्थीको पोषण तथा स्वास्थ्यमा गुणात्मक सुधार गरी व्यवहारमा परिवर्तन ल्याउने ।

३.४.५ उपलब्धी, नतिजा, प्रमुख क्रियाकलाप तथा लक्ष्य

क) उपलब्धी

माध्यमिक शिक्षामा सबैको पहुँच भई गुणस्तरमा सुधार हुने ।

ख) नतिजा

१. सबै बालबालिकाहरूलाई निःशुल्क माध्यमिक तहको शिक्षामा पहुँच सुनिश्चित भई खुद भर्ना तथा टिकाउ दर वृद्धि हुने,
२. सबै माध्यमिक विद्यालयहरूमा विषय शिक्षकको व्यवस्था भएको हुने,
३. माध्यमिक विद्यालय तह पार गर्ने विद्यार्थीहरूले न्यूनतम सिकाइ उपलब्धी पूरा गरेको हुने,
४. माध्यमिक तहमा गुणस्तरीय शिक्षाको सुनिश्चितता हुने,
५. विद्यालयहरू बालमैत्री, समावेशी र सुरक्षित हुने,
६. विद्यार्थी, शिक्षक, प्रशासक, सरोकारवालाहरू जवाफदेही हुने,
७. विद्यालय शिक्षामा सूचना तथा सञ्चार प्रविधि लगायत अन्य प्रविधिको प्रयोगमा विस्तार तथा सहज उपयोग भई सिकाइमा सहयोग हुने,
८. विद्यार्थीहरू विभिन्न सामाजिक कार्यहरू(जु.रे.स., बालक्लव, स्काउट,आदि) मा संलग्न रही प्राकृतिक प्रकोप तथा विपदमा सहयोगीका रूपमा सहभागी हुने,
९. शैक्षिक निकायमा कार्यरत जनशक्तिको क्षमता तथा वृत्ति विकास भई पेशाप्रति उत्प्रेरित हुने,
१०. शिक्षक र विद्यार्थी सिकाइप्रति अभिप्रेरित भई शैक्षिक सामग्री निर्माण र प्रयोगमा क्रियाशील रहने ।

ग) प्रमुख क्रियाकलापहरू तथा लक्ष्य

तालिका ३.३ माध्यमिक तहका प्रमुख क्रियाकलापहरू तथा लक्ष्य

क्र.सं.	प्रमुख क्रियाकलापहरू	इकाइ	आधार वर्ष २०७८	५ वर्षको लक्ष्य		
				१	२	५
१	निःशुल्क पाठ्यपुस्तक वितरण (९-१२)	सेट	विद्यालयमा विद्यार्थीलाई सेट	भर्ना हुने प्रति विद्यार्थी	सम्पूर्ण एक	

क्र.सं.	प्रमुख क्रियाकलापहरू	इकाइ	आधार वर्ष २०७८	५ वर्षको लक्ष्य		
२.	विद्यालय स्तरोन्नति	सङ्ख्या	१	-	-	१
३	प्राविधिक धारको विद्यालय सुदृढीकरण	सङ्ख्या	१	१	-	१
४	शिक्षणमा सूचना प्रविधिको प्रयोग	सङ्ख्या	९	१५	२५	३५
५	विद्यालय सुपरीवेक्षण र शिक्षक सहायता	पटक	वार्षिक ४	६	८	१२
६	विद्यालयको भौतिक पूर्वाधार विकास (भवन, कक्षाकोठा, फर्निचर, शौचालय, खानेपानी, खेल मैदान, घेराबार, बालउद्यान)	सङ्ख्या	१२	१५	२५	३५
७	विपद व्यवस्थापनमा बालकलव, जु.रे.स., र स्काउटको प्रयोग	सङ्ख्या	८	१२	१०	२०
८	विपद् व्यवस्थापनको लागि क्षमता अभिवृद्धि पूर्व तयारी	सङ्ख्या	२ विद्यालयमा	१०	१५	३५
९	वि.व्य.स., शि.अ.सं.का पदाधिकारीहरूको क्षमता विकास	पटक	१	प्रत्येक वर्ष एक पटक सञ्चालन गर्ने		
१०	शिक्षक तालिमको व्यवस्था	सङ्ख्या	१५९	१७५	२००	२५०
११	माध्यमिक तहमा भर्ना र टिकाउ वृद्धि गर्न आकर्षक छात्रवृत्तिको व्यवस्था	सङ्ख्या	५०	१५०	२००	३५०
१२	स्वास्थ्य परीक्षण, स्वास्थ्य सचेतना	पटक	१	प्रत्येक वर्ष कम्तिमा २ पटक		
१३	सिकाइ सामग्री वितरण	विद्यालय	३५	३५		
१४	भौतिक संरचना नियमित मर्मत र सम्भार अनुदान	विद्यालय	विद्यालयहरूको आवश्यकता प्राथमिकीकरणको आधारमा			

३.४ उच्च शिक्षा

३.४.१ परिचय

नेपालको संविधानले उच्च शिक्षा प्राप्त गरीसकेपछि न्यून, मध्यम, दक्ष र उच्च दक्ष जनशक्ति उत्पादन गर्ने लक्ष्य राखेको छ । स्नातक उत्तीर्णपछि मध्यम जनशक्ति उत्पादन गर्ने लक्ष्य राखेको छ भने स्नातकोत्तर र सोभन्दा माथि उत्तीर्णपछि उच्च दक्ष जनशक्ति उत्पादन गर्ने लक्ष्य राखेको छ । बरेङ गाउँपालिकाभिन्न बालविकास - आधारभूत तह, माध्यमिक तह र समग्र गाउँपालिकाभिन्न एक स्नातक तह सञ्चालन भएको सर्वोदय क्याम्पस रहेको छ । उच्च शिक्षाका लागि यस बरेङ गाउँपालिकामा रहेको सो क्याम्पसबाट मध्यम दक्ष जनशक्ति उत्पादन गर्ने लक्ष्य राखेको पाइन्छ ।

बागलुङ जिल्लाको सदरमुकाम बागलुङ बजारदेखि करिब ४५ किलोमिटर दक्षिण क्षेत्रमा बरेङ गाउँपालिकाको एकमात्र क्याम्पस, सर्वोदय क्याम्पस बरेङ गाउँपालिकाको गहनाको रूपमा रहेको छ । ग्रामीण क्षेत्रमा बसोबास गर्ने बालबालिकाहरूको उच्च शिक्षाको आवश्यकता परिपूर्ति गर्ने उद्देश्यका साथ उक्त क्याम्पस स्थापना भएको हो । क्याम्पसले त्रिभुवन विश्वविद्यालयबाट सम्बन्धन प्राप्त गरी स्नातक तह सञ्चालन गरेको छ । बागलुङ जिल्लामा सञ्चालित १० वटा क्याम्पसमध्ये बरेङ गाउँपालिकामा एकमात्र उच्च शिक्षा प्रदान गर्ने संस्था हुनु बरेङवासीका निम्ति सौभाग्यको कुरा हो । नेपालका दूरदराजमा यस्ता क्याम्पस खुल्नु र गाउँठाउँ, कुटो कोदालो गर्दै उच्च शिक्षा हासिल गर्न पाउनु यस भेगका बालबालिकाको उज्यालो तर्फको यात्रा हुने कुरामा दुईमत रहँदैन । यसबाट व्यक्ति, समाज र राष्ट्र सबैलाई सकारात्मक प्रभाव पर्न जान्छ ।

२०६९ असोज २३ गते स्थापना भइ उक्त क्याम्पसले बरेड गाउँपालिका सेवाक्षेत्रभित्र महत्वपूर्ण भूमिका खेलेको छ । आर्थिक रूपले अब्बल रूपमा सञ्चालन हुन नसकेपनि शैक्षिक रूपमा यसको योगदानलाई कदापि नकार्न सकिन्न । यस क्याम्पसले शैक्षिक जनशक्ति उत्पादन गरेपनि अन्य विधाका जनशक्ति उत्पादन गर्ने गरी क्याम्पस बहुमुखीका रूपमा सञ्चालन गर्न गाउँपालिकालाई आम गाउँबासीका अपेक्षा रहेको छ ।

३.४.२ बरेड गाउँपालिकाको उच्च शिक्षाको वर्तमान अवस्था

बरेड गाउँपालिकामा बसोबास गर्ने क्याम्पस पढ्ने उमेरका धेरै जसो बालबालिकाहरू गाउँपालिकाभन्दा बाहिर अध्ययन गर्न गएको पाइन्छ । गुणस्तरीय शिक्षा, सुविधा, आदि कारण देखाई बजार क्षेत्रमा जाने विद्यार्थीहरूको ठूलो समूह रहेको छ । तथापि गाउँ ठाउँमा पढ्ने इच्छा राख्ने, आफ्नो घरको आटो पिठो खाएर पढ्छु भन्ने उद्देश्य राख्ने र न्यून आम्दानी हुने बालबालिकाको लागि सर्वोदय क्याम्पस वरदान सावित भएको छ । शिक्षा जस्तो विषय ठाउँ विशेष, संस्था विशेष गरेर लिनु आफैमा विडम्बनापूर्ण हो तर बरेड गाउँपालिकामा रहेको एकमात्र उच्च शिक्षा दिने शैक्षिक संस्थाले दिएको योगदान अतुलनीय छ ।

क्याम्पसको आर्थिक भौतिक अवस्था भनेजस्तो सबल र सक्षम नभएतापनि भएको स्रोत सामग्री स्थानीय व्यक्ति सङ्घसंस्था र गाउँपालिकाको सहयोग क्याम्पसले विस्तारै विस्तारै आफ्नो पाइलाहरू लम्काउँदै गरेको पाइन्छ । क्याम्पसको सुरु गर्ने समयमा सर्वोदय मा.वि.को सहयोग, स्थानीय व्यक्तिहरूको सहयोग, चन्दा, गा.पा.बाट दिने अनुदान तथा विद्यार्थीको शुल्कबाट क्याम्पस सञ्चालन हुँदै आइरहेको छ । बरेड गाउँपालिकाबाट आफ्नै गाउँ ठाउँमा रहेको उच्च शिक्षा प्रदायक संस्थालाई वर्षेनी सहयोग अनुदान दिदै आइरहेको छ । बरेड गाउँपालिकाको कुल जनसङ्ख्यामध्ये सर्वोदय क्याम्पसले ०.६८% र बरेड गाउँपालिकामा बसोबास गर्ने १५ वर्ष माथिका जम्मा जनसङ्ख्या मध्ये १.०८% उच्च शिक्षा प्रदान गरेको छ । स्थापनाकालदेखि २०७७ सालसम्म बरेड शिक्षा क्याम्पसबाट ५८ जना विद्यार्थीले उच्च शिक्षा पूरा गरेका छन् ।

वर्ष साल	प्रथम वर्ष	द्वितीय वर्ष	तृतीय वर्ष	चौथो वर्ष	स्नातक उत्तीर्ण
२०६९	२७	-	-	-	
२०७०	१२	२१	-	-	
२०७१	२२	१२	१८	-	५
२०७२	२१	१२	१०		४
२०७३	२८	१७	१२		४
२०७४	२१	१२	१२		४
२०७५	२२	११	१०	९	३
२०७६	१७	२१	८	१०	४
२०७७	१८	१७	१०	७	३

माथि उल्लेखित विद्यार्थी सङ्ख्यालाई अध्ययन गर्दा बरेड गाउँपालिकामा रहेको सर्वोदय क्याम्पसमा प्रत्येक वर्ष स्नातक तहमा विद्यार्थी सङ्ख्या सामान्य वृद्धि भएको देखिन्छ । विद्यार्थीलाई टिकाउन मुश्किल रहेको पाइन्छ । प्रतिवर्ष विद्यार्थी वृद्धि हुनुले विद्यार्थीको मनोविज्ञानमा या त उच्च शिक्षाको आकाङ्क्षा जनाउँछ, या त समय अनुसार उच्च शिक्षा र जीवनपद्धतिसँग जोड्नुपर्छ भन्ने मनोविज्ञानले काम गरेको पाइन्छ भने बीचमा विद्यार्थी छोड्ने दर उच्च हुँदा बेरोजगारीको समस्या, उच्च शिक्षा प्राप्त गरीसकेपछि आयआर्जन गर्न सु-अवसर प्राप्त नहुनु र आफूले सिकेका ज्ञान सीपलाई व्यवहारमा लागू गर्न नपाउनु जस्ता समस्याले भूमिका खेलेको पाइन्छ ।

३.४.३ उच्च शिक्षाका समस्या तथा चुनौतीहरू

नेपालको संविधानले माध्यमिक तहसम्मको शिक्षाको व्यवस्थापकीय कार्यलाई स्थानीय तहको जिम्मेवारीमा राखेको छ । उच्च शिक्षालाई प्रदेश तथा सङ्घीय सरकारको जिम्मेवारीको रूपमा व्याख्या गरेको छ । एकातिर उच्च शिक्षालाई आफ्नो जिम्मेवारीमा नराख्नु, अर्कातिर प्रदेश तथा सङ्घीय स्तरबाट उच्च शिक्षालाई आफ्नो

प्राथमिकतामा नराखुले स्थानीय तहलाई आर्थिक भार पर्न गएको छ । तर पनि आफ्नो पालिकाभिन्न सञ्चालित उच्च शिक्षा प्रदायक संस्थालाई हेर्नु स्थानीय सरकारको कर्तव्य हुन आउँछ । उच्च शिक्षा सम्बन्धी नीतिगत समस्या नै सबैभन्दा ठूलो समस्या रहेको सहजै देख्न सकिन्छ । उच्च शिक्षाका समस्या तथा चुनौतीहरूलाई निम्न अनुसार उल्लेख गरीएको छ :

१. यस बरेड गाउँपालिकामा रहेको १ मात्र सर्वोदय क्याम्पस मा विद्यार्थी सङ्ख्या न्यून रहेका छन् ,
२. भौतिक पूर्वाधारको अभाव रहेको छ ,
३. विषयगत तथा पूर्णकालीन शिक्षक व्यवस्थापन कठिन रहेको छ ,
४. क्याम्पसको नियमित आय श्रोतको अभाव रहेको छ ,
५. गुणस्तरीय र जीवनोपयोगी शिक्षा प्रदानमा चुनौती रहेको छ ,
६. शिक्षामा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको पहुँच न्यून रहेको छ ।

३.४.४ बरेड गाउँपालिकामा उच्च शिक्षाका उद्देश्य

बरेड गाउँपालिकामा उच्च शिक्षा स्थापना गर्नुको मुख्य उद्देश्यहरू निम्न अनुसार रहेका छन् ।

१. राज्यको बदलिँदो शासकीय स्वरूप अनुरूप स्थानीय तहमा सबै बालबालिकाहरू उच्च शिक्षाको पहुँचमा ल्याउनु,
२. उच्च शिक्षा हासिल गर्ने अवसरबाट बञ्चित बालबालिकाहरूका लागि न्यूनतम खर्चमा गाउँ ठाउँमा उच्च शिक्षा हासिल गर्नु,
३. समावेशीसहितको गुणस्तरीय शिक्षाको माध्यमबाट मर्यादित जीवनयापन गर्न सक्षम र प्रतिस्पर्धी नागरिक तयार गर्नु,
४. बरेड गाउँपालिकाका नागरिकलाई शिक्षासँग आयआर्जन र जीवनपद्धतिसँग सामन्जस्य गराउनु,

३.४.५ रणनीतिहरू

१. बरेड गाउँपालिकाले सङ्घीय सरकार, प्रदेश सरकार र विश्वविद्यालय अनुदान आयोगसँग आवश्यक समन्वय गरी क्याम्पसलाई आर्थिक रूपमा सक्षम बनाउने ,
२. शैक्षिक रूपमा बहुमुखी क्याम्पसको रूपमा विकास गर्दै लैजाने ,
३. क्याम्पसका भौतिक पूर्वाधार निर्माणमा आवश्यक सहयोग गर्ने,
४. पूर्णकालीन शिक्षक भर्ना गर्न व्यवस्थापन समितिलाई अनुदान उपलब्ध गराउने,
५. शिक्षामा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोग बढाउने ,
६. रोजगारी सीप विकासलाई जोड दिने वृत्तिमा आधारित कार्यक्रमको विकास र कार्यान्वयन गर्न स्थानीय सरकारलाई सशक्तीकरण गर्ने,
७. पहुँच र गुणस्तरमा अभिवृद्धि गर्न विद्यार्थीलाई छात्रवृत्तिको व्यवस्था गर्ने ।

३.४.६ उपलब्धी, नतिजा, प्रमुख क्रियाकलाप तथा लक्ष्य

क) उपलब्धी

उच्च शिक्षा हासिल गर्ने उमेरका सबै युवाहरूलाई उच्च गुणस्तरीय शिक्षाको सुनिश्चितता हुने ।

ख) नतिजा

१. उच्च शिक्षा हासिल गर्ने उमेरका सबै जनसङ्ख्या क्याम्पस भर्ना भएको हुने,
२. पूर्णकालीन शिक्षकको व्यवस्थापन भएको हुने,
३. भवन,कक्षा कोठा, पुस्तकालय ,वाचनालय ,शौचालय ,सभाहल लगायतका पूर्वाधार को विकास भएको हुने ,
४. शिक्षणमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोग भएको हुने ।

ग) प्रमुख क्रियाकलापहरू

बरेड गाउँपालिका सबै विद्यालय र विश्वविद्यालयबाट बाहिर रहेको व्यक्तिहरूका लागि समयको माग बमोजिम उत्पादनशील र प्रतिस्पर्धी, सूचना प्रविधिसँग परिचित मानवस्रोतको विकास गर्ने ।

क्र स	प्रमुख क्रियाकलाप	इकाई	आधार वर्ष २०७८	भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष)			कैफियत
१	गरीव तथा जेहन्दार विद्यार्थीलाई छात्रवृत्ति	जना	३	४	५	६	
४	भौतिक पूर्वाधार निर्माण	भवन	२०७८ घेराबार र ८ कोठे भवनको निर्माण कार्य सुरु				

३.५ प्राविधिक तथा व्यवसायीक शिक्षा

३.५.१ परिचय

शिक्षालाई कामसँग जोड्न र दक्ष जनशक्तिलाई राष्ट्र निर्माणमा प्रयोग गर्न प्राविधिक शिक्षा आवश्यक छ । शिक्षाले विकासलाई निकास दिन सक्नुपर्छ । त्यस्तो परिकल्पना प्राविधिक शिक्षाबाट मात्र सम्भव छ । प्राविधिक शिक्षालाई स्थापना नगरी गरिने शिक्षाबाट केवल शिक्षित बेरोजगार मात्र उत्पादन हुन्छन् । हाम्रो शिक्षा प्रणालीलाई संरचनागत रूपमा बदल्न र शिक्षाबाट जीवन यापनमा सहयोग पुऱ्याउन प्राविधिक तथा व्यवसायीक शिक्षाको महत्व झन् बढेको पाइन्छ । हाम्रो गाउँपालिकालाई समृद्ध गाउँपालिका बनाउन गाउँपालिकामा उपलब्ध स्रोत साधनलाई अधिकतम् उपयोग गर्न सक्ने जनशक्ति उत्पादन गर्न अपरिहार्य हुन्छ । प्राविधिक तथा व्यवसायीक सीप विकास गरी गा.पा.मा हरेक प्राविधिक क्षेत्रमा सु—निश्चित हुने जनशक्ति उत्पादन हुन सकेमा गा.पा. समृद्ध बन्ने कुरामा कुनै दुई मत रहन्न ।

शिक्षालाई सीप, सीपलाई रोजगार, रोजगारलाई उत्पादन र उत्पादनलाई बजारसँग जोड्न सक्ने शिक्षा प्रणालीको विकास र विस्तार गर्न सकिएन भने राज्यलाई

शैक्षिक बेरोजगारको भीड थग्न थप चुनौती हुने देखिन्छ । नेपालमा सीप र व्यवसायको विकास, हस्तकला, मूर्तिकला र वास्तुकलाको वस्तुहरूको उत्पादन लिच्छवीकालदेखि नै भएको पाइन्छ । औपचारिक रूपमा प्राविधिक तथा व्यवसायीक शिक्षाको सुरुवात वि.सं. १९९९ सालमा स्थापित प्राविधिक तालिम शिक्षालय (हालको पुलचोक इन्जिनियरिङ कलेज) बाट भएको हो । सघन रूपमा प्राविधिक तथा व्यवसायीक शिक्षाको विस्तार वि.स. २०६८/०६९ देखि भएको हो । हाल नेपाल सरकार शिक्षा विभाग र प्राविधिक तथा व्यवसायीक तालिम परिषद् (CTEVT) ले प्राविधिक तथा व्यवसायीक धारका विद्यालयहरू सञ्चालन गरीहेका छन् । नेपाल सरकारको एक स्थानीय तह एक प्राविधिक विद्यालय नीति समेत रहेको छ ।

३.५.२ वर्तमान अवस्था

गण्डकी प्रदेश बागलुङ जिल्ला अन्तर्गत बरेङ गाउँपालिका कृषि तथा पशु पालनको क्षेत्रमा उपयुक्त मानिन्छ । विगतदेखि नै यस क्षेत्रमा कृषि वा भेटेनरी अन्तर्गत प्राविधिक शिक्षालय स्थापना गर्न यहाँका जनताहरूको उच्च आकाङ्क्षाहरूको बीचबाट यस क्षेत्रको वडा नं. २ अन्तर्गत पर्ने पुरुषोदय माध्यमिक विद्यालयमा कृषि विज्ञान अन्तर्गत प्राविधिक तथा व्यवसायीक विद्यालय सञ्चालन गर्ने समुदाय स्तरको निर्णय, वि.व्य.स.को निर्णय र बरेङ गाउँपालिका समेतको सिफारिसमा २०७६ वैशाख २ गतेको नेपाल सरकार, शिक्षा विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय, शिक्षा तथा मानवस्रोत विकास केन्द्रको निर्णयबाट यस गाउँपालिकामा पुरुषोदय प्राविधिक तथा व्यवसायीक माध्यमिक विद्यालय स्थापना भएको छ । यस विद्यालयबाट २०७७ सालमा पहिलो पटक एस ई ई मा विद्यार्थी सहभागी भई कक्षा ११ को पठनपाठन समेत भइरहेको छ । यस विद्यालयमा कक्षा ११ मा १४, कक्षा १० मा २८ र कक्षा ९ मा २४ जना गरी ६६ जना विद्यार्थी प्राविधिक तथा व्यवसायीक धारमा अध्ययनरत छन् । यस धारको शिक्षाबाट स्थानीय स्तरका स्रोत साधनमा आधारित व्यवसायीक सीप र उद्यमशीलतामा आधारित आय आर्जनमा संलग्न भई आत्मनिर्भर र स्वालम्बन हुन सिकनु पर्छ भने प्राविधिक तथा व्यवसायीक विद्यालयको विकासका लागि आम

सरोकारवाला स्थानीय सरकार, प्रदेश र सङ्घीय सरकारसमेतको उच्च अपनत्व विकास हुन जरुरी छ ।

३.५.३ चुनौती तथा अवसरहरू

गण्डकी प्रदेश अन्तर्गत बरेड गाउँपालिकाको भौगोलिक बनावट विशेषता, मानव वस्तीको अवस्था, हावापानी उपलब्ध प्राकृतिक स्रोत साधन सबैको सूक्ष्म विश्लेषण गर्दा यस क्षेत्रमा कृषि प्राविधिक विद्यालय नै उपयुक्त रहेको र उक्त प्राविधिक तथा व्यवसायीक शिक्षाको माध्यमबाट यस क्षेत्रका गरीब विपन्न पिछ्छडिएको वर्ग र सीमान्तकृत समुदायको उक्त शिक्षाको पहुँचमा विस्तार गर्नु, शिक्षालाई सीप, सीपलाई रोजगारी, रोजगारीलाई उत्पादन र उत्पादनलाई बजार प्रणालीसम्म आवद्ध गर्ने दीर्घकालीन नीतिको आवश्यक छ । व्यवसायीक तथा प्राविधिक शिक्षाको प्रणालीगत विकास, विस्तार, उद्यमशीलताको विकास गर्नका लागि व्यवसायीक शिक्षामा सार्वजनिक क्षेत्रको लगानी वृद्धि, लागत साझेदारीको सिद्धान्तमा स्रोत परिचालन, प्राविधिक तथा व्यवसायीक शिक्षाको भौतिक पूर्वाधार, ल्याव लगायतका कार्यक्रमको लागि जनशक्तिको व्यवस्थापन गर्नु, प्राविधिक तथा व्यवसायीक शिक्षाको अध्ययन अनुसन्धान गर्नु, आवश्यक बजेटको व्यवस्था गर्नु, राजनीतिक र नागरिक इच्छाशक्ति र प्रतिबद्धता सहितको ठोस योजना कार्यान्वयनको लागि व्यवस्थापन गर्नु, प्राविधिक शिक्षाको नाममा सञ्चालनमा रहेका परम्परागत प्राविधिक शिक्षाको सट्टा वैज्ञानिक र स्रोत साधनमा आधारित उद्यम र व्यवसायी उत्पादन गरी आर्थिक उपार्जन सहित शैक्षिक समृद्धि हासिल गर्नु प्राविधिक शिक्षाको योजना र नीति कार्यान्वयन गर्नु यस क्षेत्रका प्रमुख चुनौती हुन् ।

यस गाउँपालिकामा स्थापित प्राविधिक तथा व्यवसायीक शिक्षा अन्तर्गत कृषि तथा बाली विज्ञान विषय सञ्चालन प्रति सरोकारवालाहरूको चासो बढ्दै जानु, प्रदेश सरकारसमेतको नीति तथा कार्यक्रममा प्राविधिक शिक्षा उच्च प्राथमिकतामा पर्नु, बरेड गाउँपालिकाभित्र उपलब्ध प्राकृतिक स्रोत साधनहरू उर्वरायुक्त जमिन, जैविक विविधता, पर्यटकीय क्षेत्रहरूका आधारमा यस क्षेत्रको प्राविधिक शिक्षासँग उचित मेल खाने बरेड गाउँपालिका जिल्लाकै यातायात, विद्युत, सुगमताको हिसाबले सहज पहुँचमा रहेकाले

अन्य क्षेत्रहरूबाट समेत अध्ययनका लागि सहज गन्तव्य बन्न सक्नु, शैक्षिक विकासका हिसाबले गुणस्तरीय शिक्षा र प्राविधिक शिक्षाका हिसाबले शैक्षिक हवका रूपमा विकास गर्ने सम्भावना हुनु, कृषि, पशु र फलफूल उत्पादनको हिसाबले बागलुङ्कै सम्भावना बोकेको ठाँउको रूपमा रहनु, प्राविधिक शिक्षामार्फत विद्यालय तहबाटै सिकाइसँगै कमाई गर्ने कार्यक्रम सीपमूलक र उद्यमशीलतामा आधारित व्यवसायीक र रोजगारमूलक प्रकृतिका बहुप्राविधिक विषय र कार्यक्रमलाई व्यवस्थित बनाउन सकिने आधार हुनु, प्राविधिक क्याम्पस समेतको स्थापना गर्न सकिने सम्भावना हुनु यस क्षेत्रका प्रमुख अवसरका रूपमा रहेका छन् ।

३.५.४ उद्देश्य

१. बरेङ गाउँपालिका क्षेत्रमा प्राविधिक र व्यवसायीक शिक्षा मार्फत सीपयुक्त, स्वरोजगार र आत्मनिर्भर जनशक्ति उत्पादन गर्नु ,
२. प्राविधिक, व्यवसायीक र सीपमूलक शिक्षामार्फत शैक्षिक बेरोजगारी न्यूनीकरण गर्नु,
३. गाउँपालिका क्षेत्रभित्र उपलब्ध स्रोत साधनमा आधारित रोजगार, व्यवसाय, उद्योगमार्फत आर्थिक विकास र समृद्धिमा योगदान पुर्याउनु,
४. प्राविधिक तथा व्यवसायीक शिक्षाको अवसरलाई थप सहज र व्यापक विस्तार गरी समावेशी, समतामूलक पहुँचका आधारमा विकासका लागि उद्यमशील, सक्षम, सीपयुक्त जनशक्ति तयार गर्नु ।

३.५.४ रणनीतिहरू

१. कृषि क्षेत्र उद्योग, बजारको आवश्यकताको आधारमा योग्यता र क्षमता अनुसार सान्दर्भिक, उपयोगी, गुणस्तरीय र प्राविधिक जनशक्ति विकास गर्न इच्छुक सबैलाई अवसर प्रदान गर्ने,
२. प्राविधिक तथा व्यवसायीक शिक्षाका लागि सरोकारवालाहरूको सहभागिता र स्थानीय सरकारको अपनत्व र लगानीमा वृद्धि गर्ने,
३. शिक्षामा पिछ्छडिएको वर्ग, क्षेत्र र समुदायलाई समेट्न विशेष सहूलियत दिने नीति अवलम्बन गर्ने,

४. प्रयोगात्मकतर्फ विशेष प्राथमिकता दिन प्रयोगात्मक फिल्डका लागि जग्गा खरिद एवम् व्यवस्थापन गर्ने,
५. घर अपायक पर्ने क्षेत्रका विद्यार्थीहरूलाई प्राविधिक शिक्षामा पहुँच विस्तार गर्न आवासीय सुविधा दिने कार्यका लागि छात्रावासको व्यवस्थापन गर्ने,
६. प्राविधिक विद्यालय, स्थानीय सरकार र समुदायबीच खेती प्रणालीको सम्भाव्यता र अनुसन्धान कार्यका लागि समवन्यात्मक कार्यक्रम तय गरी अगाडि बढाउने,
७. प्राविधिक विद्यालयमा अध्ययन गर्न इच्छुक लक्षित वर्गका बालबालिकाहरूलाई वडा कार्यालयमार्फत स्तर पहिचान गरी आर्थिक सुविधासहित अध्ययन छात्रवृत्तिका लागि सिफारिस गर्ने,
८. प्राविधिक धारमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूका लागि काममा आधारित तालिम (On the job Training) र शैक्षिक सहूलियतका लागि छात्रवृत्ति लगायत अनुदान उपलब्ध गराउने,
९. प्राविधिक शिक्षा विकासको लागि उक्त धारमा कार्यरत शिक्षकहरूको क्षमता अभिवृद्धि र प्रविधि सम्बन्धी तालिम सञ्चालन गर्नुका साथै आइसिटी - कम्प्युटर ल्याबको स्थापना गर्ने,
१०. प्राविधिक शिक्षामा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको श्रमबजार खोजीका लागि सो विषयसँग सम्बन्धीत सरकारी तथा गैर सरकारी सङ्घसंस्था उद्योग, व्यापार, व्यवसायमा संलग्न व्यक्तिहरूसँग अन्तरक्रिया र आवश्यकता अनुसार श्रम सम्झौता गर्ने,
११. गाउँपालिकाको सहयोगमा प्राविधिक तथा व्यवसायीक धारको विद्यालयमा व्यवसायीक तथा सीपमूलक विषयगत प्रयोगशाला स्थापना गरी अनुसन्धान कार्य अगाडि बढाउने ।

३.५.५ उपलब्धी , नतिजा, प्रमुख क्रियाकलाप तथा लक्ष्य

क) उपलब्धी

उपलब्ध प्राकृतिक स्रोत र साधनहरूको प्रयोग र परिचालन गर्दै, आर्थिक उपार्जन र समृद्धिमा योगदान गर्न सक्ने निम्न र मध्यम स्तरको प्राविधिक, व्यवसायीक र उद्यमी जनशक्ति उत्पादन हुने ।

ख) नतिजा

बरेड गाउँपालिकामा स्थापित कृषि तथा बाली विज्ञान पठनपाठन हुने पुरुषोदय माध्यमिक विद्यालय प्राविधिक तथा व्यवसायीक विद्यालय धारतर्फको उत्कृष्ट विद्यालय भएको हुनेछ । यस धारमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरू स्वरोजगारमूलक, स्वउत्प्रेरित, व्यवसायीक, उद्यमी र रोजगार प्राप्त भएको हुनेछन् । यस विद्यालयबाट शिक्षा प्राप्त गरेका विद्यार्थीहरू बरेड गाउँपालिका लगायत यस क्षेत्रको स्थानीय स्रोत साधन उपयोग गरी समृद्ध गाउँपालिका निर्माणमा योगदान दिन सक्ने जनशक्ति हुनेछन् । प्राविधिक तथा व्यवसायीक शिक्षामा पिछडिएको वर्ग, क्षेत्र र समुदायको सहभागिता अभिवृद्धि हुनेछ । प्रयोगात्मक सिकाइका लागि उपयुक्त फिल्ड व्यवस्था हुनेछ । प्राविधिक शिक्षाप्रति आमसरोकारवाला, स्थानीय सरकार, प्रदेश र सङ्घीय सरकारको अपनत्व वृद्धि भई थप लगानीमैत्री वातावरण निर्माण हुनेछ ।

क्र स	प्रमुख क्रियाकलाप	इकाई	आधार वर्ष २०७८	भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष)		
				१	२	५
१	सीप विकास र आयआर्जन कार्यक्रम	पटक	०	२	४	१०
२	गरीब तथा जेहेन्दार, दलित विद्यार्थीलाई छात्रवृत्ति वितरण	जना	०	५	१०	२५
३	छात्रवास निर्माण र व्यवस्थापन	गोटा	०	१	-	२
४	कृषि प्रयोगशाला	गोटा	१	२	-	३

५	अनुसन्धान कार्य	पटक	०	वार्षिक विषयगत कम्तिमा अनुसन्धान कार्य गर्ने गराउने	रुपमा रुपमा एउटा	
६	OJT कार्य	जना	६६	प्राविधिकधारका विद्यार्थीहरूलाई	सबै	
७	फिल्ड व्यवस्थापन	रोपनी	१	२	३	५
८	आइ सि टि तालिम	पटक	१	प्रत्येक वर्ष १ पटक पुनर्ताजगी तालिम सञ्चालन गर्ने	कम्तिमा	

३.६ पाठ्यक्रम र पाठ्यसामग्री

३.६.१ परिचय

शिक्षा पद्धतिलाई मार्गदर्शन गर्ने महत्वपूर्ण आधार पाठ्यक्रम हो । यो एउटा गतिशील र लचिलो प्रक्रिया हो । पाठ्यक्रमको माध्यमबाट प्राप्त हुने ज्ञान, सीप तथा अभिवृत्तिबाट व्यक्तिलाई समाज तथा विश्वपरिवेश अनुकूल समयोजन हुन, रोजगारी प्राप्त गर्न, पेसा व्यवसाय छनौट तथा सञ्चालन गर्न र आर्थिक कृयाकलापमा संलग्न हुन सहयोग पुग्दछ र पुग्नुपर्दछ। पाठ्यक्रम सान्दर्भिक, विभेदरहित, समतामूलक, समावेशी, प्रविधिमैत्री, सिकारु केन्द्रित र तथ्यपरक हुनुपर्दछ। वास्तवमा मानवीय आवश्यकता, बालबालिकाको रुचि, सामाजिक मूल्य-मान्यता र समाज तथा विश्व परिवेशमा विकास भएका ज्ञान, सीप तथा परिवेसअनुकूल पाठ्यक्रम एउटा गतिशील र लचिलो प्रक्रिया हो ।

विद्यालय पाठ्यक्रमको दस्तावेजीकरण विकास वि.स. २०२८ को राष्ट्रिय शिक्षा पद्धतिको योजनादेखि प्रारम्भ भएको पाइन्छ। विद्यालय तहको शिक्षाको मार्गदर्शक दस्तावेजको रूपमा वि.स. २०६३ मा राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप तयार गरी सोहीअनुसार पाठ्यक्रम विकास र कार्यान्वयन गर्ने परिपाटी सुरु गरीएको छ। यसैक्रममा विद्यालय शिक्षाको राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप२०७६ तयार भई वि.स. २०८० सम्म विद्यालय तहका सबै कक्षाहरूमा कार्यान्वयन हुने क्रममा रहेको छ। आधारभूत तह १-३,४-५ र ६-८लागि अलगअलग पाठ्यक्रम निर्माण गरी कार्यान्वयनमा ल्याइएको छ। यसैगरी माध्यमिक तह कक्षा ९-१० र कक्षा ११-१२ मा पनि छुट्टाछुट्टै पाठ्यक्रम तयार गरी कार्यान्वयनको प्रक्रिया अगाडि बढाइएको छ। विद्यालयको पाठ्यक्रमलाई सान्दर्भिक बनाउन कक्षा १-३ मा अन्तरसम्बन्धीत विषयवस्तुलाई स्वीकृत गरीएको, व्यवहारकुशल तथा जीवन उपयोगी सीप समावेश हुने गरी सिकाइ क्रियाकलाप रणनीति बनाइएको, आधारभूत तहमा स्थानीय कला, संस्कृति, भाषा, इतिहास, परम्परा, सीप तथा ज्ञानमा आधारित स्थानीय पाठ्यक्रम स्थानीय तहले विकास गरी कार्यान्वयन गर्नुपर्ने र सबै कक्षाका विषयलाई यथासम्भव स्थानीय परिवेश तथा दैनिक जीवनसँग सम्बन्धीत गराई सिकाइ क्रियाकलाप सञ्चालन गर्नुपर्ने व्यवस्था गरीएको छ। पाठ्यक्रममा सान्दर्भिक र व्यवहारिक बनाउन प्रयोगात्मक कार्य, परियोजना कार्य वा सामुदायीक लगायतका व्यवहारिक अभ्यासमा यथेष्ट जोड दिइएको छ। पाठ्यक्रमको गहन उद्देश्यलाई पूरा गर्न तथा सैद्धान्तिक ज्ञानलाई व्यवहारिक र प्रयोगात्मक सीपमा रूपान्तरण गर्न सह क्रियाकलाप/अतिरिक्त क्रियाकलापमा जोड दिइएको छ। आदर्श मनुष्य तयार पार्ने उद्देश्यले पूर्वीय दर्शनका वेद, योग, संस्कृत भाषा, संस्कृत व्याकरण जस्ता विषयहरू समावेश गरिएका छन् भने स्थानीय परिवेश अनुसार आयुर्वेद, जडिबुटी जस्ता विषयहरू स्थानीय पाठ्यक्रममा समावेश गर्नुपर्ने देखिन्छ। व्यावसायीक शिक्षा, स्वास्थ्य शरीरिक र वातावरण शिक्षा, सिर्जनशील तथा अभिव्यक्तशील कला जस्ता परम्परागत विषयलाई निरन्तरता दिँदै हस्तकला, वास्तुकला, चित्रकला, नृत्य,संगीत, धर्म तथा संस्कृति जस्ता मौलिक विषयहरू संलग्न गरी पाठ्यक्रमलाई सान्दर्भिक र व्यावहारिक बनाउनु न्यायोचित देखिन्छ। विद्यालय तहको पाठ्यक्रमलाई प्रभावकारी बनाउन आवश्यकताअनुसार मातृभाषा स्थानीय भाषा वा बहुभाषा प्रयोग गरी सिकाइ

सहजीकरण गर्ने, सूचना तथा सञ्चार प्रविधिलाई जीवन उपयोगी तथा व्यवहारकुशल सिपका रूपमा एकीकृत गर्ने प्रयास भएको छ। विद्यार्थी मूल्याङ्कनलाई शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापको अभिन्न अङ्गको रूपमा लिएको छ। माध्यमिक तहको पाठ्यक्रममा प्राविधिक धारको पनि व्यवस्था गरीएको छ। पाठ्यक्रमका विषयवस्तुहरू सहज ढङ्गले शिक्षण गर्न विभिन्न सन्दर्भ सामग्रीहरू तथा शिक्षक निर्देशिका तयार गरिएका छन् । मातृभाषाका पाठ्य सामग्रीहरू पनि तयार गरिएका छन्। पछिल्लो चरणमा सिकाइलाई कामको संसारसँग जोड्न स्टेम शिक्षाको अवधारणालाई पाठ्यक्रममा समावेश गरीएको छ। स्टेम भनेको विज्ञान, प्रविधि, इन्जिनियरिङ र गणित विषयका ४ विशिष्ट विधामा विद्यार्थीहरूलाई शिक्षा प्रदान गर्ने अवधारणामा आधारित एउटा पाठ्यक्रम हो । जसले विद्यार्थीलाई अनुसन्धानमुखी बनाई विविध प्रकारका समस्याहरू समाधान गर्न सहयोग पुऱ्याउँदछ । साथै उनीहरूमा रचनात्मकता, तार्किक सोच, विश्लेषणात्मक सिप, नवप्रवर्तन गर्ने क्षमता र समस्या समाधान गर्ने क्षमताको विकास हुनजान्छ। तसर्थ विद्यालय तहको पाठ्यक्रममा विज्ञान, प्रविधि, इन्जिनियरिङ र गणित जस्ता विषयहरूलाई एकीकृत रूपमा अगाडि बढाइएको छ। स्टेमले मूलतः अनुसन्धानमा आधारित मानिसको दैनिक जीवनसँग जोडिएको विषय सिकाउँछ। जसले गर्दा सिकारु कामको वास्तविक संसारसँग जोडिन्छ र प्रतिस्पर्धात्मक बजारमा खरो रूपमा उत्रिन सक्दछ। विद्यालय तहको नयाँ पाठ्यक्रममा थुप्रै कुराहरू सकारात्मक हुँदाहुँदै पनि कार्यान्वयनको पाटोमा थुप्रै चुनौतीहरू रहेका छन्। नयाँ पाठ्यक्रमको प्रभावकारी कार्यान्वयनका लागि शिक्षक तयारी, विकास र विषयगत शिक्षकको व्यवस्था र विद्यालयमा आधारित पेशागत सहयोग पद्धति स्थापना र सञ्चालन, स्थानीय पाठ्यक्रम र पाठ्यसामग्री विकासका लागि क्षमता विकास, पाठ्यक्रम विकास र परिमार्जनमा सरोकारवालाको अर्थपूर्ण सहभागिताको सुनिश्चितता, पाठ्यक्रम विकास तथा अध्यावधिक कार्यलाई अनुसन्धानमा आधारित बनाउने, प्रारम्भिक कक्षाहरूमा आवश्यकताअनुसार मातृभाषा स्थानीय भाषा, बहुभाषा प्रयोग, विद्यालय तहको प्राविधिक धारको पाठ्यक्रममा सुधार, परिमार्जन र समायोजन, अपाङ्गताको प्रकृतिअनुसार पाठ्यक्रममा लचकता प्रदान गर्ने, पाठ्यपुस्तकको गुणस्तर सुधार तथा बहुपाठ्यपुस्तक नीतिको कार्यान्वयन, मूल्याङ्कन पद्धतिलाई शिक्षण सिकाइसँग

जोड्ने, सिकाइ सहजीकरण र मूल्यांकनमा सूचना प्रविधिको उपयोग सहितको वैकल्पिक विधिको प्रयोग वर्तमान नयाँ पाठ्यक्रममा रहेका चुनौतीहरू हुन् ।

३.६.२ वर्तमान अवस्था

शिक्षा पद्धतिलाई मार्गदर्शन गर्ने महत्वपूर्ण आधार पाठ्यक्रम हो । नेपालमा वि.सं. २०२८ को राष्ट्रिय शिक्षा पद्धतिको योजनामा पहिलोपटक पाठ्यक्रमलाई दस्तावेजीकरण गरीएको थियो । विद्यालय तहको शिक्षाको मार्गदर्शक दस्तावेजका रूपमा वि.सं. २०६३ मा राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप तयार गरी सोहीअनुसार पाठ्यक्रम विकास तथा कार्यान्वयन गर्ने परिपाटी सुरु भएको थियो । समयको मागसँगै वि.सं. २०७६ सालमा विद्यालय शिक्षाको नयाँ पाठ्यक्रम प्रारूप तयार गरी सोही वर्ष लागू गरीयो । वि.सं. २०७८ मा कक्षा २,३, ६ र ९, मा पाठ्यक्रम कार्यान्वयन भएको छ भने अन्य कक्षाहरूमा राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप २०६३ अनुसार निर्माण गरिएका पाठ्यक्रमहरू कार्यान्वयनमा रहेका छन् । वि.सं. २०८० सम्म विद्यालय तहका सबै कक्षाहरूमा नयाँ पाठ्यक्रम लागू भइसक्ने छ ।

विद्यालय शिक्षाको राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप २०७६ अनुरूपको पाठ्यक्रममा कक्षा १-३ सम्म अन्तरसम्बन्धीत विषयहरूलाई एकीकृत गरीएको छ । विद्यालय तहको पाठ्यक्रम निर्माण गर्ने जिम्मेवारी राष्ट्रिय पाठ्यक्रम विकास तथा मूल्याङ्कन परिषदलाई प्रदान गरीएतापनि कक्षा १-३ सम्म ५ कार्य घण्टा र ४८ कार्यघण्टा बराबरको मातृभाषा स्थानीय विषय वा संस्कृत विषयको पाठ्यक्रम विद्यालय वा स्थानीय तहले निर्माण गरी कारण गर्ने व्यवस्था गरीएको छ । यस गाउँपालिकामा विगत २०७७ सालमा कक्षा १-३ को स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माण भई कार्यान्वयन रहेको छ । साथै २०७८ मा कक्षा ४ देखि ८ सम्मको स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माण कार्य हुँदै छ ।

मूल्याङ्कन सम्बन्धी नीतिगत व्यवस्थालाई हेर्दा कक्षा १-३ सम्म सबै निरन्तर मूल्याङ्कनका आधारमा कक्षोन्नति गर्ने व्यवस्था रहेको छ । कक्षा ४-५ मा ५०% निरन्तर र ५०% आवधिक परीक्षाबाट हुने र कक्षा ६-७ मा ४० प्रतिशत निरन्तर

मूल्याङ्कन र ६० प्रतिशत आवधिक परीक्षा गर्ने व्यवस्था छ । कक्षा ८ मा आवधिक परीक्षामार्फत विद्यार्थीको मूल्याङ्कन गर्नुपर्ने व्यवस्था रहेको छ ।

३.६.३ उद्देश्य

यस योजनाले पाठ्यक्रम र पाठ्यसामग्री सम्बन्धी निम्नलिखित उद्देश्यहरू राखेको छ

१. राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप २०७६ बमोजिमको संशोधित पाठ्यक्रमको कार्यान्वयन गर्नु ,
२. कक्षा १ देखि ८ सम्मको स्थानीय पाठ्यक्रम र पाठ्य सामग्री निर्माण गरी समय सापेक्ष सान्दर्भिक, गुणस्तरीय र प्रभावकारी बनाई कार्यान्वयन गर्नु ,
३. सिकाइ दैनिक जीवनसँग सम्बन्धित गराउने र विषयवस्तुलाई अन्तर सम्बन्धीत गराई सिकाइ क्रियाकलाप सञ्चालन गर्नु ,
४. पाठ्यक्रममा आधारित शिक्षण सिकाइद्वारा स्थानीय र आधुनिक परिवेश अनुसार सिकारूमा ज्ञान सिप र व्यवहार विकासमा सहजीकरण गर्नु ,
५. सिकारूको सिकाइलाई निरन्तर, आवधिक तथा स्तरीकृत साथै प्रमाणमा आधारित मूल्याङ्कनको व्यवस्था गर्नु ,
६. सामुदायीक विद्यालयहरूमा विज्ञान तथा प्राविधिक शिक्षाको समयानुकूल विकासको लागि आवश्यक पूर्वाधारजन्य क्षमताको विकास गर्नु ,
७. विद्यार्थीहरूलाई अतिरिक्त तथा सहक्रियाकलापमा संलग्न गराइ थप क्षमता अभिवृद्धि गर्नु ,
८. स्थानीय पाठ्यक्रमका माध्यमबाट स्थानीय विषयवस्तुको बारेमा सहजीकरण गर्नु ।

३.६.४ रणनीति

माथि उल्लेखित उद्देश्यहरू हासिल गर्न निम्न लिखित रणनीतिहरू अवलम्बन गरिने छः

१. प्रत्येक विद्यालयका शिक्षकहरू राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप २०७६ बमोजिम निर्माण र संशोधन भएका नयाँ पाठ्यक्रम विद्यालय स्तरमा प्रबोधीकरण गरी सोही अनुसार शिक्षण क्रियाकलाप गरिने छ ,
२. स्थानीय सरोकारवालामा अपनत्व विकास गरी स्थानीय तहले पाठ्यक्रम तथा पाठ्यपुस्तक निर्माण तथा परिमार्जन गराई सोको कार्यान्वयनको लागि विद्यालयलाई जवाफदेही बनाइने छ ,
३. स्थानीय पाठ्यक्रम तथा पाठ्यसामग्रीको विकास र प्रभावकारी कार्यान्वयन तथा प्रयोगको लागि विद्यालयलाई सक्षम बनाइने छ । सिकाइलाई दैनिक जीवनसँग सम्बन्धित गरिने छ ,
४. विषयवस्तुलाई अन्तर सम्बन्धीत गराई सिकाइ क्रियाकलाप सञ्चालन गरिनेछ ,
५. विकास गरिएका पाठ्यक्रम तथा पाठ्यसामग्रीलाई सम्बन्धीत शिक्षक तथा सरोकारवालालाई प्रभावकारी ढङ्गले प्रबोधीकरण गरिने छ ,
६. विपत, महामारी तथा सङ्कटको अवस्थामा सिकाइलाई निरन्तरता दिन सामुदायीक विद्यालयको संरचनागत सुधार गर्ने र शिक्षकको क्षमता अभिवृद्धि गरिने छ ,
७. शिक्षक निर्देशिका, पाठ्यक्रम, पाठ्यपुस्तक, सन्दर्भ सामग्रीहरू सर्वसुलभ हुने गरी व्यवस्थापन गरिने छ ,
८. पाठ्यक्रममा आधारित सिकाइलाई सुनिश्चित गर्न शिक्षकको पेशागत सक्षमता विकासलाई निरन्तरता दिइने छ ,
९. शिक्षण सिकाइलाई बालकेन्द्रित, लैङ्गिक तथा अपाङ्गमैत्री बनाइ सूचना, सञ्चारको उचित प्रयोगद्वारा सिकाइलाई प्रभावकारी बनाइने छ ,
१०. विद्यालयहरूलाई वैकल्पिक शिक्षण सिकाइ अनुरूपका शैक्षिक क्रियाकलापमा सक्षम बनाइदै लगिने छ ,
११. सहपाठी सिकाइ समूह गठन गरी कमजोर क्षमता भएका बालबालिकालाई सहयोग गर्ने व्यवस्थालाई कार्यान्वयनमा ल्याइने छ ,

१२. सूचना, सञ्चार तथा प्रविधिमा आधारित अत्यावश्यक पूर्वाधार विकास उचित प्रयोग गर्ने क्षमताको विकास गरी कक्षागत वा तहगत रूपमा प्रविधिमा शिक्षण सिकाइलाई प्रयोगमा ल्याइने छ ,
१३. हरेक सामुदायीक विद्यालयमा सूचना, सञ्चार तथा प्रविधि ल्याब र सिकाइ सामग्रीयुक्त पुस्तकालयको स्थापना सुनिश्चित गरिने छ ,
१४. विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धीलाई शिक्षाको वृत्ति विकाससँग आवद्ध गरिने छ,
१५. आधारभूत तहमा हुने स्तरीकृत परीक्षालाई सुधार गरिने छ ,
१६. स्टिमको अवधारणा अनुसार गणित र विज्ञान विषयको उपलब्धी वृद्धि गर्न शिक्षकहरूको क्षमता विकास गरिने छ ,
१७. विज्ञान तथा गणित विषयमा सृजनात्मक सामग्री प्रदर्शन गर्ने व्यवस्था गरिने छ ।

३.६.५ उपलब्धी, नतिजा, प्रमुख क्रियाकलाप तथा लक्ष्य

क) उपलब्धी

पाठ्यक्रम समय सान्दर्भिक र व्यवस्थित भइ दैनिक जीवनमा आवश्यक आधारभूत सक्षमता सहित, सृजनशील, सकरात्मक सोच भएका, सिकाइप्रति प्रतिवद्ध नागरिक तयार गर्न सहयोग हुने ।

ख) नतिजा

१. बालविकासदेखि कक्षा १२ सम्मका पाठ्यक्रमहरू प्रभावकारी तरिकाले कार्यान्वयन हुने ,
२. कक्षा १-३ को एकीकृत पाठ्यक्रमले अपेक्षा गरेका व्यवहारकुशल सीपहरू कार्यान्वयन हुने ,
३. स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माण र प्रयोगले स्थानीय परिवेशको पहिचान र अपनत्वलाई स्पष्टता दिलाउने,
४. सिकाइ क्रियाकलाप वालमैत्री र स्थानीय परिवेश तथा आवश्यकता अनुसार हुने,

५. सूचना, सञ्चार तथा प्रविधिमा आधारित शिक्षणले कक्षागत वा तहगत सिकाइ उपलब्धी वृद्धि हुने ।

ग) प्रमुख क्रियाकलापहरू तथा लक्ष्यहरू

क्र.स.	प्रमुख क्रियाकलाप	इकाइ	आधार वर्ष २०७८	५ वर्षको लक्ष्य		
				१	३	५
१	स्थानीय पाठ्यक्रम र पाठ्यसामग्री निर्माण विकास	पटक	१	३	-	३
२	पाठ्यक्रम, पाठ्यसामग्री र शिक्षक निर्देशिका प्रबोधिकरण र वितरण	पटक	१	३	-	३
३	विद्यार्थी मूल्याङ्कन सम्बन्धमा शिक्षकहरूको क्षमता विकास	संख्या	१	२	३	५
४	प्राविधिक धारको पाठ्यक्रम तथा पाठ्यसामग्री प्रबोधिकरण	पटक	०	१	२	४
५	अतिरिक्त र सहकार्यकलाप कार्यक्रम सञ्चालन	पटक	४	प्रत्येक वर्ष ४ पटकका दरले		

३.७ शिक्षक व्यवस्थापन र विकास

३.७.१ परिचय

शैक्षिक प्रशासन विकास र सेवा प्रवाहको व्यवस्था अवस्था र अनुभूतिको समग्र कार्यप्रक्रिया र पद्धतिको समष्टि नै व्यवस्थापन हो । सामान्यतया शिक्षक व्यवस्थापनभित्र पद स्वीकृति शिक्षक भर्ना, छनोट, सरुवा , बहुवा वृत्ति विकास शिक्षकको सेवा सर्त सम्बन्धी सम्पूर्ण व्यवस्थापकीय कार्य पर्दछन् । अझै स्पष्ट रूपमा भन्नुपर्दा यससँग सम्बन्धीत कानुनी व्यवस्था संरचनागत व्यवस्था स्रोतसाधन आर्थिक पर्यावरणीय व्यवस्थाको समग्रता नै शिक्षक व्यवस्थापन हो । यो आफैमा बहुआयामिक विषय हो । निरन्तर प्रक्रिया हो । अन्तहिन यात्रा हो । आफैमा एउटा प्रणाली हो । शिक्षकको स्तर माथि नउठेसम्म कुनै पनि देशको शिक्षाको स्तर माथि उठ्न सक्दैन । शिक्षा क्षेत्रका जीवित मस्तिष्क भनेका शिक्षकहरू नै हुन् ।

शिक्षा शासन विकास र सेवा प्रवाहमा प्रभावकारिता दक्षता समता समानता वातावरण मैत्री बनाउन शिक्षक व्यवस्थापन जरुरी छ । यसको लागि जनशक्ति योजना, दरबन्दी सिर्जना तथा भर्ना उपयोग विकास सेवा सुविधा, सामाजिक सुरक्षा (तलब भत्ता, पोशाक, विदा, औषधि उपचार आदि) पेशागत विकास अन्तर्गत पर्दछन् । शिक्षकको व्यवस्थापन अन्तर्गत दरबन्दी सिर्जना, रिक्त स्थानको पहिचान, पदपूर्ति माग प्रतिशत निर्धारण, दरखास्त आव्हान तथा सङ्कलन जाँच तथा स्वीकृति लिने परीक्षा सञ्चालन (लिखित, मौखिक, प्रयोगात्मक) उम्मेदवारहरूको मूल्याङ्कन तथा छनोट, नतिजा प्रकाशन, सूचना प्रकाशन, नियुक्तिका लागि सिफारिस, नियुक्ति पदस्थापन कार्य विवरण तयार गर्ने सम्मका कार्यहरू पर्दछन् । यसका अतिरिक्त का.स.मू., जिम्मेवारी, वृत्तिविकास, सरुवा, बहुवा आदि गरिने गर्दछ । शिक्षकहरूको तालिम, अवलोकन भ्रमण, अनुसन्धान र विकास तथा जिम्मेवारी बहुवा तह वृद्धि, उनिहरूको सेवा सुविधा, सामाजिक सुरक्षा जस्ता कार्यहरू पनि पर्दछन् । व्यवस्थापनकै क्रममा शिक्षक सेवामा केही सवालहरू पनि उठेका छन् । जस्तै: समावेशीकरण की योग्यता मुलक शिक्षक सेवा, सुशासन शिक्षक सेवा र सङ्घीय शासन प्रणालीको अन्त्य गरी संवैधानिक प्रावधान अनुकूल विद्युतीय सेवा प्रवाह र विश्वव्यापिकरण (Globalization) विविधता

व्यवस्थापन समतामूलक (समानतामूलक न्याय वितरणकारी पुनर्वितरण कारी न्याय जस्ता विषयवस्तुहरू अहिले उठेका सवालहरू हुन् ।

भनिन्छ जस्तो माटो त्यस्तै कमिला । त्यसै गरी जस्ता शिक्षक त्यस्तै विद्यार्थी । शिक्षा क्षेत्रका जीवित मस्तिष्क भनेका शिक्षक नै हुन् । भनाइ छ, ' एउटा खराव डाक्टर एउटा बिरामीका लागि घातक हुन्छ भने एउटा अयोग्य शिक्षक लाखौं बालबालिकाको लागि घातक हुन्छ ।' शिक्षा नीति ऐन नियम योजनामा सरोकारवालाहरूलाई अनदेखा गर्यो भने त्यो कागजको रूप मात्र हुन्छ । फल दिँदैन । तसर्थ शिक्षक व्यवस्थापन महत्वपूर्ण हुन्छ । योग्य सक्षम कुशल र उत्प्रेरित शिक्षकले नै गुणस्तरीय सेवा प्रवाह गर्न सक्छ । शिक्षणलाई पुनर्ताजगी गराउन तालिम आवश्यक छ । नयाँ प्रणालीसँग परिचित हुन तालिम चाहिन्छ । शिक्षकको व्यावसायीकता बढोत्तरी को लागि सिकारुको सर्वोच्चता सुनिश्चितताको लागि तालिम चाहिन्छ । शैक्षिक व्यवस्थापनले समग्र शैक्षिक शासन विकासका सेवा प्रवाह, सुशासन, समृद्धि, रोजगार र अवसर प्रदान गर्ने व्यवस्था गर्दछ । यसले अनुभूति दिलाउँछ । शैक्षिक क्षेत्रको समग्र ज्ञानेन्द्रीय तथा कर्मेन्द्रिय आधार नै शिक्षक व्यवस्थापन हो । सिकारु र शिक्षक बीचको सम्बन्धनै शिक्षक व्यवस्थापन तथा तालिम नै हो । बदलिदो परिवेशअनुसार आवश्यक शिक्षाको लागि योग्य, व्यावसायीक रूपमा दक्ष, पेशा प्रति उत्प्रेरित, समर्पित, प्रतिबद्ध र विद्यार्थीको सिकाइप्रति जवाफदेही शिक्षक हुनु आवश्यक छ । शिक्षकमा भएको ज्ञानले नै शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप सञ्चालन गर्दछ । योग्य र कुशल शिक्षकले नै विद्यार्थीहरूको सिकाइ मा सकारात्मक प्रभाव पार्दछ । यसका लागि शिक्षक व्यवस्थापन र विकास प्रभावकारी हुनु आवश्यक छ । यस योजनामा शिक्षण पेशालाई रोजाइको पेशाको रूपमा विकास गर्ने ,शिक्षक तयारी गर्ने, कक्षा कोठाको शिक्षण सिकाइलाई गुणस्तरीय बनाउने ,शिक्षक सहयोग प्रणालीलाई सुदृढ बनाउने अभिप्राय रहेको छ । शिक्षक पेशागत विकासलाई प्रभावकारी बनाउने विद्यार्थीको सिकाइप्रति शिक्षक लाई जिम्मेवार बनाउने र औचित्यपूर्ण शिक्षक आपूर्ति र वितरण गर्ने कार्यलाई प्राथमिकता दिइने छ । वर्तमान अवस्थाको समीक्षा तथा पहिचान गरिएका चुनौतीहरूको सामना गरी शिक्षक व्यवस्थापन तथा विकासलाई व्यवस्थित र प्रभावकारी बनाउने उद्देश्य पूरा गर्नको

लागि अपनाइने रणनीतिहरू कार्यक्रम कार्यान्वयनबाट हासिल हुने अपेक्षित नतिजा तथा मुख्य मुख्य क्रियाकलाप तथा लक्ष्यहरू समावेश गरीएको छ ।

३.७.२ शिक्षक तयारी

नेपालमा विद्यालय तथा विश्वविद्यालयहरूले सञ्चालन गर्दै आएका प्राज्ञिक सरहका योग्यतालाई व्यवसायीक योग्यता र शिक्षक तालिम दुबै मानिएको छ । यस्ता पूर्व सेवाकालीन शिक्षक शिक्षा कार्यक्रमहरू विभिन्न विश्वविद्यालयहरूले सञ्चालन गर्दै आएका छन् । प्राज्ञिक योग्यता बीएड वा एमएड प्राप्त गरेपछि अध्यापन अनुमतिपत्रका लागि योग्य मानिन्छ । अध्यापन अनुमतिपत्र प्राप्त गरेको व्यक्ति मात्र शिक्षकका लागि योग्य हुन्छ । विभिन्न मुलुकहरूमा मूल विषयमा योग्यता प्राप्त भएपछि शिक्षक तयारी छुट्टै कार्यक्रममा सञ्चालन हुन्छन् । पन्ध्रौं योजनाले शिक्षकको न्यूनतम शैक्षिक योग्यतामा पुनरावलोकन तथा आवधिक रूपमा योग्यता परीक्षण गर्ने प्रणाली स्थापना गरिने उल्लेख गरेको छ । राष्ट्रिय शिक्षा नीति २०७६ बमोजिम सबै प्रकारका विद्यालयमा अध्यापन गर्ने शिक्षकका लागि राष्ट्रिय शिक्षक सक्षमताको मापदण्ड निर्धारण गरी सोको आधारमा शिक्षक तयार गर्ने र शिक्षकलाई सक्षमताका आधारमा निरन्तर पेसागत सहयोग सञ्चालन गरिने उल्लेख छ । विश्व विद्यालयका शिक्षक शिक्षा कार्यक्रमहरू एकातिर अनुसन्धान र विकास शिक्षणमा आधारित हुन नसक्नाले शिक्षणसम्बन्धी व्यवहारिक कुशलताको कमी देखिएको छ भने अर्कोतिर सीमित अवधिमा विषयवस्तु र शिक्षण सम्बन्धी विशेष अध्ययन गर्न पर्ने भएकाले दुबै पक्षमा पर्याप्त सिकाइ हुन नसक्ने अवस्था छ । परिवर्तित कक्षा ११ र १२ को पाठ्यक्रममा संकाय गत संरचना नभएकाले अब कक्षा १२ उत्तीर्ण गरी शिक्षक हुनेका लागि निश्चित समयको कोर्स व्यवस्था गरी सो पूरा गर्नुपर्ने व्यवस्था आवश्यक छ । तर दिर्घकालीन रूपमा भने आधारभूत तह र माध्यमिक तहको शिक्षक बन्नका लागि क्रमशः न्यूनतम शैक्षिक योग्यता स्नातक तह र स्नातकोत्तर तह उत्तीर्ण भई एकवर्षे शिक्षक तयारी कोर्स पूरा गरेको हुनुपर्ने कानुनी व्यवस्था गर्नु उपयुक्त हुनेछ ।

शिक्षक अध्यापन अनुमतिपत्रका लागि परीक्षा सञ्चालन गर्ने ,रिक्त दरबन्दीमा शिक्षक पदपूर्तिका लागि परीक्षा सञ्चालन गरी नियुक्तिका लागि सिफारिस गर्ने र शिक्षक बढुवा

सम्बन्धी कार्य शिक्षक सेवा आयोगले गर्दै आएको छ । आयोगबाट सिफारिस भईआएका शिक्षकहरूलाई नियुक्ति गरी पदस्थापन गर्ने कार्य स्थानीय तहहरूले गर्दै आएका छन् । यसैगरी अस्थायी वा विद्यालयको निजी स्रोतमा शिक्षक नियुक्त गर्ने, शिक्षकको कार्यसम्पादन मूल्याङ्कन गर्ने कार्य स्थानीय तहले गरिरहेको अवस्था छ । शिक्षकको पेशागत विकासका लागि नीति निर्माण गर्ने, प्रमाणीकरण गर्ने, तालिमका पाठ्यक्रम निर्माण गर्ने र प्रशिक्षक तयार गर्ने कार्य सङ्घीय सरकार बाट भइरहेको छ । शिक्षकको क्षमता अभिवृद्धिका लागि तालिम सञ्चालन गर्ने कार्य प्रदेश शिक्षा तालिम केन्द्रहरूबाट हुँदै आएका छन् । शिक्षक तयारी कार्यलाई वास्तविक आवश्यकता र अनुसन्धानमा आधारित बनाउनुपर्ने हो । सो कार्य गर्न सकिएको छैन । सरकार र विश्वविद्यालयहरू शिक्षक तयारी गर्ने कार्यमा प्रभावकारी समन्वय र सहकार्य गर्न सकिरहेका छैनन् । विद्यालयमा विभिन्न किसिमका शिक्षकहरू रहेका छन् । सेवा शर्त र सुविधा फरक-फरक छन् । शिक्षकको कार्यसम्पादन मूल्याङ्कन बढुवा प्रयोजनको लागि मात्र भएको र यसलाई विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धीसँग जोडी शिक्षकलाई विद्यार्थीको सिकाइमा जिम्मेवार बनाउने काम कागजमा मात्र सीमित छ ।

३.७.३ शिक्षण पेशाप्रति आकर्षण र नियुक्ति

शिक्षण पेशालाई समाजमा प्रतिष्ठित पेशाका रूपमा लिइने अवस्था खस्कंदै गएकोमा हाल त्यसमा सुधार हुँदै गएको छ । शिक्षक सेवा आयोगबाट नियमितरूपमा स्थायी नियुक्ति गर्ने कार्यको थालनी शिक्षण पेशामा थप आकर्षण बढेको अवस्था छ । आगामी दिनहरूमा निरन्तर शिक्षक पेशागत विकास तथा सहयोग, सरुवा र बढुवा प्रणाली कार्यसम्पादनमा आधारित प्रोत्साहन तथा सुविधा दण्ड र पुरस्कार सम्बन्धी स्वच्छ र पारदर्शी प्रणाली, विश्वविद्यालयमा सर्वोत्कृष्ट स्थान ल्याउन सफल मिहिनेती मेधावी तथा प्रतिभावान् व्यक्तिहरूलाई शिक्षक पदमा कुल रिक्त पदको निश्चित प्रतिशत छुट्याई सोझै प्रवेश गराउन सकिने गरी सङ्घीय सरकारले कानुनी तथा प्रक्रियागत व्यवस्था गरी शिक्षण पेशालाई रोजाइको पेशाका रूपमा विकास गराउन आवश्यक देखिएको छ । शिक्षकहरूको पदपुर्ति हालसम्म सङ्घीय शिक्षक सेवा आयोगबाट गर्ने गरीएकोमा त्यसलाई प्रदेश स्तरसम्म विस्तार गर्न आवश्यक छ ।

३.७.४ शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप

बालबालिकाको सिकाइ उपलब्धी मूलतः कक्षाकोठामा सञ्चालन गरिने शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापमा भर पर्छ । शिक्षण सिकाइलाई विद्यार्थी केन्द्रित, प्रविधिमैत्री परियोजनामा आधारित, समूह कार्यमा आधारित, सामुदायीक क्रियाकलापमा आधारित बनाउन आवश्यक छ । १५ औं योजनाले शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापलाई प्रभावकारी बनाउन विद्यार्थी सङ्ख्या कम भएका विद्यालयमा बहुकक्षा शिक्षणको व्यवस्था कक्षा शिक्षण पद्धति मार्फत पढाइ सीप विकास गर्न उपयुक्त पाठ्यसामग्री, सन्दर्भसामग्री स्रोत सामग्री, प्रयोगात्मक सामग्री ,उपयुक्त कक्षाकोठा व्यवस्थापन लगायतको व्यवस्थामा जोड दिएको छ । यस योजनाले बालकेन्द्रित तथा अन्तरक्रियात्मक शिक्षण विधि का साथै सक्रिय सिकाइका तरिकाहरूको प्रयोगमा जोड दिएको पाइन्छ । यसमा बालकेन्द्रित शिक्षण विधिलाई छुट्टै पद्धतिका रूपमा नभई गुणस्तरीय शिक्षाका लागि गरिने सबै खाले प्रयत्नको अभिन्न अङ्ग बनाइने उल्लेख छ ।

कक्षा कोठाको शिक्षण सिकाइमा सुधार ल्याउन कमजोर सिकाइ स्तर भएका विद्यार्थीका लागि विशेष सहयोग अपाङ्गता भएका बालबालिकाको सिकाइको सुनिश्चितता , शिक्षण सिकाइमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोग , निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन , परियोजना तथा प्रयोगात्मक कार्यमा जोड उपचारात्मक शिक्षण पद्धति , परीक्षाको नतिजा विश्लेषण र त्यसबाट प्राप्त पृष्ठपोषण लिई शिक्षण सिकाइमा सुधार गर्ने जस्ता कार्यहरू शिक्षकबाट अपेक्षित रूपमा हुन नसकेको विभिन्न अध्ययन प्रतिवेदनहरूले औल्याएका छन् । कतिपय विद्यालयको कमजोर भौतिक पूर्वाधार उच्चगतिको इन्टरनेट सुविधाको कमी स्रोतको कमी विषयगत, दक्ष, योग्य, उत्प्रेरित, शिक्षकको कमी, शैक्षणिक सामग्रीको कमी, कार्य वातावरण कमी, आदिका कारणले कक्षाकोठाको शिक्षण सिकाइमा अपेक्षित सुधार हुन नसकेको अवस्था छ ।

३.७.५ शिक्षकको उत्तरदायीत्व

शिक्षक विद्यार्थी अभिभावक समुदाय तथा विद्यालय प्रशासक प्रधानाध्यापक प्रति उत्तरदायी हुनुपर्छ शिक्षक विद्यार्थीप्रति उत्तरदायी हुनु भनेको आफूले पढाउने विधि

विषय विद्यार्थीको सिकाइ तथा कार्यसम्पादनप्रति जवाफदेही हुनु , पाठ्यक्रमले तोकेका सिकाइ उपलब्धीमा भएको प्रगति र विकासमा जवाफदेही हुनु र विद्यार्थीको गुणस्तरीय जीवनका विषयमा जवाफदेही हुनु भन्ने बुझिन्छ । यसैगरी शिक्षकले विद्यार्थीको सिकाइ तथा विकासका बारेमा अभिभावकलाई समेत प्रतिवेदन दिनुपर्दछ । विद्यालयको आचारसंहिता पालन गर्दै दैनिक कार्यतालिकाअनुसार अध्यापन गर्ने विद्यार्थीको सिकाइको लेखाजोखा तथा मूल्यांकन गर्ने त्यसको प्रतिवेदन प्रधानाध्यपकलाई गर्ने जस्ता कार्य जिम्मेवार शिक्षकले गर्नुपर्ने हुँदा शिक्षक प्रधानाध्यापक प्रतिउत्तरदायी हुनु पर्दछ ।

पन्ध्रौं योजनाले शिक्षकले कक्षा कोठामा बिताउने समयलाई नियमित पठनपाठनसँग आबद्ध गर्दै शिक्षकहरूलाई पेशाप्रति समर्पित बनाई शिक्षाको गुणस्तर सुधारका लागि स्थानीय तहमा उत्प्रेरणा कार्यक्रम सञ्चालन गरिने व्यवस्था गरेको छ । राष्ट्रिय शिक्षा नीति-२०७६ अनुसार शिक्षकलाई प्रशासनिक रूपमा प्रधानाध्यापकप्रति र सिकाइ उपलब्धीका लागि विद्यार्थी र अभिभावकप्रति जवाफदेही बनाउने र प्रधानाध्यापकलाई सिकाइ र विद्यालय व्यवस्थापनका लागि विद्यार्थी,अभिभावक र स्थानीय तहप्रति जवाफदेही बनाइने उल्लेख गरेको छ । विद्यार्थीहरूले परीक्षामा हासिल गरेको परिणाम समेतको आधारमा शिक्षकको कार्यसम्पादन मूल्याङ्कन गरी शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापमा सुधारका लागि शिक्षकहरूलाई जिम्मेवार र जवाफदेही बनाउने व्यवस्था उक्त नीतिले गरेको छ । विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धी कमजोर हुनुमा अर्को समस्या भनेको शिक्षक सरुवा र विद्यालयमा अनुपस्थिति हो । विभिन्न जिल्लाको कोटामा गएर परीक्षा उत्तीर्ण गर्ने र नियुक्त पाएपछि तुरुन्तै सरुवाको पहलमा लाग्ने प्रवृत्तिले विद्यालयको दैनिक पठनपाठनमा निकै बाधा परेको छ । अझ सरुवा भएपछि लामो समयसम्म पदपुर्ति नहुँदा विद्यालयमा बालबालिकाहरू पढाइबाट लामो समयसम्म बञ्चित हुनुपरेको अवस्था समेत छ । सरुवा प्रणाली व्यवस्थित नहुँदा दुर्गम र पहुँच कमजोर भएका ठाउँमा शिक्षक अपुग हुने तर सहर र सदरमुकामहरूमा थुप्रै अवस्था रहेको छ जुन सामाजिक न्यायको सिद्धान्त विपरीत देखिन्छ यस्तो प्रावधानले गर्दा शिक्षकलाई विद्यार्थीको सिकाइप्रति उत्तरदायी बनाउन कठिन बनाएको छ ।

३.७.६ शिक्षकको पेशागत सहयोग पद्धति

शिक्षक पेशागत सहयोगका विभिन्न उपागमहरू प्रचलनमा छन् जस्तै कक्षा अवलोकन र छलफल मेन्टोरिङ्ग नियमित अनुगमन तथा पृष्ठपोषण आदानप्रदान शिक्षकहरूको सिकाइ सञ्चालन conference सहपाठी संगको अन्तरक्रिया प्रतिबिम्बन अभ्यास आदि । नेपालमा राष्ट्रिय शिक्षा पद्धतिको योजनाले leader र feeder विद्यालयको अवधारणा अगाडि सारेको थियो । यसैगरी विद्यालय सुपरिवेक्षणबाट शिक्षक सहायता उपलब्ध गराउन प्राथमिक विद्यालय निरीक्षक र माध्यमिक विद्यालय निरीक्षकहरूको व्यवस्था गरीएको थियो । ग्रामीण विकासका लागि सेती परियोजना र सो पश्चात नेपालको शिक्षा सुधारका लागि धेरै परियोजनाहरू कार्यान्वयनमा आए । प्राथमिक शिक्षा परियोजना, विज्ञान शिक्षा विकास परियोजना आदिले शिक्षकको पेशागत सहयोगलाई महत्व दिई विभिन्न तालिम तथा क्षमता विकास कार्यक्रम सञ्चालन भएको देखिन्छ । शिक्षक पेशागत सहयोगका लागि १०५३ वटा स्रोतकेन्द्रहरू स्थापना भई ती स्रोतकेन्द्रहरू मार्फत शिक्षकको पेशागत सहयोग प्रदान गर्दै आइरहेकोमा सङ्घीय संरचनाको कार्यान्वयनसँगै स्रोतकेन्द्र पद्धति विघटन भएको छ । स्थानीय स्तरमा रहेका शिक्षा शाखाहरूले शिक्षक सहायता भन्दापनि शिक्षा प्रशासनमा समय लगाउनु परेको अवस्था छ विद्यालय निरीक्षण तथा सुपरिवेक्षणको कार्य स्थानीय शिक्षा शाखाबाट अत्यन्त न्यून रूपमा भएको पाइन्छ । समग्रमा भन्नुपर्दा शिक्षक सहायताको कार्यक्रम शून्यप्रायः छ ।

३.७.७ शिक्षक क्षमता विकास कार्यक्रम

शिक्षा भनेको समयानुकूल, युगानुकूल, समाजानुकूल र विश्व परिवेश सापेक्ष हुनु अनिवार्य छ । देशको संयन्त्रले उत्पादन गरेको विद्यार्थीले वर्तमानका आवश्यकता र भविष्यका अपेक्षा दुबै पुरा गर्न सक्नु पर्दछ । त्यसका लागि विद्यार्थीहरूलाई सिकाइमा सहजीकरण गर्ने शिक्षकहरूमा विद्यार्थीहरूको आवश्यकता र अपेक्षालाई सम्बोधन गर्ने क्षमता हुनु अपरिहार्य छ र यसका लागि शिक्षकको क्षमता विकासका अवसरहरू उपलब्ध हुनु आवश्यक छ । शिक्षकको पेशागत विकासका विभिन्न तरिकाहरू छन् । शिक्षक तालिम, कार्यशाला, seminar, conference, क्रियात्मक अनुसन्धान,

शिक्षकहरूको सिकाइ सञ्जाल, अवलोकन भ्रमण, mentoring, आदि । शिक्षकको पेशागत विकास यिनै कार्यहरूबाट सम्भव हुन्छ । नेपालमा शिक्षकको पेशागत क्षमता अभिवृद्धि गर्ने धेरै योजना तथा कार्यक्रमहरू सञ्चालनमा भएका विगतमा शैक्षिक जनशक्ति विकास केन्द्र अन्तर्गतका शिक्षक तालिम केन्द्रहरू २९ वटा र अगुवा स्रोतकेन्द्रहरू र स्रोतकेन्द्रहरू मार्फत लामो तथा छोटो अवधिका शिक्षक तालिम कार्यक्रमहरू सञ्चालन हुँदै आएकोमा सङ्घीय संरचनाको कार्यान्वयनसँगै शिक्षक तालिम तथा विकासका लागि प्रत्येक प्रदेशमा एक-एक गरी जम्मा ७ तालिम केन्द्रहरू मात्र रही अन्य संरचनाहरू हटेका छन् । शिक्षक पेशागत विकासका कार्यक्रमहरू सञ्चालनका लागि मापदण्ड बनाउने प्रारूप बनाउने तालिम पाठ्यक्रम विकास गर्ने र प्रशिक्षक प्रशिक्षण सञ्चालन गर्ने कार्य यस केन्द्रबाट हुँदै आएको छ । शिक्षकको पेशागत विकासका लागि सातवटा प्रदेश स्तरीय शिक्षा तालिम केन्द्रहरूले अनलाईन तथा offline विधिबाट एकमहिने प्रमाणीकरण शिक्षक तालिम र customized शिक्षक तालिम सञ्चालन गर्दै आएको अवस्था छ । विद्यमान सातवटा शिक्षा तालिम केन्द्रबाट मात्र ठूलो सङ्ख्यामा शिक्षकहरूलाई प्रमाणीकरण तालिम प्रदान गर्न कठिन भएको अवस्था छ । यसैगरी शिक्षकलाई तालिम वास्तविक आवश्यकतामा आधारित बनाउन र तालिममा सिकेका ज्ञान तथा सीपको कक्षाकोठामा प्रयोगमा ल्याउन देखिएको विभिन्न अध्ययन प्रतिवेदनहरूले उल्लेख गरेका छन् ।

अर्को तर्फ शिक्षकहरूमा वर्तमान परिवेश सुहाउँदो क्षमता विकास गरी परिमार्जित पाठ्यक्रमले तोकेको उपलब्धि हासिल गर्नका लागि आधुनिक सूचना प्रविधिमा दक्ष शिक्षक उत्पादन पनि चुनौतीपूर्ण कार्य रहेको छ ।

३.७.८ शिक्षकको आपूर्ति र वितरण

शिक्षा नियमावलीले विद्यालयमा रहने शिक्षक दरबन्दीको व्यवस्था गरेकोमा शिक्षक विद्यार्थी अनुपात हिमाली भेगमा १:४० पहाडी भेगमा १:४५ र तराई तथा काठमाडौँ उपत्यकामा १:५० रहेको छ । यसलाई आधार मानेर शिक्षक सङ्ख्या कम भएका विद्यालयमा स्थानीय तहबाट नियुक्त भएका शिक्षकहरूको तथा विद्यालयको निजी स्रोतमा नियुक्त शिक्षकहरू पनि रहेका छन् । जिल्ला र विद्यालयबीच शिक्षक विद्यार्थी

अनुपात फरक फरक छ । आधारभूत र माध्यमिक तहमा सबै विद्यालयमा विषयगत शिक्षकको व्यवस्था गर्ने कार्य पनि उत्तिकै चुनौतीपूर्ण छ । मुलुक सङ्घीय संरचनामा गएसँगै शिक्षक नियुक्ति सुरुवा कार्यसम्पादन मूल्याङ्कन जस्ता कार्यको जिम्मेवारी स्थानीय तहमा रहेकाले स्थानीय तहले स्थानीय स्रोतमा शिक्षक नियुक्ति गर्ने कार्य गर्ने गरेका छन् ।

३.७.९ प्रमुख समस्या तथा चुनौतीहरू

माथि उल्लेखित विश्लेषणका आधारमा बरेङ गाउँपालिकामा शिक्षक व्यवस्थापन र विकासका सन्दर्भमा निम्न लिखित समस्या र चुनौतीहरू रहेका छन् :

क) समस्या

१. शिक्षकमा उत्प्रेरणाको कमी,
२. उत्तरदायीत्व र जवाफदेहितामा कमी, दण्डहिनताले प्रश्रय पाउनु ,
३. कक्षागत र विषयगत शिक्षक अभाव,
४. आवश्यकता अनुसारको शिक्षक दरबन्दी अभाव,
५. शिक्षक नियुक्ति सुरुवा बहुवा बारे परिवर्तित सन्दर्भ अनुसार ऐन नियम नहुनु र विद्यमान ऐन नियमहरू परिवर्तित व्यवस्था अनुरूप अघावधिक नहुनु,
६. शिक्षक व्यवस्थापनको जिम्मेवारी स्थानीय सरकार, प्रदेश वा सङ्घीय सरकार कसको हुने भन्ने विषयमा नीतिगत रूपमा स्पष्ट नहुनु,
७. शिक्षण पेशालाई रोजाइको पेशाका रूपमा विकास गर्न नसकिनु ,
८. विद्यालय तहको पाठ्यक्रम र शिक्षण आवश्यकतालाई सम्बोधन हुने गरी शिक्षक तयारी कोर्स व्यवस्था नहुनु ,
९. अन्य सेवाहरूमा भन्दा शिक्षण सेवामा हुने सेवा सुबिधाको कमी र राज्यबाट गरिने विभेदकारी व्यवहारका कारण नयाँ जनशक्तिको शिक्षण पेशाप्रतिको विकर्षण ।
१०. सेवा प्रवेश पश्चात हुने पेशागत पलायन (वैदेशिक रोजगार र अन्य सरकारी सेवामा प्रवेश) ।

ख) चुनौतीहरू

१. शिक्षकको मनोवृत्तिमा परिवर्तन गर्नु ,

२. विपत् र सङ्कटपूर्ण अवस्थामा शिक्षण सिकाइ सञ्चालन गर्नु ,
३. पाठ्यक्रमले निर्धारण गरेका सिकाइ उपलब्धी सुनिश्चित गर्नु ,
४. पेशागत विकासको अवसर ,विस्तार र प्रभावकारितामा सुधार गर्ने गरी संस्थागत प्रबन्ध गर्ने ,
५. विद्यार्थी सिकाइ उपलब्धीलाई शिक्षकको कार्यसम्पादन मूल्याङ्कनसँग आवद्ध गर्ने,
६. स्थानीय तहलाई नयाँ शिक्षक दरबन्दी सिर्जना गर्ने अधिकार नुहुँदा स्थानीय आवश्यकताअनुसार शिक्षक आपूर्ति गर्न नसक्नु ।

३.७.१० उद्देश्य

उपर्युक्त समीक्षा, समस्या तथा चुनौतीहरूका आधारमा स्थानीय तहको शिक्षाक्षेत्र योजनामा शिक्षक व्यवस्थापन र विकासका उद्देश्यहरू निम्नानुसार निर्धारण गरिएका छन्:-

१. कक्षागत तथा विषयगत शिक्षकको व्यवस्थान गर्नु,
२. सबै तहमा क्षमतावान् एवम् तालिमप्राप्त शिक्षक व्यवस्थापन गर्नु,
३. शिक्षक विकास तथा निरन्तर पेशागत सहयोग प्रणाली स्थापना गर्नु,
४. सुपरिवेक्षण शिक्षक तालिमको माध्यमबाट शिक्षकलाई पेशाप्रति उत्प्रेरित र जवाफदेही बनाउनु,
५. आवश्यक प्रोत्साहन, सिकाइ आदान प्रदान कार्यक्रम, निरन्तर पेशागत सहयोगका माध्यमबाट सबै तहमा सक्षम र प्रतिबद्ध अभिप्रेरित शिक्षक व्यवस्था गर्नु,
६. विद्यार्थी नतिजाको आधारमा दण्ड र पुरस्कारको नीति अख्तियार गर्नु ।

३.७.११ रणनीतिहरू

१. शिक्षक सक्षमता प्रारूपलाई अध्यावधिक गरी शिक्षक तयारी र छनौट प्रक्रियामा आवद्ध गर्न सङ्घीय सरकारमा अनुरोध गर्ने,
२. शिक्षक विद्यार्थी अनुपातको आधारमा तहगत, कक्षागत र विषयगत रूपमा शिक्षक दरबन्दी मिलान र दरबन्दी पुनर्वितरण तथा थप गर्ने,

३. प्रारम्भिक बालविकास र पूर्व प्राथमिक शिक्षाका लागि कक्षा १२ उत्तीर्ण कक्षा ४-८ का लागि स्नातक तह उत्तीर्ण र कक्षा ९-१२ का लागि स्नातकोत्तर उत्तीर्ण गरेको शिक्षकको योग्यता कायम हुने गरी कानुनी व्यवस्थाका लागि सङ्घीय सरकारमा अनुरोध गर्ने,
४. रिक्त शिक्षक दरबन्दीमा तत्काल पदपूर्ति हुने व्यवस्थाका लागि स्थानीय स्तरमा कानुनी व्यवस्था प्रबन्ध गर्ने,
५. उच्च कार्य सम्पादन गर्ने शिक्षकहरूको लागि प्रोत्साहन र पुरस्कृत गर्ने,
६. नव प्रवेशी शिक्षकहरूका लागि अभिमुखीकरणमार्फत जिम्मेवार र उत्तरदायी बनाउन आवश्यक व्यवस्था मिलाउने,
७. शिक्षकले कक्षा कोठामा विताउने समय सुनिश्चित गर्न प्रधानाध्यापकलाई जिम्मेवारी बनाउने,
८. शिक्षकलाई समय सापेक्ष सूचना प्रविधिमा पोख्त बनाउन मागमा आधारित तालिम सञ्चालन गर्ने ।

३.७.१२ उपलब्धी, नतिजा, क्रियाकलाप तथा लक्ष्य

क) उपलब्धी

सक्षम, योग्य, उत्तरदायी र अभिप्रेरित शिक्षकको व्यवस्था भई विद्यार्थीको सिकाइमा सुधार हुने,

ख) नतिजा

१. सबै विद्यालयमा सूचना प्रविधिको व्यवस्थापन भई शिक्षण सिकाइ सहज र उपलब्धीमा वृद्धि भएको हुने,
२. सबै विद्यार्थीहरूमा आधारभूत सञ्चार प्रविधिको सुविधामा पहुँच हुने,
३. अनुगमन मूल्याङ्कन, सुपरीवेक्षण, सूचना सम्प्रेषणमा सुधार आउनुका साथै जनशक्ति र समयको वचत हुने,
४. शिक्षकहरूमा सूचना प्रविधिमैत्री शिक्षण क्षमता विकास भएको हुने,
५. विद्यार्थीहरूको सिकाइ प्रभावकारी, समय सान्दर्भिक र गुणस्तरीय हुने,

६. विद्यालय तथा कक्षा कोठाहरू सूचना प्रविधिमैत्री हुने,

७. शिक्षकहरू शिक्षण सिकाइ तर्फ थप आकर्षित हुने तथा उत्प्रेरित हुने ।

ग) प्रमुख क्रियाकलाप तथा लक्ष्य

क्र.सं.	क्रियाकलाप	एकाइ	आधार वर्ष २०७८	५ वर्षको लक्ष्य			कैफियत
				१	३	५	
१	कार्यसम्पादनमा आधारित प्रोत्साहन तथा सुविधा दिने	विद्यालय	६	६	१८	३०	
२	अस्थायी, करार तथा निजी स्रोतमा नियुक्त हुने शिक्षक व्यवस्थापनका लागि मापदण्ड र निर्देशिका निर्माण गर्ने	सङ्ख्या	१	परिवर्तित सन्दर्भ अनुसार मापदण्डमा परिवर्तन गर्ने			
३	शिक्षक सेवा आयोग तयारीका लागि कक्षा सञ्चालन	सङ्ख्या	०	१	३	५	
४	नवप्रवेशी स्थायी र करार शिक्षक समेतलाई छोटो अवधिको सेवा प्रवेश तालिम	विद्यालय	०	मागको आधारमा सञ्चालन गर्ने			
	शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापमा						

क्र.सं.	क्रियाकलाप	एकाइ	आधार	५ वर्षको लक्ष्य			कैफियत
			वर्ष २०७८	१	३	५	
५	कमजोर विद्यार्थीका लागि अतिरिक्त कक्षा सञ्चालन	विद्यालय	९	उपलब्धी मापन परीक्षाको नतिजा विश्लेषण पश्चात आवश्यकता अनुसार सञ्चाल गर्ने			
६	कक्षा १-५ का कमजोर विद्यार्थीको लागि उपचारात्मक शिक्षण पद्धतिको कार्यान्वयन	विद्यार्थी	०	उपलब्धी मापन परीक्षाको नतिजा विश्लेषण पश्चात आवश्यकता अनुसार सञ्चाल गर्ने			
७	परीक्षाको नतिजा विश्लेषण गर्ने	विद्यालय	३५	निरन्तरता दिने			
८	शिक्षकले कक्षाकोठामा विताउने समयको अभिलेखीकरण	विद्यालय	३५	निरन्तरता दिने			
९	शैक्षणिक योजना निर्माण र कार्यान्वयनका लागि शिक्षकलाई तालिम	विद्यालय	३५	निरन्तरता दिने			
१०	महिला शिक्षिका सुत्केरी विदामा रहँदा अतिरिक्त शिक्षकको व्यवस्था	सङ्ख्या	०	आवश्यकता अनुसार व्यवस्था गर्ने			
	शिक्षकको पेशागत						
११	शिक्षक पेशागत	सङ्ख्या	२	आवश्यकता अनुसार सुची			

क्र.सं.	क्रियाकलाप	एकाइ	आधार	५ वर्षको लक्ष्य			कैफियत
			वर्ष २०७८	१	३	५	
	सहयोगको लागि विज्ञहरूको सूची तयार			अद्यावधिक गर्ने			
१२	विषयगत शिक्षकहरूको समूह निर्माण	समूह	०	१	३	५	
१२	शिक्षकहरूको सामाजिक सञ्जालमा समूह निर्माण गरी अनुभव आदानप्रदान	समूह	१०	सामाजिक सञ्जालमा अनुभव आदानप्रदान कार्यलाई निरन्तरता दिने			
१३	असल अभ्यास गरेका विद्यालयहरूको अवलोकन भ्रमण	पटक	१०	७	२१	३५	
१४	विद्यालय सुपरीवेक्षण र पृष्ठपोषण प्रदान	निरन्तर					
१५	शिक्षक मार्फत कार्यमूलक अनुसन्धान	सङ्ख्या	विद्यालय र विषय शिक्षकले आवश्यकता अनुसार गर्ने गराउने				
१६	कक्षा १-५ मा पढाउने शिक्षकको लागि मागमा आधारित छोटो अवधिको पुनर्ताजगी तालिम	सङ्ख्या	१	वार्षिक १ कार्यक्रमका दरले निरन्तरता दिने			
१७	अनलाईन, अफलाईन मार्फत कन्फ्रेन्स / सेमिनार सञ्चालन	पटक	१	१	३	५	

क्र.सं.	क्रियाकलाप	एकाइ	आधार	५ वर्षको लक्ष्य			कैफियत
			वर्ष २०७८	१	३	५	
१८	प्रधानाध्यापकलाई नेतृत्व विकास तालिम	कार्यक्रम	०	वार्षिक १ कार्यक्रमका दरले निरन्तरता दिने			
१९	प्रधानाध्यापक र स्थानीय सरकार बिच कार्यसम्पादन करार	सङ्ख्या	०	प्रत्येक वर्ष प्रत्येक विद्यालयका प्रधानाध्यापक र स्थानीय सरकार बिच कार्यसम्पादन करार गर्ने			

३.८ विद्यालय व्यवस्थापन (प्रधानाध्यापक सहित)

३.८.१ परिचय

वर्तमान संविधानमा आधारभूत तथा माध्यमिक शिक्षासहित शैक्षिक व्यवस्थापनको महत्वपूर्व कार्य स्थानीय तहको अधिकार क्षेत्रभित्र छ । शैक्षिक व्यवस्थापन भित्रको महत्वपूर्ण अङ्ग विद्यालय व्यवस्थापन हो । विद्यालय व्यवस्थापन भन्नाले प्राप्त जनशक्तिलाई उपलब्ध भएको श्रोतको प्रयोग गरी विद्यालयको उद्देश्य तथा लक्ष्य प्राप्त गर्ने गतिविधि तथा कार्यलाई जनाउँदछ । स्थानीय सरकारका रूपमा व्यवस्थापकीय तथा कार्यकारिणी हैसियत सहितका संविधान प्रदत्त अधिकार सूची, जन अपेक्षा र स्थानीय क्षमता र पूर्वाधारको उचित पहिचान गरी विद्यालय व्यवस्थापन गर्न सकेमा शिक्षामा गुणस्तर प्राप्त हुन सक्छ ।

गाउँपालिकाले शैक्षिक उपलब्धीहरू हासिल गर्न विद्यालयहरूमा बजेट विनियोजन र वाडफाँड गरेर मात्र पुग्दैन, प्राप्त भएका स्रोत र साधनको उपयुक्त परिचालन हुने गरी विद्यालय व्यवस्थापनमा ध्यान दिन जरूरी हुन्छ । शिक्षा ऐन नियमावलीमा व्यवस्था भएका प्रावधानहरूको उचित परिचालन र प्रयोगले विद्यालय बलियो बन्न सक्छ । विद्यालय व्यवस्थापनमा विद्यालय व्यवस्थापन समितिको भूमिका महत्वपूर्ण रहँदै आएको छ । सामुदायीका विद्यालयको सञ्चालन, रेखदेख र व्यवस्थापन गर्न प्रत्येक विद्यालयमा विद्यालय व्यवस्थापन समिति रहेको हुन्छ । शिक्षक अभिभावक सङ्गले शिक्षक र अभिभावकलाई सम्पर्कमा ल्याई विद्यार्थीको शिक्षणमा सहजीकरण गर्दछ भने आर्थिक सहयोगमा समेत भूमिका खेल्दछ । विद्यालयको व्यवस्थापकीय पक्षमा व्यवस्थापन समिति रहने र प्रशासनिक अधिकार प्र.अ.सँग रहने भएकोले कानुनीरूपमा प्रमाणीकरण गर्न समेत यसले मद्दत गर्दछ ।

विद्यालयको प्रशासनिक कार्यका लागि एक प्रधानाध्यापकको व्यवस्था हुने कानुनी व्यवस्था छ । शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप सञ्चालन गरी शिक्षाका राष्ट्रिय उद्देश्य पूरा गराउने महत्वपूर्ण स्थल विद्यालय हो । विद्यालयले गर्नुपर्ने सबै क्रियाकलापको सञ्चालन र नियन्त्रणका लागि प्रधानाध्यापकको व्यवस्था गरीएको हुन्छ ।

स्थानीय सरकार ऐन २०७४ ले विभिन्न २३ वटा काम, कर्तव्य र अधिकार स्थानीय सरकारलाई दिएको छ । यसै ऐन र मौजुदा शिक्षा ऐन नियमका आधारमा गाउँपालिकाले विद्यालयको व्यवस्थापन गर्नु पर्ने हुन्छ ।

३.८.१ वर्तमान अवस्था

शैक्षिक उपलब्धी हासिल गर्न विद्यालय व्यवस्थापन एउटा प्रमुख र महत्वपूर्ण पक्ष हो । प्राप्त स्रोत साधनको उचित व्यवस्थापन र नपुग स्रोत साधनको खोजी गर्ने जिम्मेवारी विद्यालय व्यवस्थापन पक्षमा पर्दछ । विद्यालयको उद्देश्य र लक्ष्य मात्र नभई राष्ट्रिय उद्देश्य परिपूर्ति गर्ने कार्यस्थल विद्यालय भएकोले यसको व्यवस्थापकीय पाटो बलियो हुनु जरूरी छ ।

बरेड गाउँपालिकाभित्रका सबै विद्यालयहरूको व्यवस्थापन, रेखदेख र सञ्चालनका लागि प्रत्येक विद्यालयमा एक विद्यालय व्यवस्थापन समिति रहने व्यवस्था छ । शिक्षा ऐन २०२८ र शिक्षा नियमावली २०५९ (संशोधन सहित) मा व्यवस्था भए अनुसार विद्यालयहरू सञ्चालनमा रहेका छन् । विद्यालय व्यवस्थापकीय क्षेत्रका निर्णयहरू व्यवस्थापन समितिकै मातहतमा निर्णय गरी कार्यान्वयन गर्ने गरीन्छ । व्यवस्थापन समितिले गरेका निर्णयहरूलाई विद्यालयको आधिकारिक निर्णय मान्ने वर्तमान व्यवस्था रही आएको छ । विद्यालयमा सञ्चालन हुने भौतिक, आर्थिक र शैक्षिक कार्यहरूको सञ्चालन व्यवस्थापन समितिको सक्रियतामा सम्पन्न गरिन्छ । विद्यालयको रेखदेख, सञ्चालन, निरीक्षण, व्यवस्थापन र व्यवस्थापन गर्ने, आर्थिक स्रोत जुटाउने, बजेट स्वीकृत गर्ने, शिक्षक सेवाको सुरक्षा र सम्बर्धन गर्ने, रिक्त शिक्षक पदपूर्ति गर्ने , व्यवस्थापकीय कार्यहरू व्यवस्थापन समितिले गर्दै आइरहेको छ ।

शैक्षिक गुणस्तर सुदृढ गर्नको लागि प्रत्येक विद्यालयमा शिक्षक अभिभावक सङ्घ रहने व्यवस्था छ । शिक्षक र अभिभावकको सम्बन्ध सुमधुर बनाई शिक्षण सिकाइको व्यवस्थापनमा समितिले भूमिका खेल्ने गर्दछ ।

विद्यालयको प्राज्ञिक तथा प्रशासकीय प्रमुखको रूपमा काम गर्न प्रत्येक विद्यालयमा एक प्रधानाध्यापक रहेको हुन्छ । विद्यालयमा कार्यरत शिक्षकहरू मध्येबाटै प्रधानाध्यापक नियुक्ति गर्ने व्यवस्था वर्तमान नियमावलीमा रहेको छ । विद्यालयको शैक्षिक गुणस्तर कायम गर्ने, अनुशासन कायम राख्ने, शिक्षक, अभिभावक व्यवस्थापन समिति बीचमा सुमधुर सम्बन्ध कायम गर्ने, विद्यालयको प्रशासनिक कार्य सञ्चालन गर्ने जिम्मेवारी प्रधानाध्यापकको रहेको छ ।

विद्यालयको रेखदेख, सञ्चालन र व्यवस्थापनका लागि व्यवस्थापन समितिले कार्य गरीरहे पनि व्यवस्थापन पक्षमा समस्याहरू केही समस्याहरू बाँकी नै छन् । सङ्घीय व्यवस्थामा पुरानै शिक्षा ऐन नियमको प्रयोग हुनु, व्यवस्थापन समितिको कार्य क्षेत्र वृहत हुनु, व्यवस्थापन समितिका पदाधिकारीहरू दक्ष र शिक्षित नहुनु, व्यवस्थापन समितिले सक्रिय रूपमा कर्तव्य र अधिकारको प्रयोग गर्न नसक्नु, प्रधानाध्यापकको

छुट्टै व्यवस्था नहुनु, प्रयास दरबन्दी नहुनाले प्र.अ.को कार्यसम्पादन कमजोर हुनु, योग्य र नियमानुसार प्र.अ.को व्यवस्था नहुनु, इत्यादि समस्याहरू रहेका छन् ।

बरेङ गाउँपालिकामा विद्यालय व्यवस्थापनमा देखिएका चुनौतीहरू निम्नानुसार रहेका छन्

१. विद्यालयको व्यवस्थापकीय पक्ष सवल र सक्षम बनाउने,
२. अभिभावकहरूलाई विद्यालय व्यवस्थापनमा सक्रिय सहभागिता बनाउने,
३. शिक्षकहरूलाई शिक्षा ऐन नियमावलीमा व्यवस्था भए अनुसार सक्रिय बनाउने,
४. दक्ष, योग्यता प्राप्त र माथिल्लो तहको शिक्षकलाई प्रधानाध्यापकमा नियुक्ति गर्ने,
५. कुशल प्रशासनिक क्षमता सहित विद्यालय व्यवस्थापन गर्ने,
६. प्रधानाध्यापकलाई प्रशासनिक कार्यमा मात्र संलग्न गराउने ।

३.८.२ उद्देश्य

यस योजनाले विद्यालय व्यवस्थापन सम्बन्धी निम्नलिखित उद्देश्यहरू राखेको छ

१. विद्यालयको व्यवस्थापकीय पक्ष सवल, सक्षम र सशक्त बनाउनु,
२. कुशल, उत्तरदायी, क्षमतावान प्रधानाध्यापकको व्यवस्था गर्नु,
३. ऐन नियमानुसार व्यवस्थापन समिति र शिक्षक अभिभावक सङ्घको गठन गरी विद्यालय व्यवस्थापनमा सरोकारवालाहरूलाई संलग्न गराउनु,
४. दक्ष, योग्यता प्राप्त र माथिल्लो तहको शिक्षकलाई प्रधानाध्यापकमा नियुक्ति गर्नु ।

३.८.३ रणनीतिहरू

उद्देश्यहरू हासिल गर्न निम्न लिखित रणनीतिहरू अवलम्बन गरिने छन्:

१. विद्यालयहरूमा ऐन नियमानुसार व्यवस्थापन समिति र शिक्षक अभिभावक सङ्घ गठन गरी थप जिम्मेवार बनाउने,
२. विद्यालय व्यवस्थापन समितिको कार्यक्षमता अभिवृद्धिका लागि तालिमको व्यवस्था गर्ने,
३. विद्यालयको आर्थिक पक्ष सबल बनाउन व्यवस्थापन समितिलाई प्रेरित गर्ने,

४. कार्य सम्पादनमा राम्रा देखिएका विद्यालयका गतिविधिहरू अभिलेखीकरण गरी अन्य विद्यालयलाई अनुसरण गर्न प्रेरित गर्ने,
५. विद्यालय व्यवस्थापन समितिका अध्यक्ष, शिक्षक अभिभावक सङ्घका अध्यक्ष र प्रधानध्यापकहरूलाई नमूना विद्यालय अवलोकन भ्रमण गराउने,
६. दक्ष, योग्यता प्राप्त र माथिल्लो तहको शिक्षकलाई प्रधानाध्यापकमा नियुक्ति गर्नको लागि कानुनी तथा नीतिगत व्यवस्था गर्ने,
७. शिक्षा अधिकृतले वार्षिक रूपमा प्रधानध्यापकसँग कार्यसम्पादन सम्झौता गरी विद्यालय प्रशासनिक व्यवस्थापनलाई चुस्त दुरुस्त र स्तरीय बनाउने,
८. सबल व्यवस्थापन पक्ष भएका गाउँपालिका भित्रका विद्यालयहरूलाई पुरस्कृत गर्ने,
९. कमजोर व्यवस्थापन भएका विद्यालय पहिचान गरी कार्य क्षमता वृद्धिका लागि सहायता दिने ।

३.८.४ उपलब्धी, नतिजा, प्रमुख क्रियाकलाप तथा लक्ष्य

क) उपलब्धी

गाउँपालिका भित्रका सबै विद्यालयहरू कुशल र उत्तरदायी विद्यालय प्रशासन सहित बलियो व्यवस्थापन पक्ष भएको हुने

ख) प्रमुख नतिजाहरू

१. कुशल प्रशासन सहित विद्यालय सञ्चालन भएको हुने,
२. योग्य र नियमानुसारका प्रधानाध्यापकको व्यवस्था भएको हुने,
३. सबै विद्यालयहरूमा विद्यालय व्यवस्थापन समिति गठन भई क्रियाशील भई शैक्षिक स्तर वृद्धि भएको हुने ,
४. विद्यालयहरू भौतिक, आर्थिक तथा जनशक्तिको क्षेत्रमा सक्षम भएका हुने ।

ग) प्रमुख क्रियाकलाप तथा लक्ष्य

क्र.सं.	प्रमुख क्रियाकलापहरू	इकाइ	आधार	५ वर्षको लक्ष्य	कैफियत
---------	----------------------	------	------	-----------------	--------

			वर्ष २०७८	१	३	५	
१	व्यवस्थापन समिति र शिक्षक अभिभावक सङ्घको गठन	पटक	पदावधी समाप्ति र आवश्यकता अनुसार प्रत्येक विद्यालयमा वि व्य स र शि अ सं गठन गर्ने				
२.	व्यवस्थापन समितिका अध्यक्षहरूको तालिम	सङ्ख्या	०	प्रत्येक वर्ष सञ्चालन गर्ने			
३	विद्यालयहरू बीच अनुभव आदानप्रदान	पटक	०	७	२१	३५	
४	विद्यालय सुधार योजना निर्माण	पटक	१	प्रत्येक विद्यालयमा प्रत्येक वर्ष गराउने			
५	राम्रा विद्यालय छनोट र पुरस्कृत	सङ्ख्या	६	कार्य सम्पादन मुल्याङ्कनका आधारमा निरन्तर गर्ने			
६	विद्यालय अनुगमन र मूल्याङ्कन	विद्यालय सङ्ख्या	३५	निरन्तर			

३.९ निरन्तर शिक्षा, खुला सिकाइ, अनौपचारिक शिक्षा र जीवनपर्यन्त सिकाइ र शिक्षा

३.९.१ परिचय

औपचारिक शिक्षा प्रणालीको संरचनाभन्दा बाहिर मानवजीवनका लागि आवश्यक ज्ञान सीप र प्रक्रियाको प्रशोधन गर्ने जीवनपर्यन्त अर्थात् आजीवन सिकाइ प्रणाली अनौपचारिक शिक्षा हो । औपचारिक पद्धति भन्दा बाहिर लचिलो ढङ्गबाट दिइने शिक्षा नै अनौपचारिक शिक्षा हो । अनौपचारिक शिक्षा त्यस्तो साँस्कृतिक केन्द्र हो जहाँ सहभागीहरू आफ्नो जीवनमा आइपर्ने समस्याहरूका बारेमा छलफल र समाधानका उपायहरू खोजी निर्णय कार्यान्वयन गर्दछन् । आफ्नो जीवनको इतिहास आफैं

लेख्छन् तसर्थ सिकाइ जीवन पद्धतिसँग जोडिएको हुन्छ । अनौपचारिक एवम् आजीवन शिक्षाले समाजमा विद्यमान विभिन्न किसिमका समूहका लागि आफ्नो लक्ष्य बनाई सेवा प्रदान गर्दछ । निरक्षरका लागि साक्षरता साक्षरका लागि साक्षरोत्तर सिकाइ अवसरका लागि स्तरवृद्धि शिक्षासँग सीप र आम्दनी जोड्दै शिक्षित समाजको विकासका लागि अनौपचारिक एवम् आजीवन शिक्षाले काम गर्दछ ।

संवैधानिक सुनिश्चिततामा शिक्षा पाउने हक, राष्ट्रिय शिक्षा नीतिको सिद्धान्त, दिगो विकासका लक्ष्य नं ४ तथा गण्डकी प्रदेशको आवधिक योजनामा समेत नागरिकले शिक्षा पाउने हकको कार्यान्वयन गर्न औपचारिक शिक्षासँगै अनौपचारिक शिक्षा प्रणालीले समेत योगदान गर्दछ । विभिन्न सिकाइ अवस्थाका आधारमा थप सिकाइ अवसरको निर्माण गरी आजीवन सिकाइ संस्कृतिको विकास गर्न आवश्यक छ । यसका लागि अनौपचारिक तथा आजीवन सिकाइको पहुँचको विस्तार, गुणस्तर वृद्धि र संस्थागत क्षमताको विकास गर्नु पर्दछ । स्थानीय तहको अनौपचारिक शिक्षा र आजीवन सिकाइको वर्तमान अवस्था विश्लेषणका आधारमा समस्या एवम् चुनौतीहरूको पहिचान गर्दै चुनौतीहरूको सामना गर्न यसको उद्देश्य र नीतिहरू कार्यक्रम कार्यान्वयनबाट प्राप्त हुने प्रमुख नतिजा र प्रमुख क्रियाकलाप तथा लक्ष्यहरू यसमा समावेश गरीएको छ ।

३.९.२ वर्तमान अवस्था

बागलुङ जिल्लामा विभिन्न गाउँपालिका हरूमा अनौपचारिक शिक्षा कार्यक्रमहरू प्रशस्त मात्रामा भए यस कार्यक्रमले निरक्षरहरू विशेषत १५ देखि ६०वर्ष उमेर समूहका निरक्षरहरूलाई साक्षर बनाउने कार्यमा योगदान गरेको देखिन्छ । जिल्ला साक्षर घोषणाहुनु पूर्व साविकका नगरपालिकामा अनौपचारिक शिक्षा तर्फका विभिन्न कार्यक्रमहरू सञ्चालनमा आए । यस कार्यक्रमले स्थानीय निकायहरूमा साक्षरताका कक्षा सञ्चालन भए । साक्षर हुनेलाई साक्षरोत्तर कार्यक्रम सञ्चालन भए । साक्षरता र साक्षरोत्तर कार्यक्रमबाट लाभान्वितहरू विशेषत महिलाहरूलाई समूह बनाई आय आर्जन कार्यक्रमसँग समेत जोडी महिलाको समूह बनाई बचत तथा ऋणका कार्यक्रम हरू सञ्चालन गरिएका थिए । गाउँगाउँमा महिलाहरूको समूह बनाई उनीहरूलाई

आयआर्जन कार्यक्रममा समेत जोड्ने उद्देश्यले आयमूलक कार्यक्रम गरीयो । सामुदायीक सिकाइ केन्द्रहरूले अनौपचारिक शिक्षा तर्फको कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने व्यवस्था भए प्रभावकारी हुन सकेनन् । बरेड गाउँपालिका वडाहरू (साविकका गाविसहरू) विभिन्न वर्षमा गरेर १५ देखि ६० वर्ष सम्मका विभिन्न वर्षमा सञ्चालन गरीएको साक्षरता कक्षाहरूबाट १५ देखि ६० वर्षको साक्षरता कार्यक्रममा उल्लेखनीय सुधारहरू भएका थिए ।

२०६३ सालको जनआन्दोलनको परिणामस्वरूप देशमा भएको राजनीतिक परिवर्तनले मुलुक एकात्मक शासन व्यवस्थाबाट गणतन्त्रात्मक शासन व्यवस्थामा जान पुग्यो । परिणामस्वरूप देशमा एउटा सङ्घीय सरकार सातवटा प्रदेश सरकार र ७५३ वटा स्थानीय सरकार हुनपुगे । साविकमा सङ्घीय सरकारको जिल्ला शिक्षा कार्यालयको मातहतमा रहने गरी सञ्चालनमा रहेका सामुदायीक सिकाइ केन्द्र समेत स्वभाविक हिसावले स्थानीय तहमा हस्तान्तरित भए । बरेड गाउँपालिकामा २ वटा सिकाइ केन्द्रहरू सञ्चालनमा छन् । ती सामुदायीक केन्द्रहरू बरेड गाउँपालिकाको हालको वडा नम्बर एकमा १ र वडा नं तिनमा १ गरी जम्मा २ वटा सामुदायीक सिकाइ केन्द्र सन्चालनमा छन् ।

राष्ट्रिय शिक्षा नीति २०७६ ले नेपाललाई पूर्ण साक्षर मुलुक तुल्याई अनौपचारिक वैकल्पिक परम्परागत र खुला शिक्षाका माध्यमबाट आजीवन सिकाइ संस्कृतिको विकास गर्नु, सबै प्रकारका अपाङ्गता भएका व्यक्तिका लागि गुणस्तरीय शिक्षाको पहुँच सुनिश्चित गरी जीवन पर्यन्त शिक्षाका माध्यमबाट मर्यादित जीवन यापन गर्न सक्षम र प्रतिस्पर्धी नागरिक तयार पार्ने उद्देश्य निर्धारण गरेको छ । यो कार्यक्रम तीनै तहका सरकारको साझा अधिकार सूचीमा रहेकोले प्रदेश तहमा शिक्षा विकास निर्देशनालय ले अनौपचारिक तथा जीवनपर्यन्त शिक्षाको कार्यान्वयनमा समन्वय र सहजीकरण गर्दछ भने स्थानीय तहहरूमा शिक्षा, युवा तथा खेलकुद महाशाखा/ शाखाहरूले अनौपचारिक तथा जीवनपर्यन्त शिक्षाको योजना निर्माण तथा कार्यान्वयनमा समन्वय र सहजीकरण गर्ने जिम्मेवारी रहेको छ ।

स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४ ले अनौपचारिक शिक्षा तथा आजीवन सिकाइको जिम्मेवारी स्थानीय तहलाई प्रदान गरेको छ । देश सङ्घीय संरचनामा रूपान्तरण भए पश्चात अनौपचारिक तथा जीवनपर्यन्त सिकाइको व्यवस्थापनको जिम्मेवारी स्थानीय तहमा हस्तान्तरण भएको तर यसको मर्म अनुसार कार्यसम्पादन हुनसकेको देखिँदैन । आवधिक रूपमा शैक्षिक सर्वेक्षण गर्ने व्यवस्था गर्न नसकिएकाले साक्षरता सम्बन्धी तथ्याङ्कका लागि पनि राष्ट्रिय जनगणनाको नतिजामा भर पर्नुपर्ने अवस्था रहेको छ ।

३.९.३ समस्या तथा चुनौतीहरू

माथि उल्लेखित सन्दर्भ र विश्लेषणको आधारमा अनौपचारिक शिक्षाका समस्या एवम् चुनौतीहरू निम्न अनुसार पहिचान गरीएको छ :

१. साक्षर गाउँपालिका घोषणा गरीएको भएतापनि प्रौढ निरक्षरहरूको सङ्ख्या बढी हुनु,
२. यसको स्थापनाको मर्म र भावना अनुसार प्रभावकारी ढङ्गले परिचालन गर्न नसक्नु,
३. सामुदायीक सिकाइ केन्द्रको सञ्चालनका लागि न्यून बजेटको व्यवस्था हुनु,
४. सिकाइ केन्द्रका परिचालिका र व्यवस्थापन समितिको क्षमता अभिवृद्धि हुन नसक्नु,
५. नव साक्षरहरूलाई साक्षरोत्तर र निरन्तर शिक्षा एवम् आय आर्जनका कार्यक्रम तय गर्न नसकिनु,
६. सिकाइ केन्द्रहरूले अनौपचारिक शिक्षाका कार्यक्रमहरूमा अगुवाई गर्न नसक्नु,
७. औपचारिक शिक्षा र अनौपचारिक शिक्षाका बीचमा सह सम्बन्ध कायम गर्न नसकिनु,
८. युवा तथा प्रौढहरूमा कार्यमूलक साक्षरता, पढ्ने बानीको कमी र डिजिटल साक्षरताको कमी हुनु,
९. अनौपचारिक शिक्षा, खुला तथा वैकल्पिक सिकाइको अवसरलाई एकीकृत सिकाई प्रणालीका रूपमा संस्थागत विकास हुन नसक्नु,

१०. साक्षरता, निरन्तर सिकाइ, आयमूलक सिप, समय सापेक्ष सूचना, प्रविधियुक्त कार्यमूलक सिकाइ तथा समकक्षता को व्यवस्था हुन नसक्नु ।

३.९.४ उद्देश्य

यस योजनाले अनौपचारिक शिक्षा तथा आजीवन सिकाइ सम्बन्धी निम्नलिखित उद्देश्यहरू राखेको छ :

१. सामुदायीक सिकाइ केन्द्रको सबलीकरण गरी अनौपचारिक शिक्षा र निरन्तर शिक्षा कार्यक्रम सञ्चालन गर्नु,
२. अनौपचारिक तथा निरन्तर एवम् जीवन पर्यन्त शिक्षाको विकास तथा विस्तार गरी साक्षरता, डिजिटल साक्षरता र आयआर्जनमा सहयोग पुऱ्याउनु,
३. आयआर्जनका कार्यक्रम सञ्चालन गर्दै विशेषतः समाजमा पछाडि परेको वर्गलाई मूलधारमा ल्याउनु,
४. प्रौढ साक्षरता दर वृद्धि गर्नु ।

३.९.५ रणनीतिहरू

योजनाका उद्देश्य हासिल गर्नका लागि निम्न लिखित रणनीतिहरू अवलम्बन गर्ने ।

१. सामुदायीक सिकाइ केन्द्रलाई सुदृढीकरण गरी अनौपचारिक शिक्षाका कार्यक्रम सञ्चालन गर्न प्रोत्साहित गर्ने,
२. गाउँपालिकाभिन्न घरधुरी सर्वेक्षण गरी साक्षर तथा निरक्षरको अवस्था पहिचान र अभिलेखीकरण गर्ने,
३. साक्षरता तथा निरन्तर शिक्षाका कार्यक्रम सञ्चालन गर्न विभिन्न सङ्घीय सरकार, प्रदेश सरकार र अन्य संडघ संस्थासँग सहकार्य र साझेदारीमा कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने,

४. नवसाक्षर, प्रौढ महिला तथा पुरुषहरूलाई आय आर्जनका कार्यक्रमसँग जोडी आत्मनिर्भर र व्यावसायीक बनाउन सहयोग गर्ने,
५. प्रौढ साक्षरता कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।

३.९.६ उपलब्धी नतिजा प्रमुख क्रियाकलाप तथा लक्ष्य

क) उपलब्धी

सबै नागरिकहरूलाई साक्षरता निरन्तर शिक्षा र जीवनपर्यन्त सिकाइको अवसर प्राप्त हुने ।

प्रमुख नतिजा

१. साक्षर तथा निरक्षर लगायत अनौपचारिक शिक्षा तथा वैकल्पिक सिकाइसँग सम्बन्धीत तथ्याङ्क सङ्कलन भै अद्यावधिक हुने,
२. सामुदायीक सिकाइ केन्द्र सुदृढीकरण भै साक्षरता, निरन्तर शिक्षा तथा आय आर्जनका कार्यक्रम सचालन हुने,
३. निरक्षर व्यक्ति साक्षर हुने, साक्षरले निरन्तर शिक्षा र जीवनोपयोगी सीप प्राप्त गर्ने,
४. महिला तथा प्रौढहरू आय आर्जन गरी जीवन निर्वाह र स्वावलम्बी एवम् आत्मनिर्भर हुने ।

प्रमुख क्रियाकलाप तथा लक्ष्य

क्र स	प्रमुख क्रियाकलाप	इकाई	आधार वर्ष २०७८	५ वर्षको लक्ष्य			कैफियत
				१	३	५	
१	सामुदायीक सिकाइ केन्द्रको क्षमता	सङ्ख्या	१	१	३	५	

	अभिवृद्धि तालिम र अनुदान					
२	घरघुरी सर्वेक्षण साक्षर निरक्षर को तथ्याङ्क सङ्कलन	पटक	०	१	१	१
३	प्रौढहरूलाई सीपविकास तालिम र आयआर्जनका कार्यक्रम	पटक	०	१	२	३

३.१० गुणस्तरीय सार्वजनिक शिक्षा

३.१०.१ परिचय

गुणस्तरीय शिक्षा भन्नाले काम लाग्ने र जीवनोपयोगी शिक्षा भन्ने बुझिन्छ । शिक्षाले व्यक्ति, समाज र राष्ट्रको अपेक्षा पूरा गर्नु पर्दछ । शिक्षा कितावसँग मात्र सिमित छैन । यो तोकिएको पाठ्यक्रम भन्दा व्यापक र वृहत छ । विद्यार्थीहरूलाई पाठ्यक्रममा मात्र लगाम लगाउनुको साटो उनीहरूको व्यवहार, सोचाइ, स्वभाव र सिर्जनात्मकतामा सकारात्मक परिवर्तन ल्याई जीवन उपयोगी नैतिक र व्यावसायिक शिक्षा दिनु नै गुणस्तरीय शिक्षा हो भन्न सकिन्छ ।

युनिसेफ (UNICEF) ले विद्यार्थीहरूको वाह्य अनुभव, सिकाइ गर्ने वातावरण, शैक्षिक विषयवस्तु, सिकाइ प्रक्रिया र शैक्षिक परिणाम, जस्ता पाँचवटा तत्वहरूको आधारमा गुणस्तरीय शिक्षालाई परिभाषित गरेको छ ।

शिक्षामा गुणस्तरको मापदण्ड भनेको परीक्षामा उच्च अङ्क ल्याउनु मात्र कदापि होइन । परीक्षामा उच्च अङ्क ल्याउनुको अर्थ हो उसको स्मरण शक्ति, लेखे शैली र लेखे गतिको स्तरको मापन मात्र हो । तर गुणस्तरीय शिक्षाको मापन समाजका सदस्यहरूको मानवता, समाजको हितमा हुने उसको व्यवहार र आफ्नो जन्मथलो र समाजका लागि उसले पुर्याउने योगदानले गर्छ । गुणस्तरीय शिक्षाले आफ्ना गाउँ ठाउँको प्राकृतिक स्रोत र साधनलाई उत्पादनमा लगाउने नागरिक उत्पादन गर्छ । गुणस्तरीय शिक्षाले आफ्ना गाउँ ठाउँको भौगोलिक वातावरण र संस्कृतिको संरक्षण सहित आफ्नो समाजलाई अन्य समाजमा तुलनामा सुखी र समृद्ध समाज बनाउन आफ्नै स्रोत साधन र आवश्यकता अनुसार बाह्य स्रोतको उचित र सही प्रयोगका तौर तरिकाको विकासमा निरन्तर लाग्ने व्यक्ति निर्माण गर्छ ।

नेपालको संविधान २०७२ ले विद्यालय तहको शिक्षाको व्यवस्थापन र नियमन गर्ने सम्पूर्ण रूपमा स्थानीय तहलाई सुम्पिएको छ । सङ्घीय संविधानअनुसार शिक्षासम्बन्धी मौलिक हकमा प्रत्येक नागरिकलाई आधारभूत शिक्षामा सहज पहुँचको सुनिश्चितता गरेको छ । आधारभूत तहसम्मको शिक्षा अनिवार्य र निःशुल्क तथा माध्यमिकतहसम्मको शिक्षा निःशुल्कका साथै अपाङ्गता भएका र आर्थिक रूपले विपन्न

नागरिकलाई उच्च शिक्षासम्म निःशुल्क पढ्न पाउने हकको व्यवस्था गरेको छ । त्यस्तै दृष्टिविहीन तथा बहिरा र स्वर वा बोलाईसम्बन्धी अपाङ्गता भएका नागरिकलाई साङ्केतिक भाषाको माध्यमबाट कानुनबमोजिम निःशुल्क शिक्षा पाउने मात्र नभएर मातृभाषामा शिक्षा आर्जन गर्ने व्यवस्थासमेत संविधानमा उल्लेख छ ।

सरकारी लगानी र संयन्त्रबाट सञ्चालित सामुदायीक विद्यालयहरू सार्वजनिक विद्यालय हुन् । गुणस्तरीय सार्वजनिक शिक्षा प्राप्तिको लागि गुणस्तरीय आधारभूत तत्वहरू आवश्यक हुन्छन् । जुन यसप्रकार रहेका छन् :

१. गुणस्तरीय नेतृत्व २. गुणस्तरीय शिक्षक ३. गुणस्तरीय सिकारु ४. गुणस्तरीय सिकाइ ५. गुणस्तरीय विषय वस्तु ६. गुणस्तरीय पूर्वाधार ७. गुणस्तरीय व्यवस्थापन ८. गुणस्तरीय लगानी ९. गुणस्तरीय नीति:

दूरदर्शी शैक्षिक नेतृत्व, चुस्त व्यवस्थापन, समर्पित शिक्षक, अनुशासित विद्यार्थी, सचेत अभिभावक, समसामयीक शिक्षानीति तथा पाठ्यक्रममा मात्र लगानीअनुसार उन्नत शैक्षिक प्रतिफलको अपेक्षा गर्न सकिन्छ । सामुदायीक विद्यालय सबल बनाउँदै गुणस्तरीय शिक्षा आर्जन गर्ने उत्कृष्ट शिक्षण संस्थाका रूपमा विकास गर्न पारदर्शिता, सहभागितामूलक निर्णय प्रक्रिया, जवाफदेहिता, विद्यार्थी उपलब्धीस्तरका आधारमा निष्पक्ष पुरस्कार र दण्डको व्यवस्था आदिलाई आधारभूत सर्तका रूपमा लिन सकिन्छ ।

३.१०.२ वर्तमान अवस्था

नेपालको वर्तमान सार्वजनिक शिक्षा गुणस्तरीय हुनु आवश्यक छ भन्ने कुरा सबैको चासोको विषय बनेको छ । शैक्षिक गुणस्तर मापन केन्द्रले प्रकाशन गरेको सन् २०१८ को रिपोर्टमा विद्यार्थीको अन्तर्निहित क्षमता ०.४४९२ रहेको छ । सन् २०१५ को तुलनामा यो सुधार भएको देखिन्छ । सामुदायीक विद्यालयको माध्यमिक तहको कक्षा १० मा लिइएको २०७५ को SEE नतिजा र गण्डकी प्रदेशको २०७६ को नतिजा निम्नानुसार रहेको छ ।

श्रेणी (GPA)	विद्यार्थीको प्रतिशत (२०७५) राष्ट्रिय रूपमा	गण्डकी प्रदेश नतिजा (प्रतिशतमा) (२०७६)
----------------	--	---

३.६-४	०.८६	३.८४
३.२-३.६	३.४५	१२.३१
२.८-३.२	८.१	१७.१६
२.४-२.८	१६.५२	२०.९१
२.४ भन्दा तल	७१.०७	४५.७८

बरेड गाउँपालिकाको नतिजा पनि माथि तालिकामा रहेको अवस्थाले निकट रहेको छ । सार्वजनिक विद्यालयको नतिजा मध्यम रहेको र यसलाई सुधार गर्नुपर्ने देखिन्छ । वि.स. २०७५ को नतिजा वास्तविक नतिजा भए पनि २०७६ को नतिजामा कोभिडको कारण केही लचिलो बनेको हो ।

बरेड गा.पा.मा रहेका ३५ सार्वजनिक विद्यालयमध्ये कक्षा १२ सम्म पठनपाठन हुने ४ विद्यालय मात्र छन् । यी विद्यालयहरूको कक्षा ११ र १२ मा शिक्षा, विज्ञान र व्यवस्थापन समुहको पठनपाठन हुने गर्दछ । कक्षा १२ को नतिजा समेत मध्यम स्तरको रहेको अवस्था छ । कक्षा १० सम्म पठनपाठन हुने २ विद्यालयहरू छन् । गाउँपालिकाभित्र एउटा क्याम्पस रहेको छ । यहाँ शिक्षा संकाय अन्तर्गत स्नातकसम्मको पठनपाठन हुने गर्दछ ।

विद्यालयको आधारभूत तह (१-५) मा उपलब्धी सुधारका लागि दिवाखाजाको व्यवस्था गरीएको छ । सबै विद्यालय खानेपानीको व्यवस्था छ । सबै विद्यालयहरूमा शौचालयको पहुँच पुगेको छ । उपयुक्त कक्षा कोठा र शैक्षिक सामग्रीहरूको अभाव समेत रहेकै छ । विज्ञान प्रयोगशाला, कम्प्युटर ल्याब, पुस्तकालय आदिको व्यवस्थापनमा थप प्रयास भएमा गुणस्तरीय शिक्षामा सहयोग पुग्नेछ । बरेड गाउँपालिकाका विद्यालयहरू औसतमा २४० दिन खुलेको पाइन्छ ।

बरेड गाउँपालिका भित्र सार्वजनिक शिक्षाको गुणस्तर वृद्धि तथा सबलीकरणका चुनौती तथा समस्याहरू निम्नानुसार छन् ।

१. सामुदायीक विद्यालयमा पढ्ने बालबालिकाको परिवारमा शिक्षित अभिभावकको कमी, आवश्यक शैक्षिक सामग्रीको कमी, विद्यालय नियमिततामा कमी, पोषणको कमी जस्ता कारणले सामुदायीक विद्यालयका विद्यार्थीको शैक्षिक उपलब्धी कम छ ,
२. सामुदायीक विद्यालयमा पढ्ने विद्यार्थीहरू प्रायः पिछडिएको समाजको, निरक्षर र आधारभूत तहको समेत शिक्षा नपाएका अभिभावकका बालबालिका हुने गरेको कुरा पनि अध्ययनले देखाएका छन् ,
३. विद्यालयले बालविकास केन्द्रलाई व्यवस्थित बनाउन सकिएका छैनन् । बालविकास केन्द्रहरूका लागि उपयुक्त कक्षाकोठा, उपयुक्त बाहिरी वातावरण, कक्षाकोठामा साना बालबालिकालाई पर्याप्त खेल्ने सामग्रीको व्यवस्था, तालिमप्राप्त शिक्षक इत्यादि अभावहरू रहेका छन् ,
४. सार्वजनिक शिक्षाको मुल समस्या भनेको तहगत रूपमा बालबालिकाले सिक्नुपर्ने सिकाइको सुनिश्चितता हुन नसक्नु हो । उपलब्धी उच्च बनाउन सकिएको छैन ,
५. कक्षाकोठामा आवश्यक पर्ने न्यूनतम पनि शिक्षण सिकाइ सामग्रीको व्यवस्था गर्न नसक्नु , शिक्षकले आफ्नो पेशागत विकास गर्न स्वसिकाइको प्रयास नगर्नु , सिकाइ सहजीकरणको सट्टा परम्परागत शिक्षण प्रक्रियालाई प्रयोग गर्नु, पाठ्यक्रम, शिक्षक निर्देशिकाको सट्टा पाठ्यपुस्तकलाई शिक्षणको प्रमुख साधन बनाएको देखिन्छ ,
६. सामुदायीक विद्यालयमा शिक्षक योग्यता र क्षमताको कमीले भन्दा पनि मेहनत गर्न, थप समय काममा खट्न उत्प्रेरणाको कमीले शिक्षण सिकाइमा सक्रिय नभएको देखिन्छ ,
७. सामुदायीक विद्यालयका विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धी कमजोर हुनुको महत्वपूर्ण कारण विद्यालयमा पढाइ हुने दिन, समय र घण्टा कम हुनु हो । सामुदायीक विद्यालयहरू मात्र होइन सार्वजनिक क्याम्पस पनि विभिन्न

- बहानामा धेरै दिन बन्द हुन्छन्। स्थान विशेषका विशेष चाडबाड परिस्थितिमा स्थानिय बिदा दिनैपर्ने बाध्यता हुनु ,
८. शिक्षण सिकाइमा सूचना प्रविधिको प्रयोग नहुनु ,
  ९. आधारभूत तहमा प्रयाप्त शिक्षक दरबन्दी नहुनु र माध्यमिक तहमा विषय शिक्षकको अभाव हुनु ,
  १०. फितलो प्रशासनिक व्यवस्थापन ,
  ११. राम्रा शिक्षकलाई पुरस्कार र गल्ती गर्नेलाई दण्डको व्यवस्था नहुनु ,
  १२. शिक्षणका लागि गुणस्तरीय पूर्वाधारको अभाव हुनु ,
  १३. प्रशासनलाई प्रत्यक्ष अप्रत्यक्ष विभिन्न प्रकारका दवाव हुनु ।

३.१०.३ उद्देश्य

१. बालविकास, आधारभूत र माध्यमिक शिक्षाका सेवाहरूमा गुणस्तर सुनिश्चित गर्नु ,
२. विद्यालयलाई वालमैत्री, समावेशी, विविधताको सम्बोधन र सुरक्षित बनाइ विद्यालय प्रशासन र व्यवस्थापनलाई सुधार गरी जवाफदेही बनाउनु ,
३. शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप समय सपेक्ष बनाउदै सिकाइलाई दैनिक जीवनसँग सम्बन्धीत गर्नु ।

३.१०.४ रणनीतिहरू

- योजनाका उद्देश्यहरू हासिल गर्न निम्नलिखित रणनीतिहरू अवलम्बन गरिने छः
१. स्थानीय उत्पादनमा आधारित पौष्टिक तथा स्वस्थकर दिवाखाजाको प्रबन्धलाई थप व्यवस्थित गर्न तीनै तहका सरकारले सहकार्य गर्नेछन् र विद्यालयले दिवाखाजा व्यवस्थापन गर्नेछन् ,
  २. विद्यालयहरूमा सूचना प्रविधिको विस्तार गरी शिक्षणलाई सहयोग गरिने छ ,

३. पठनपाठनको समय र शिक्षकले कक्षाकोठामा बिताउने समय चुस्तदुरुस्त बनाइने छ ,
४. उपलब्धी वृद्धि गर्न आधारभूत तहदेखि नै सिकाइ उपलब्धीमा सुधार गरीदैं तहगत रुपमा बालबालिकाले सिक्नुपर्ने सिकाइको सुनिश्चितता गरिने छ ,
५. सिकाइ उपलब्धी कम भएका विद्यार्थी पहिचान गरी अतिरिक्त कक्षा सञ्चालन गरिने छ ,
६. जीवनपयोगी सिकाइसँग जोडेर विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणालिको व्यवस्थापन गरिने छ ,
७. गरेर सिक्ने (learning by doing) को मान्यतालाई प्रयोगमा ल्याइने छ ,
८. छुट्टै प्रशासनिक नेतृत्वमा थप सुविधा सहित विद्यालयको दैनिक कामकाज सञ्चालनमा जोड दिइने छ ,
९. घेरावार, स्वच्छ खानेपानी, शौचालय, खेलमैदान र हरित विद्यालय व्यवस्थापनमा जोड दिंदैं सुविधा सम्पन्न, बालमैत्री, भौतिक संरचना र कक्षाकोठाको व्यवस्थापन गरिने छ ,
१०. आधारभूत तहमा कक्षागत र माध्यमिक तहमा विषयगत दक्ष शिक्षकको व्यवस्थापनमा जोड दिइने छ ,
११. विद्यार्थीहरूलाई छात्रवृत्ति, पोशाक र दिवा खाजाको प्रबन्ध गरिने छ ,
१२. गुणस्तरीय शिक्षक, गुणस्तरीय सिकाइ, गुणस्तरीय व्यवस्थापन र गुणस्तरीय पूर्वाधारमा जोड दिइने छ ,
१३. नतिजा प्रतिको जवाफदेहिता सुनिश्चित गरिने छ ,
१४. दैनिक जीवनमा प्रयोग हुने अतिरिक्त क्रियाकलाहरू (खेलकुद, गायन, नृत्य, लेखन, अभिनय, लगायत विविध विषयहरू) विद्यालय र गाउँपालिकाभिन्न विद्यार्थीहरू बीचमा सञ्चालन गरिने छ,
१५. आधारभूत शिक्षा अनिवार्य र निः शुल्क तथा माध्यमिक शिक्षा निःशुल्क गरिने छ ,

३.१०.५. उपलब्धी, नतिजा, प्रमुख क्रियाकलाप तथा लक्ष्य

क) उपलब्धी

उच्च शैक्षिक उपलब्धी सहित गुणस्तरीय सार्वजनिक शिक्षाको सुनिश्चितता हुने ।

ख) प्रमुख नतिजाहरू

१. विद्यार्थीहरूको सिकाइ प्रभावकारी, समय सान्दर्भिक र गुणस्तरीय हुने ,
२. विद्यालय वालमैत्री, समावेशी, सुरक्षित हुनुका साथै विद्यालय प्रशासन र व्यवस्थापन चुस्तदुरुस्त र जवाफदेही हुने ,
३. सबै कक्षा र तहका सिकाइ उपलब्धी उच्च हुने ,
४. गुणस्तरीय सिकाइ, व्यवस्थापन र पूर्वाधार सहितको सार्वजनिक शिक्षा हुने ,
५. विद्यालयहरूमा सूचना प्रविधिको विस्तार भइ प्रविधि मैत्री शिक्षकको व्यवस्थापन हुने ।,
६. दैनिक जीवनमा प्रयोग हुने अतिरिक्त क्रियाकलापहरूमा विद्यार्थीहरू सक्रिय हुने ।

ग) प्रमुख क्रियाकलाप तथा लक्ष्य

तालिकामा गुणस्तरीय सार्वजनिक शिक्षाका प्रमुख क्रियाकलाप तथा लक्ष्यहरू

क्र.सं.	प्रमुख क्रियाकलापहरू	इकाइ	आधार वर्ष २०७८	५ वर्षको लक्ष्य			कैफियत
				१	३	५	
१	पूर्वाधार विकास (भवन र कक्षाकोठा)	कोटा	२	५	७	१०	
२	खानेपानी , शौचालय, विज्ञान प्रयोगशाला, पुस्तकालय र मर्मत सम्भार	कोटा	१७	२०	२३	३५	
३	शिक्षणमा सूचना तथा	विद्यालय	४	१०	२०	३५	

क्र.सं.	प्रमुख क्रियाकलापहरू	इकाइ	आधार वर्ष २०७८	५ वर्षको लक्ष्य			कैफियत
				१	३	५	
	सञ्चार प्रविधिको प्रयोग						
४	शैक्षिक सामग्री व्यवस्थापन	विद्यालय	२९	३३	३५	३५	
५	कक्षागत र तहगत उपलब्धी मूल्याङ्कनवारे छलफल	पटक	४	६	६	६	
६	व्यवस्थापन समितिका पदाधिकारी र अभिभावकलाई नियमित अभिमुखीकरण	विद्यालय	५	१०	१५	३५	
७	दिवा खाजा व्यवस्थापन र अनुगमन	विद्यालय	३५	३५	३५	३५	
८	विद्यालय अनुगमन र सुपरीवेक्षण, शिक्षक सहायता	विद्यालय	३५	३५	३५	३५	
९	अतिरिक्त कक्षा सञ्चालन र व्यवस्थापन	विद्यालय	०	१०	१०	१०	
१०	गाउँपालिकाका विद्यालयहरूको गुणस्तर परीक्षण	विद्यालय	२४	२६	२८	३५	
११	सङ्कटपूर्ण अवस्थामा वैकल्पिक शिक्षणको व्यवस्थापन	विद्यालय	३५	३५	३५	३५	
१२	पुस्तकालय/ बुक कर्नर	विद्यालय	३५	३५	३५	३५	

३.११ आर्थिक तथा सामाजिक रूपमा पछाडि परेका वर्गको पहुँच / समावेशी शिक्षा

३.११.१ परिचय

विभिन्न कारणले समाजमा पछाडि परेका वर्ग र समुदायका नागरिकहरूलाई गुणस्तरीय शिक्षामा पहुँचको सुनिश्चितता गर्नुपर्दछ । पहुँच र सहभागिताको लागि समानतामा पुग्ने उद्देश्य हासिल गर्न असमानहरू बीच गरिने असमान व्यवहार नै शैक्षिक समता हो । यो आफैमा गन्तव्य नभई एउटा माध्यम मात्र हो । बरेड गाउँपालिका एउटा विविधताले भरिपूर्ण गाउँपालिका हो । यसमा ब्राह्मण, क्षेत्री, दलित, जनजाति, अपाङ्गता तथा आर्थिक रूपले विपन्न नागरिकहरूको बसोबास छ । शारीरिक क्षमता कमजोर भएका, आर्थिक अवस्था भएका समाजमा पछि परेका र पारिएका दलित, महिला अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको मिश्रित बसोबास यहाँको समुदायमा रहेको छ । समग्रमा यस गाउँपालिकामा महिलाहरूको जनसङ्ख्या बढी छ । सम्पत्ति माथिको अधिकार पुरुषको तुलनामा महिलामा कम छ । सामाजिक साँस्कृतिक तथा विभिन्न परम्परागत कार्यले गर्दा लैंगिक विभेद विद्यमान छ । सामाजिक सचेतनाको कमीले गर्दा विशेषतः अपाङ्गता भएका, दलित विपन्न परिवारमा जन्म भएका बालबालिकाहरूको लागि शिक्षामा पहुँच कठिन रहेको छ भने विद्यालयमा भर्ना भएता पनि कक्षा छोड्ने, नियमित विद्यालय उपस्थित नहुने जस्ता समस्याहरू विद्यमान छन् ।

विविधतालाई पहिचान दिनु, सम्मान गर्नु मनोरञ्जन गर्न र व्यक्तिगत भिन्नताको कदर गरी विविधतालाई प्रोत्साहित हुन आवश्यक छ । बालबालिकामा भएका भिन्नताहरूले पहुँच, सहभागिता तथा नतिजामा फरक नपर्ने अवस्था सिर्जना गरी समता कायम गर्न आवश्यक छ । यस्तो समताले अवसरको समानता मात्र सिर्जना नगरी अवसर असमान हुनाका कारण पहिचान गरी तिनलाई समान बनाउन विशेष तथा थप प्रबन्ध गर्नुपर्दछ । समता अभिवृद्धि सहित विविधतालाई समावेश गर्न प्रत्येक बालबालिकाले स्वीकारिएको र महत्त्व दिएको महसुस गर्नुपर्दछ । यो सामाजिक न्याय स्थापित गर्न

शिक्षामा सबैको पहुँच तथा सहभागिताको अधिकार सुनिश्चित गर्ने कार्य भएकाले महत्वपूर्ण र अत्यावश्यक छ ।

विविधताको सम्मान र समता तथा समावेशिता अभिवृद्धि गरी शिक्षामा सबैको सहज पहुँच पूरै अर्थपूर्ण सहभागिता कायम गर्ने र सिकाइ सुनिश्चिता गर्नका लागि यसका कारण तथा बाधाहरू पहिचान गरी ती बाधाहरू हटाउनु पर्दछ । यस्ता बाधाहरू ठाउँपिच्छे फरक छन् । यसमा देखिएका अन्तर तथा चुनौतीहरू हटाई विविधता अनुकूल हुने गरी शिक्षामा सबैको सहज पहुँच सहभागिता तथा सिकाइका लागि समता तथा समावेशिता अभिवृद्धि गर्नका लागि यस योजनामा अपनाइने रणनीति तथा क्रियाकलापहरू समेत उल्लेख गरीएको छ ।

३.११.२ वर्तमान अवस्था

बरेङ गाउँपालिकामा ३५ सामुदायीक विद्यालय र १ संस्थागत विद्यालय गरी ३६ विद्यालयहरू सञ्चालनमा छन् । त्यसैगरी २९ वटा बालविकास केन्द्रहरू रहेका छन् । शैक्षिक सत्र २०७८ को विद्यार्थी भर्ना अभिलेखअनुसार जम्मा ३३७१ जना विद्यार्थीहरूले यस गाउँपालिका अन्तर्गत सञ्चालित विद्यालयमा अध्ययन गर्दछन् । त्यसमध्ये जम्मा १८ जना बालबालिकाहरू विभिन्न प्रकृतिका अपाङ्गता भएका छन् । अपाङ्गता भएका बालबालिकाको शिक्षामा पहुँच वृद्धिका लागि गैरआवासीय छात्रवृत्ति प्रदान गर्ने गरीएको छ । जातीयताको हिसावले दलित तथा जनजाति समेतलाई पछ्याडि परेको वर्गको रूपमा लिइन्छ ।

विद्यालयमा भर्ना भएका बालबालिकाहरूलाई आवासीय र गैरआवासीय छात्रवृत्ति रूपमा तोकिएको नर्सको आधारमा प्रदान गरिने गरीन्छ । खासगरी आधारभूत तहका कक्षा १-८ मा अध्ययन गर्ने सबै छात्राहरू र दलित बालबालिकाहरूलाई छात्रवृत्ति प्रदान गरीन्छ । यस प्रकारको सहयोगले समेत पहुँच वृद्धि भएको पाइएको छ । अपाङ्गता भएका बालबालिकाहरूका लागि सिकाइमा सहजीकरण गर्ने कार्यमा थप सहायताको व्यवस्था गरीएको हुन्छ । त्यसैगरी विद्यार्थी मूल्याङ्कनका क्रममा समेत अपाङ्गता भएका बालबालिकाहरूलाई थप समयको व्यवस्थासमेत गरिने प्रावधान छ । यस

गाउँपालिकामा कुनैपनि प्रकारको स्रोत कक्षा छैन । त्यसैगरी यस गाउँपालिकाबाट SEE उत्तीर्ण गरी प्राविधिक धारको उच्च शिक्षा हासिल गर्ने विद्यार्थीहरूको लागि गाउँपालिकाले छात्रवृत्ति उपलब्ध गराई प्राविधिक शिक्षा अध्ययन गर्ने कार्यमा पहुँचलाई सहज बनाउने प्रयत्न गरेको छ । यति हुँदाहुँदै पनि समाजमा पछि परेको वर्ग र फरक क्षमता भएको वर्ग लगायतका कमजोर वर्ग सबैलाई मूल प्रवाहीकरणमा ल्याउन अझै पनि सकेको अवस्था छैन ।

३.११.३ समस्या तथा चुनौतीहरू

माथि उल्लेखित विश्लेषणको आधारमा कमजोर तथा समाजमा पछि परेको वर्गको पहुँचमा देखिएका समस्या तथा चुनौतीहरू निम्न रहेका छन्:-

- १ अपाङ्गता भएका बालबालिकाहरूको तथ्याङ्क सङ्कलन विश्लेषण र अभिलेखीकरण गर्न अभिभावकहरूले असहज मान्नु,
- २ विद्यालयमा विभेदरहित वातावरण सिर्जनामा चेतनाको विकास हुन नसक्नु,
- ३ विद्यालयहरूमा लैङ्गिक र अपाङ्गमैत्री भौतिक तथा शैक्षिक वातावरण निर्माण हुन नसक्नु,
- ५ समाजमा अझैपनि विभेद, दुर्व्यवहार, हेपाइ र बालमैत्री व्यवहार नहुनु,
- ६ समाजमा पछि परेको वर्ग दलित गरीब अपाङ्गता भएको व्यक्ति समेतलाई प्रदान गरिने सहायता न्यून हुनु,
- ७ पिछडिएको वर्गलाई विभेद गर्दै आएको विगतको अभ्यास अहिले पनि मानसिक रूपमा जरा गाडेर बस्नु ।

३.११.४ उद्देश्य

१. शिक्षामा समतामूलक पहुँच पुऱ्याउनु,
२. सिकाइमा सबैको अर्थपूर्ण सहभागिता वृद्धि गरी गुणस्तर सुनिश्चित गर्नु,
३. शैक्षिक सुशासन कायम गर्न विद्यालय तथा विभिन्न संघसंस्था र कार्यालयहरूलाई जवाफदेही बनाउनु,
४. समुदाय तथा विद्यालयमा हुने सबै प्रकारका विभेद, दुर्व्यवहार र हेपाइ आदिलाई न्यूनीकरण गर्नु,

५. समता हुँदै समानता कायम गर्नु ।

३.११.५ रणनीतिहरू

१. घरधुरी सर्वेक्षण गरी बालबालिकाको बालबालिकाहरूको सबै प्रकारको विवरण सङ्कलन गरी अध्यावधिक गर्ने,
२. सबै तह र प्रकारका विद्यालयहरूमा लैङ्गिक तथा अपाङ्गमैत्री भौतिक संरचनाहरूको निर्माण गर्न सहयोग गर्ने,
३. साधारण विद्यालयमा भर्ना भई अध्ययन गर्न नसक्ने विशेष प्रकृतिका बालबालिकाहरूको लागि तिनीहरूको प्रकृति अनुसार छुट्टै प्रकारको शिक्षण पद्धतिको विकास गर्ने,
४. विद्यालयमा हुने सबै प्रकारका विभेदहरूको अन्त्य गर्न सबै शिक्षक, विद्यार्थी लगायतका सरोकारवालाहरूलाई अभिमुखीकरण गर्ने,
५. समावेशी तथा समतामूलक पहुँचको सुनिश्चितता लागि निश्चित मापदण्डको आधारमा यथोचित छात्रवृत्ति प्रदान गर्ने,
६. विद्यार्थीहरूलाई खासगरी किशोरीहरूलाई हुने विभेद र हेपाइ आदिलाई न्यून गर्न सचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने,
७. विद्यालयमा हुने सबै गतिविधिहरूमा बालबालिकाहरूको समावेशी सहभागिताको सुनिश्चितता गर्ने,
८. विद्यालयहरूमा विशेषतः छात्राहरूलाई हुने विभेद कम गर्न र गुनासो सुन्नका लागि 'जेन्डर फोकल पर्सन' गुनासो सुन्ने अधिकारीको व्यवस्था गर्ने ।

३.११.६ उपलब्धी नतिजा प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य

क) उपलब्धी (Outcomes)

समाजमा पछाडि परेका र आर्थिक तथा सामाजिक रूपले कमजोर अपाङ्गता भएका र सहारा विहीन बालबालिकाहरूको विद्यालयमा समतामूलक पहुँच भएको हुने ।

ख) नतिजा (Key results)

१. अपाङ्गता, गरीब, विपन्न, अभिभावक विहीन, सडकमा हिड्ने बेसहारा बालबालिकाहरूको आदिको अभिलेख गाउँपालिकामा हुने,
२. विद्यालय तहको शिक्षामा समतामूलक पहुँच र समावेशी सहभागिता सहित सबैका लागि गुणस्तरीय शिक्षा सुनिश्चित हुने,
३. लक्षित समूहले तोकिए बमोजिम छात्रवृत्ति प्राप्त गरेको हुने,
४. विद्यालयहरूमा लैङ्गिक जातीय सामाजिक एवम् सबै प्रकारका विभेदको अन्त भएको हुने ।

ग) प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य

क्र.स.	प्रमुख क्रियाकलाप	इकाइ	आधार वर्ष २०७८	५ वर्षको लक्ष्य			कैफियत
				१	३	५	
१	शिक्षाको मूल प्रवाह बाहिर रहेका र नरहेका सबै बालबालिकाहरूको तथ्याङ्क सङ्कलन र विश्लेषण	पटक	०	१	१	१	
२	अपाङ्गमैत्री संरचना निर्माण	विद्यालय	०	७	२१	३५	
३	लक्षित वर्गको लागि छात्रवृत्ति वितरण	विद्यालय	३५	नियमित			

क्र स	प्रमुख क्रियाकलाप	इकाइ	आधार वर्ष २०७८	५ वर्षको लक्ष्य			कैफियत
				१	३	५	
४	सबै प्रकारका विभेदको अन्तकालागि सचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन	सङ्ख्या	३५	नियमित			
५	जेन्डर फोकल शिक्षक र गुनासो सुन्ने अधिकारीको व्यवस्था	विद्यालय	३५	३५	३५	३५	

३.१२ शिक्षामा सूचना प्रविधि

३.१२.१ परिचय

हाल विश्वले सूचना प्रविधिको क्षेत्रमा फड्को मारेको छ । नेपालमा पनि सूचना प्रविधिमा भएको तिव्रतर विस्तारले गर्दा प्रविधिमैत्री बन्ने क्रममा रहेको पाइन्छ । सूचनाको सङ्कलन, सम्प्रेषण, एवम् सञ्चार गर्ने पत्रपत्रिका, कम्प्युटर, हार्डवेयर, सफ्टवेयर, नेटवर्क, इन्टरनेट लगायतका प्रविधिको समष्टिगत रूपलाई नै सूचना तथा सञ्चार प्रविधि भन्ने गरीन्छ । वैज्ञानिक आविष्कार तथा आधुनिकतम् प्रविधिले मानव जीवनमा धेरै ठूला परिवर्तनहरू ल्याउन सफल भएका छन् । मानिसलाई बाँच्न, हिंडुल गर्न, काम गर्न लगायतका विविध क्षेत्रमा विशेषतः सूचना प्रविधिको प्रयोगले अकल्पनीय बदलाव ल्याएको छ । पारम्परिक मूल्य-मान्यतालाई सूचना प्रविधिमा आएको महत्वपूर्ण परिवर्तनले त्यागदैं विस्थापित गरीएको ठाउँमा नवीन मूल्य-मान्यतालाई स्थापित गर्दै लगेको आजको यथार्थ हो ।

सूचना प्रविधिले शिक्षाको क्षेत्रमा नयाँ विधि र मान्यतालाई अभूतपूर्व रूपमा अघि बढाएको छ । शिक्षाका पाठ्यक्रम निर्माणदेखि त्यसको कार्यान्वयन र मूल्याङ्कनका सम्पूर्ण अवधिमा सूचना तथा प्रविधिको महत्वपूर्ण भूमिका हुन्छ । शैक्षिक प्रतिष्ठानहरूमा जुनसुकै काम र क्रियाकलापलाई अघि बढाउने हो भने सूचना प्रविधिबिना अघि बढाउने प्रयत्न गरीएमा त्यो अपूर्ण हुन्छ भन्ने मान्यतालाई सबै पक्षले स्वीकार्नुपर्छ । शिक्षा तथा सूचना र सञ्चार प्रविधिबीच गहिरो सम्बन्ध छ । शिक्षामा प्रविधिको प्रयोग आजको शिक्षा प्रणालीभित्रको महत्वपूर्ण अवयवको रूपमा रहन गएको छ । कक्षा कोठामा प्रविधि प्रयोगका कारण हाम्रो परम्परागत पठनपाठनको सिद्धान्तलाई विस्थापित गरी नयाँ अवधारणाको शुरुवात भएको पाइन्छ ।

युगानुकूल सूचना र प्रविधिको विकास तथा प्रयोगमा अगाडि बढेको मुलुकको शैक्षिक, आर्थिक, सामाजिक, सांस्कृतिक, पर्यटकीय एवम् अन्य क्षेत्रमा भएको प्रगति उल्लेखनीय छ भने सूचना र प्रविधिमा कम पहुँच हुने मुलुकहरूको बीचमा ठूलो खाडल रहेको

आभास हुन्छ । यही असमानतालाई मध्यनजर गर्दै नेपालले पनि शिक्षामा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको पहुँचको अभावले सिर्जना गरेको खाडललाई कम गर्दै लैजाने प्रयासको थालनी गरेको छ । शैक्षिक संस्था तथा शिक्षकले प्रविधिको प्रयोग मार्फत आफ्ना पठनपाठनका कार्यहरू गर्नुपर्ने भएको छ । रेडियो, टेलिभिजन, कम्प्युटर, प्रोजेक्टर, डिजिटल क्यामेरा तथा इमेल इन्टरनेट जस्तो सूचना तथा सञ्चार प्रविधिका उपकरणहरू शिक्षण सामग्रीका रूपमा परम्परागत सामग्रीभन्दा बढी सान्दर्भिक, उपयुक्त, दक्ष र प्रभावकारी रूपमा प्रयोग गर्न सकिन्छ ।

चित्र, रङ्ग र ध्वनिको सम्मिश्रण हुने हुनाले यसबाट प्रभावकारी शिक्षा प्रदान गर्न सम्भव हुन्छ । ग्रामीण भेगमा दूर शिक्षाको माध्यमबाट शहरी क्षेत्रको सुविधासम्पन्न विद्यालयमा भएका विविध शैक्षिक क्रियाकलाप एवम् पठनपाठनका तरिका देखाउन सकिन्छ । भौतिक पूर्वाधारको अभावमा प्रयोगात्मक कक्षा हुन नसक्ने ठाउँमा अन्यत्र भएका प्रयोगात्मक कक्षाको श्रव्यदृश्य सामग्रीको प्रयोग गरेर देखाउन सकिन्छ । सूचना प्रविधिको द्रुततर विकास, बढ्दो प्रयोग, यसमा निहित विषय वस्तुको प्रकृति र घट्दो मूल्यका कारण शिक्षण सिकाइ प्रक्रियामा यसको प्रयोग अर्थपूर्ण हुने देखिन्छ ।

इन्टरनेट सेवाले विश्वलाई एउटा सानो गाउँ र प्रत्येक विद्यार्थी तथा शिक्षकलाई एक आपसमा जोड्ने सेतुको कार्य गर्छ । विश्वको कुनै एउटा कुनामा बसेर अर्को कुनाको हालखबर तथा ज्ञानका कुरा सहजै हासिल गर्न सकिने र आफ्ना प्रतिक्रियाहरू पनि तुरुन्तै प्रदान गर्न सकिन्छ । यसका कारण शैक्षिक संस्थामा केही आर्थिक बोझ भने अवश्य पर्न सक्छ र शिक्षकले पनि आफूलाई प्राविधिक रूपमा पनि दक्ष बनाउनुपर्ने देखिन्छ । जब हाम्रा शैक्षिक संस्थाहरू प्रविधिमैत्री हुन्छन् तब विद्यार्थीले आवश्यकता अनुसार एकल अथवा समूहमा शैक्षिक क्रियाकलाप गर्नेछन् ।

यसले उनीहरूलाई बढी समाजिकीकरण हुन सघाउँछ । यो उपाय शिक्षक केन्द्रितभन्दा प्रविधि केन्द्रित हुनेछ जसले विद्यार्थीलाई आफैं सिक्न प्रेरित गर्छ र शिक्षकको परम्परागत भूमिकामा परिवर्तन ल्याउनेछ । विकसित देशहरूले यो प्रविधिलाई धेरै पहिले नै प्रयोग गरी शैक्षिक क्षेत्रमा ठूलो फड्को मारिसकेको परिवेशमा प्रविधिप्रति बेवास्ता गर्नु शिक्षालाई पुरानै ढाँचा र ढर्रांमा हिँडाउने प्रतिगामी

सोच बाहेक केही पनि हुन सक्दैन । शिक्षामा सूचना प्रविधिले सिर्जना गरेका चुनौती चिर्नुपर्ने र पाठ्यक्रमलाई समयसापेक्ष प्रविधिमैत्री बनाउँदै परिमार्जन गर्दै लैजानुपर्ने आवश्यकता छ । शैक्षिक नीति निर्माताले शिक्षण सिकाइको गुणस्तरलाई वृद्धि गर्नका लागि सफलतापूर्वक सूचना प्रविधिको प्रयोगमार्फत शैक्षिक सेवाहरू दुर्गम ठाउँसम्म कसरी हस्तान्तरण गर्न सकिन्छ भन्नेतर्फ योजना बनाउनुपर्छ ।

सरकारले बजेटमा सूचना प्रविधिमैत्री शिक्षा मार्फत सार्वजनिक शिक्षाको गुणस्तर सुधार गर्न ग्रामीण दूरसञ्चार कोषको रकम समेत उपयोग गरी सबै सामुदायीक विद्यालयमा उच्चगतिको निःशुल्क इन्टरनेट सेवा पुर्याउने भनि विभिन्न समयमा गरेको घोषणा बमोजिम धेरैजसो विद्यालयहरूले इन्टरनेट जडान कार्य गरीरहेको अवस्था छ । आजको युग द्रुतगतिमा सूचना सम्प्रेषित गरी प्रभावकारी रूपमा कम खर्च र कम मेहनतमा बढीभन्दा बढी सूचना तथा ज्ञान ग्रहण गर्ने परिस्थितिको निर्माण गर्नु आजको खाँचो हो । राष्ट्रिय र अन्तर्राष्ट्रिय रूपमा नयाँ युगको सूत्रपात सूचना प्रविधिको कारणबाट सफल भएको हो । आधुनिक सभ्यताको जग यसबाटै सम्भव भएको हो । समाज विकासको आजको चरणसम्म आइपुग्दा सूचनाप्रविधिको क्षेत्रमा निरन्तर भइरहेको परिवर्तनलाई नजरअन्दाज गर्न सकिँदैन । आवश्यकता नै आविष्कारकी जननी हुन् भने झैं मानिसका भौतिक आवश्यकता र संसारमा बढिरहेको जनसङ्ख्याको कारणबाट सृजित पेचिला सडकट को समाधान गर्न सूचना प्रविधिको उपयोग गरिने प्रचलन बढ्दै गएको छ ।

सूचना प्रविधिको कारणबाट मानवीय सम्बन्धमा पनि फेरबदल आउन थालेको र शिक्षा क्षेत्रमा त सूचनाप्रविधि अनिवार्य झैं हुन थालेको छ । उच्च चेतनाको विकास गरी श्रमको सम्मान गर्ने नागरिक तयार गर्ने आधारको रूपमा रहेको शिक्षालाई सूचना तथा प्रविधिबाट अलग राख्ने हो भने युगका चुनौतीलाई शिक्षाले सम्बोधन गर्न सक्दैन । शिक्षामै आफ्नो भविष्य पनि देख्ने सक्षम जनशक्ति निर्माण गर्ने शिक्षाको मूल उद्देश्य हो । हामी एक्काइसौं शताब्दीको अति आधुनिक युगमा बाँचिरहेका छौं । तर, युगको हाँकलाई सामना गर्न सक्ने र विश्वमा भएका बदलाबलाई आत्मसात गर्ने गरी हाम्रो शिक्षानीतिमा सूचना तथा प्रविधिलाई आत्मसात गर्ने गरी परिवर्तन गर्न आवश्यक छ

। नयाँ युगका चुनौतीसँग जुध्न सक्ने र प्राप्त विशाल अवसरलाई उपयोग गरी समाज र राष्ट्रलाई प्रगतिको सुमार्गमा डोर्याउन सक्ने सुयोग्य नागरिक उत्पादन गर्ने शिक्षा नीति आजको खाँचो हो ।

उच्च चेतनायुक्त प्राविधिक दक्ष नागरिक तयार गर्ने उद्देश्यका साथ शिक्षा नीतिमा आमूल परिवर्तन गर्नु अत्यावश्यक भइसकेको छ । शिक्षा नीतिमा नेपाल सुहाउँदो सूचना तथा प्रविधिसहितको वैज्ञानिक ढाँचा कस्तो हुनुपर्छ भन्ने कुरा नीति-निर्माता र राजनीतिक तथा शैक्षिक नेतृत्वले सरोकारवाला सबैसँग गरिने घनिभूत छलफल, बहस र अन्तरक्रियाबाट निम्नै गरिने विषय हो । आजको शताब्दीका आवश्यकतालाई सामना गर्न सक्ने वैज्ञानिक शिक्षानीति निर्माण गर्न प्रगतिशील र लोकतान्त्रिक दृष्टिकोणद्वारा निर्देशित हुनुपर्छ र रुढीवाद, अन्धविश्वास र कुरीतिकाविरुद्ध उभिएर सभ्य र सुसंस्कृत समाज निर्माण गर्ने लक्ष्य बोकेको हुनुपर्छ । यसको लागि शिक्षामा सूचना प्रविधि पहिलो आवश्यकता हो । आजको शिक्षा प्रणाली अध्ययन र अनुशासनलाई गाँस्ने, शिक्षक र विद्यार्थी दुबै आम जनसमुदायसँग जोडिने हुनुपर्छ । पाठ्यक्रम निर्माणमा समेत शिक्षक, विद्यार्थी र अभिभावकबीचको त्रिपक्षीय संयोजनकारी भूमिकाका लागि सूचना प्रविधिको महत्वपूर्ण देन हुनसक्छ । मुलुकलाई साँचो अर्थमा लोकतान्त्रिकीकरण र आधुनिकीकरण गर्ने अभिभारा पूरा गर्ने सूचना प्रविधिसहितको पाठ्यक्रम निर्माण गर्ने शिक्षा नीति हुनुपर्छ ।

सिकने र सिकाउने सबालमा विकसित नवीनतम् विधि, नियम र तरीकाहरूलाई कुशलतापूर्वक प्रयोग गर्नसक्ने उचित वातावरण सिर्जना गर्दै अन्य विकसित देशको तुलनामा हाम्रो देशलाई पुन्याउने आत्मविश्वास उमार्न सक्ने शिक्षा नीति अबको युगमा सूचना तथा प्रविधिको क्षेत्रमा आएका परिवर्तनबाटै सम्भव हुन्छ । देशलाई प्रतिगमन र अधोगतितिर धकेल्ने होइन, आधुनिकीकरणको दिशामा अघि बढाउने हो र आधुनिकीकरणको मूल मर्मलाई आत्मसात गर्ने हो भने शिक्षा क्षेत्रमा सूचना प्रविधिलाई अनिवार्य आधार बनाउन सकिन्छ । सूचना तथा प्रविधिलाई मुलुकको पुनर्संरचनाको लागि एक महत्वपूर्ण आधारको रूपमा स्वीकार गरी शिक्षा क्षेत्रमा संरचनागत तथा नीतिगत परिवर्तन आवश्यक छ ।

सूचना प्रविधिको प्रयोगले शिक्षक र विद्यार्थी दुबैका लागि शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापमा हुने पहुँचलाई वृद्धि गर्न सकिन्छ । यसले सूचनाको ग्रहण क्षमताको स्तरमा पनि वृद्धि हुन्छ र सबै प्रकारका विद्यार्थीको सहभागितामा हुने सिकाइलाई बढावा दिन सकिन्छ । अफलाईन तथा अनलाईन दुबै माध्यमबाट र दूरशिक्षाको माध्यमबाट शिक्षा प्रदान गर्ने र शिक्षा लिने प्रक्रिया र क्रियाकलापलाई सहजीकरण गर्न सकिन्छ । मल्टीमिडियाको प्रयोगले कक्षाकोठा बढी सजीव र प्रभावकारी हुन्छ । इन्टरनेट र इमेलले सूचनाको क्षेत्रमा क्रान्ति नै ल्याएको छ । सूचना प्रविधिको प्रयोग गर्ने क्रम नेपालमा पनि बढेर गएको छ ।

सफलतापूर्वक सूचना प्रविधिलाई प्रयोग गरेर शिक्षणलाई सशक्तीकरण गर्न धेरै चुनौतीहरू छन् । शिक्षकमा रहेको साधनस्रोतप्रतिको अनविज्ञता र विद्यालय परिवार सूचना प्रविधि मैत्री नहुनु, रेडियो, टीभी, मल्टिमिडिया, कम्प्युटर आदिको प्रयोगबाट सशक्त रूपमा शिक्षण गर्न सकिन्छ भन्ने आत्मविश्वास शिक्षक, प्रधानाध्यापक, विद्यालय व्यवस्थापन समिति, शिक्षक अभिभावक सङ्घमा नहुनु प्रमुख अवरोधहरू हुन् । कम खर्चमा पनि सूचनाप्रविधिको प्रयोगबाट उत्तम शिक्षण हुनसक्छ ।

सोही अनुरूप पाठ्यक्रम निर्माण गर्ने र पाठ्यपुस्तक लेखी व्यवहारमा पनि लागू गर्नु आवश्यक छ । सूचना प्रविधिको प्रयोगबाट सबै विषयहरू शिक्षण गरी युगको माग अनुरूपका मानवसंसाधनको उत्पादन गर्नु आजको माग हो । शिक्षा क्षेत्रमा सूचना प्रविधिलाई समुचित प्रयोग गर्न सके कृषि, वाणिज्य, उद्योग, पर्यटन लगायतका क्षेत्रमा पनि ठूलो परिवर्तन ल्याउन सकिन्छ भन्ने सच्चाइलाई हामी सबैले ग्रहण गर्नु आवश्यक छ । आजको मूल कार्यभार युगसापेक्ष सूचना प्रविधिको उपयोग गरी शिक्षा प्राप्त गर्नु र शिक्षा दिनु हो । शिक्षकले हिँड्ने बाटो र विद्यार्थीले ग्रहण गर्ने प्रविधि फरक नभएर समान र साझा साधन र माध्यमको रूपमा सूचना प्रविधिलाई उपयोग गर्नु समयको माग हो ।

बरेड गाउँपालिका अन्तर्गत रहेका सबै विद्यालय शिक्षामा राष्ट्रिय नीति र स्थानीय आवश्यकता अनुसार शिक्षामा सूचना प्रविधिलाई समावेश गर्नु पर्ने देखिन्छ ।

३.१२.२ वर्तमान अवस्था

नेपालको संविधानले परिकल्पना गरेको संघीय गणतन्त्रामक राज्य संरचना अनुरूप राष्ट्रको सामाजिक आर्थिक रूपान्तरणका लागि आवश्यक जनशक्ति उत्पादन गर्नका लागि संविधानको धारा ५१को ज१ मा शिक्षालाई वैज्ञानिक, प्राविधिक, व्यवसायीक, सीपमूलक, रोजगारमूलक एवम् जनमुखी बनाउँदै सक्षम, प्रतिस्पर्धी, नैतिक एवम् राष्ट्रिय हितप्रति समर्पित जनशक्ति तयार गर्ने ,शिक्षाको अवस्था यही नै रहेमा यो संवैधानिक व्यवस्था अनुरूप हाम्रो देशले खोजेको जनशक्ति प्राप्त हुने कुरा क्षितिजको यात्रा जस्तै हुने देखिन्छ ।

राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप २०६३ ले विद्यालय तहमा सूचना प्रविधिको आवश्यकता औल्याएको पाइन्छ । यसै प्रारूपबाट सूचना तथा प्रविधिलाई विषय र शिक्षण सिकाइको माध्यमका रूपमा विकास गर्ने नीति अगाडि सार्यो । आ.व. २०६४/०६५ देखि सूचना र प्रविधिलाई शिक्षण सिकाइको अभिन्न अङ्गको रूपमा लिँदै हरेक वर्षको बजेट वक्तव्यमार्फत प्राथमिकता पाउँदै आएको छ ।

शिक्षाको राष्ट्रिय नीति २०७६ को ४८ मा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिलाई शिक्षा प्रणालीको अङ्गको रूपमा एकीकृत गर्दै विद्यालय तथा शिक्षण संस्थामा प्रविधिको पूर्वाधार विकास गर्ने र शिक्षण सिकाइ प्रक्रियालाई सूचना प्रविधिमैत्री बनाउने नीति ल्याइएको छ ।

सूचना प्रविधि नीति २०७२ ले सूचना तथा सञ्चारका संरचनामा पहुँच पुऱ्याउने विषयमा नीति निर्धारण गरेको छ भने शिक्षामा सूचना तथा सञ्चार प्रविधि सम्बन्धी गुरुयोजना कार्यान्वयन गर्ने लगायतका नीति उल्लेख गरेको छ । डिजिटल नेपालको कार्यढाँचा २०७६ ले विद्यालयमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधि शिक्षा प्रदान गर्ने र निजी क्षेत्रको सूचना सञ्चार सम्बन्धी क्षमता विकास गर्ने कुरा उल्लेख गरेको छ । बरेङ गाउँपालिकामा सूचना प्रविधिको अवस्था प्रारम्भिक चरणमा रहेको पाइन्छ ।

हालको कोभिड-१९ को विषम परिस्थितिमा सूचना प्रविधिको महत्व अझ बढेको छ । नेपाल सरकार शिक्षा मन्त्रालयले मिति २०७७/०२/१८ मा जारी गरेको वैकल्पिक

प्रणालीबाट विद्यार्थीको सिकाइ सहजीकरण निर्देशिका, २०७७ का अनुसार वैकल्पिक प्रणाली भन्नाले कोभिड-१९ वा यस्तै प्रकारको विपद् वा महामारी जस्ता कारणले पठनपाठन गर्न कठिन भएको वा हुने अवस्थामा रेडियो, एफ.एम. रेडियो, टेलिभिजन, अनलाईन, अफलाईन, परियोजना पाठहरू, स्वअध्ययन, दुर तथा खुल्ला शिक्षालगायतका वैकल्पिक माध्यम वा पद्धतिबाट अध्ययन अध्यापन सुचारु राख्ने विधि र प्रक्रिया। यस निर्देशिकाले पनि सूचना प्रविधिलाई विशेष जोड दिएको छ । वैकल्पिक प्रणालीबाट सिकाइ गर्न सूचना प्रविधिको अहम् भूमिका हुने कुरामा कुनै शङ्का छैन ।

वैकल्पिक प्रणालीबाट विद्यार्थीको सिकाइ सहजीकरण निर्देशिका, २०७७ को दफा १२ देखि दफा २० सम्म व्याख्या गरिएका निकायबाट आफ्नो भूमिका निर्वाह गरी यस सिकाइलाई व्यवहारपरक र विद्यार्थीको पहुँचमा हुने गरी वैकल्पिक सिकाइ नभएको कुरा अकाट्य जस्तो छ ।

शिक्षामा सूचना प्रविधिको प्रयोगका लागि बरेड गाउँपालिकाले सञ्चालन गरेका कार्यक्रमहरूमा प्रत्येक विद्यालयहरूलाई सूचना प्रविधि क्षेत्र प्रयोगका लागि वार्षिक रूपमा रु १२००० सहयोग गरेको छ । आधारभूत (६-८) र माध्यमिक विद्यालयहरूमा ICT कार्यक्रम सञ्चालनमा ल्याएको छ । विशेष गरी लेखा र कम्प्युटर शिक्षकहरूलाई ICT तालिमको व्यवस्था गरेको छ । विद्यालयमा पुस्तकालय स्थापनासँगसँगै इ-लाईब्रेरीको व्यवस्था गरीएको छ । डिजिटल डिभाइसहरू (कम्प्युटर, प्रिन्टर, प्रोजेक्टर, स्मार्ट टि.भी.) को व्यवस्थापन गर्दै गरेको अवस्था छ । विद्यालयहरूले कक्षा (६-८) मा स्थानीय विषयको सट्टामा कम्प्युटर विषयको पठनपाठन गरीरहेका छन् ।

बरेड गाउँपालिकाको शिक्षामा सूचना प्रविधिको अवस्था सुधारोन्मुख रहेपनि धेरै समस्या र चुनौती समेत रहेका छन् । वैकल्पिक शिक्षण सिकाइलाई केही विद्यालयहरूले प्रारम्भ गरे पनि विभिन्न कारणहरूले यसको प्रगतिमा समस्याहरू देखिएका छन् । इन्टरनेट सुविधाको अभाव, सबै विद्यार्थीसँग स्मार्ट मोबाइल नभएको, डाटहरूको व्यवस्थापनमा कठिनाई भएको, विद्यार्थी शिक्षक अभिभावक मोबाइल सञ्चालन गर्ने सीपको अभाव, मोबाइल र रेडियो समेत नभएको, CUG सेवा सहज

उपलब्ध हुन नसकेको, सबै विद्यार्थीहरूलाई आवद्ध गर्न कठिनाई भएको देखिन्छ । कुनै विद्यालयहरूमा विद्युतको समेत अभाव भएकोले चुनौती थपिएको छ ।

बरेङ गाउँपालिका भित्र शिक्षा तथा सूचना प्रविधिमा निम्न समस्याहरू तथा चुनौतीहरू देखिन्छन् :

१. दक्ष प्राविधिक जनशक्तिको अभाव हुनु,
२. सूचना प्रविधिमैत्री कक्षाकोठाको व्यवस्थापन गर्न नसक्नु,
३. सूचना प्रविधिमैत्री पाठ्यक्रम र पाठ्यपुस्तक तथा अन्य डिजिटल सामग्रीको उत्पादन र प्रयोग नहुनु,
४. सूचना प्रविधिको प्रयोग गर्न शिक्षकहरूलाई तालिम प्रदान गरी सिप विकास गर्न नसक्नु,
५. सूचना प्रविधिको उपयोगको लागि शिक्षकहरूमा जागरुकता, लगनशिलता र आफूलाई अद्यावधिक बनाउन नसक्नु,
६. भौगोलिक विकटताको कारणले सबै विद्यालयमा इन्टरनेट सेवा विस्तार गर्न कठिन हुनु ।

३.१२.३ उद्देश्य

१. विद्यार्थीहरूको सिकाइलाई प्रभावकारी, समय सान्दर्भिक र गुणस्तरीय बनाउन सूचना प्रविधिको प्रयोग सबै विद्यालयमा विस्तार गर्ने,
२. सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको पहुँच विस्तार गरी शिक्षक तथा विद्यार्थीहरूलाई प्रविधिमैत्री बनाई शिक्षाको गुणस्तर अभिवृद्धि गर्ने,
३. सबै विद्यालयमा इन्टरनेट सेवा जडान गरी शिक्षा सेवालाई छिटो, सजिलो तथा सहज र रमाइलो बनाउने,
४. शैक्षिक व्यवस्थापन प्रभावकारी, उपलब्धीमूलक र कुशल तथा पारदर्शी बनाउने,
५. सम्पूर्ण तथ्याङ्क, कागजातहरू तथा विवरणहरूलाई कम्प्युटराइज्ड गर्ने ।

३.१२.४ रणनीतिहरू

१. सबै विद्यालयमा सूचना प्रविधिका आधारभूत संरचनाको व्यवस्थापन गर्ने,
२. शिक्षकहरूको क्षमता अभिवृद्धि गर्न तालिम तथा डिजिटल सामग्री व्यवस्थापन गर्ने,
३. विद्यार्थीहरूलाई आवश्यक पर्ने डिजिटल सामग्रीहरू उपलब्ध गराउने,
४. कक्षाकोठाहरू सूचना तथा प्रविधिमैत्री बनाउने,
५. विद्यालयको एकीकृत शैक्षिक सूचना व्यवस्थापन प्रणाली (IEMIS) लाई थप व्यवस्थित गर्ने,
६. इन्टरनेट प्रदायक संस्थाहरूसँग समन्वय गरी सबै विद्यालयहरूमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको पहुँच सहज बनाउने ।

३.१२.५ उपलब्धी, नतिजा, क्रियाकलाप तथा लक्ष्य

क) उपलब्धी

शिक्षक तथा विद्यार्थीहरूको लागि सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको सहज पहुँच सहित शिक्षण सिकाइमा अधिकतम प्रयोग भएको हुने ।

ख) नतिजा

१. सबै विद्यालयमा सूचना प्रविधिको व्यवस्थापन भई शिक्षण सिकाइ सहज र उपलब्धीमा वृद्धि भएको हुने,
२. सबै विद्यार्थीहरूमा आधारभूत सञ्चार प्रविधिको सुविधामा पहुँच हुने,
३. विद्यालयको एकीकृत शैक्षिक सूचना व्यवस्थापन प्रणाली (IEMIS) थप व्यवस्थित भएको हुने,
४. अनुगमन मूल्याङ्कन, सुपरीवेक्षण, सूचना सम्प्रेषणमा सुधार आउनुका साथै जनशक्ति र समयको वचत हुने,
५. शिक्षकहरूमा सूचना प्रविधिमैत्री शिक्षण क्षमता विकास भएको हुने,
६. विद्यार्थीहरूको सिकाइ प्रभावकारी, समय सान्दर्भिक र गुणस्तरीय हुने ।

ग) प्रमुख क्रियाकलाप तथा लक्ष्य

क्र.सं.	क्रियाकलाप	इकाइ	आधार वर्ष २०७८	५ वर्षको लक्ष्य			कैफियत
				१	३	५	
१	विद्यालयमा ICT ल्याव विस्तार	विद्यालय	१०	१५	३०	३५	
२	विद्यालयमा इन्टरनेट जडान	विद्यालय	२१	३५	३५	३५	
३	शिक्षक तथा कर्मचारीहरूलाई ICT तालिम	शिक्षक	४०	४०	१४०	२००	
४	डिजिटल शैक्षिक सामग्री निर्माण	विषय	०	२	६	९	
५	IEMES व्यवस्थित गर्ने	विद्यालय	३६	३६	३६	३६	
६	ई- लाइब्रेरीको विस्तार	विद्यालय	०	५	१५	२५	
७	प्रविधिमैत्री कक्षा कोठाको व्यवस्थापन	कक्षाकोठा	०	५ वर्ष भित्रमा प्रत्येक मा वि मा गर्ने			
८	विद्यालय सुशासन र व्यवस्थापनमा ICT को प्रयोग	विद्यालय	९	३	२२	३५	
९	इ-हाजिरी जडान	विद्यालय	२२	५	३५	३५	
१०	वेब साइट निर्माण	विद्यालय	९	१२	१५	२०	

परिच्छेद-४

संस्थागत संरचना र क्षमता विकास (प्रदेश र सङ्घीय तहसँगको अन्तरसम्बन्ध)

४.१ परिचय

नेपालको संविधान बमोजिम हाल तीनवटै तहमा प्रवाह हुने शैक्षिक सेवालाई निरन्तर गर्न तत्कालीन समस्या समाधानका लागि कर्मचारीको व्यवस्थापन र सङ्गठनात्मक स्वरूपमा केही परिवर्तन गरी व्यवस्थापन गरीएको छ । बदलिँदो परिवेशअनुसार शासकीय संरचना प्रक्रिया र क्षमता सुधार गरीएमा मात्र शैक्षिक गतिविधि प्रभावकारी भई सुशासन कायम हुने भएकाले सङ्घीय संरचनाअनुसार तीन तहको सरकारका अधिकार तथा दायीत्व शिक्षामा भएको सङ्ख्यात्मक विस्तार ज्ञान विज्ञान-प्रविधि र सञ्चारमा भएको विकास सामाजिक चेतनामा आएको परिवर्तन लगायतका पक्षहरूलाई समेत विचार गरेर संस्थागत संरचना र क्षमता विकास गरी सुशासन प्रवर्धन गर्नु आवश्यक देखिएको छ । यस योजनामा प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा आधारभूत शिक्षा र माध्यमिक शिक्षामा सबैको पहुँच र सहभागिता सुनिश्चित गरी गुणस्तरमा सुधार, अनौपचारिक तथा आजीवन सिकाइका अवसरहरूको विस्तार र समता तथा समावेशीताको परिवर्तन सहित जवाफदेही शैक्षिक सुशासन कायम गर्ने उद्देश्यले आवश्यक संस्थागत संरचना र प्रक्रिया स्थापित गर्न खोजिएको छ भने त्यसका लागि आवश्यक पर्ने क्षमता विकासको आवश्यकता पनि पहिचान गरीएको छ । यस खण्डमा सुशासन प्रवर्धन गरी शिक्षा विकासका कार्यक्रमहरू कार्यान्वयनका लागि विद्यमान पद्धतिको समीक्षा गरी यस विद्यालय क्षेत्रको योजनाको प्रभावकारी र कुशल कार्यान्वयनका लागि संस्थागत संरचना क्षमता र प्रकृत्यामा देखिएका चुनौतीहरू पहिचान गरीएको छ । पहिचान गरेका चुनौतीहरूको सामना गरी सुशासन प्रवर्धन गर्नका लागि आवश्यक संरचना क्षमता र प्रक्रियाको विकास तथा परिवर्तनको प्रस्ताव पेश गरीएको छ ।

४.२ वर्तमान अवस्था

वर्तमान अवस्थामा संङ्घमा शिक्षा विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय रहेको छ । राष्ट्रको शिक्षासम्बन्धी समष्टिगत नीति निर्धारण शिक्षा सम्बन्धी मापदण्ड र स्तर निर्धारण सङ्घीय योजनाको विकास अनुगमन तथा मूल्याङ्कन गर्नु मन्त्रालयको प्रमुख दायीत्व रहेको छ । मन्त्रालयअन्तर्गत केन्द्रीय तहमा शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्र, पाठ्यक्रम विकास केन्द्र र शैक्षिक गुणस्तर परीक्षण केन्द्र रहेका छन् । त्यसैगरी स्वायत्त निकायका रूपमा राष्ट्रिय परीक्षा बोर्ड र शिक्षक सेवा आयोग क्रियाशील छन् । विद्यालय शिक्षाको सञ्चालन तथा व्यवस्थापन गर्नका लागि सङ्घीय र प्रादेशिक तहमा ऐन तथा नियमावलीहरूको निर्माण तथा परिमार्जन नभएकोले कार्यान्वयनमा जटिलता सिर्जना भएको छ । विशेषगरी सङ्घीय शिक्षा ऐन जारी हुन नसकेको कारणले प्रदेश र स्थानीय कानूनहरू विकास हुन बाधा भई शैक्षिक गतिविधि व्यवस्थित रूपमा सञ्चालन हुन नसकेका गुनासाहरू मात्र होइन यथार्थ पनि हाम्रो सामु छ ।

शैक्षिक जनशक्ति विकास केन्द्र अन्तर्गत रहेका २९ वटा शैक्षिक तालिम केन्द्रहरू मध्ये सातवटा केन्द्र प्रदेश मातहतमा हस्तान्तरण भई प्रदेश शिक्षा तालिम केन्द्रका रूपमा क्रियाशील रहेका छन् भने अन्य तालिम केन्द्रहरू विस्तारित शाखाको रूपमा क्रियाशील छन् । त्यसैगरी साविकका क्षेत्रीय शिक्षा निर्देशनालयहरू प्रदेशको सामाजिक विकास मन्त्रालय अन्तर्गतका शिक्षा विकास निर्देशनालयमा परिवर्तन भएका छन् । साविकका जिल्ला शिक्षा कार्यालयहरू शिक्षा विकास तथा समन्वय इकाईमा रूपान्तरण भएका छन् । लोकसेवा आयोगले स्थानीय तहका लागि कम्तीमा एउटा स्थानीय तहमा एक जना शिक्षा सेवा कर्मचारी पुऱ्याउने लक्ष्यका आधारमा करिब ७०० जना शिक्षा सेवाका कर्मचारीहरूको सिफारिस गरेको छ । सङ्घीय स्वरूप अनुसार सेवा प्रवाहका लागि आवश्यक संरचना तथा क्षमतालाई पनि सुधार गर्नुपर्ने छ ।

स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४ कार्यान्वयनमा आएपछि त्यस ऐनबमोजिम तोकिएका तेइस वटा कार्य बाहेक अन्य कार्यका लागि जिल्ला तहमा शिक्षा विकास

तथा समन्वय इकाई राखियो तर इकाईको कामलाई प्रभावकारी बनाउन सकिएको छैन । एकातिर समन्वयका लागि कायम भएका जिल्लाको समन्वय इकाई क्रियाशील र प्रभावकारी नभएको अवस्था छ । त्यसैगरी प्रदेश शिक्षा निर्देशनालयको भूमिका पनि पुनः परिभाषित गर्नुपर्ने देखियो । जिल्ला समन्वय इकाई र प्रदेश निर्देशनालयमा ठूला संरचना र पूर्वाधार छन् तर उपयोग नहुँदा खेर जाने अवस्था छ । साविकको परीक्षा नियन्त्रण कार्यालयले उच्च माध्यमिक शिक्षा परिषद् गाभिएर संङ्घमा राष्ट्रिय परीक्षा बोर्ड गठन भएको छ । तापनि स्थानीय तहबाट सञ्चालन हुने आधारभूत तहको अन्तिम परीक्षामा सहजीकरण कसले र कसरी गर्ने भन्ने विषय मौन रहेको छ । कक्षा १० को परीक्षा सञ्चालन र व्यवस्थापनका लागि प्रदेश तहमा कस्तो संरचना रहने र कक्षा १२ को परीक्षा राष्ट्रिय तहमा सञ्चालनका लागि कस्तो संस्थागत प्रबन्ध हुनुपर्ने भन्ने विषय पनि स्पष्ट हुन सकेको छैन । विद्यालयमा सञ्चालन भइरहेको प्राविधिक धार लगायत हाल प्राविधिक शिक्षा तथा व्यवसायीक तालिम परिषद्द्वारा सञ्चालन भएका विद्यालय लगायत निजी प्रदायक संस्थाबाट सञ्चालन भइरहेका कार्यक्रमहरूलाई व्यवस्थित बनाउन संङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तहमा कस्तो संरचना उपयुक्त हुन्छ भन्ने विषय पनि टुङ्गो लागेको अवस्था छैन । शिक्षकहरूलाई स्थायी पदमा सिफारिस गर्न र शिक्षकका लागि अध्यापन अनुमतिपत्र प्रदान गर्ने कार्यमा संलग्न शिक्षक सेवा आयोगका काम कारवाहीहरू सञ्चालन र व्यवस्थापनका लागि प्रदेश स्तरमा कस्तो संरचना हुने भन्ने विषय पनि टुङ्गो लाग्न बाँकी नै रहेको अवस्था छ । विद्यालय निरीक्षक र स्रोत व्यक्तिले केहि मात्रामा प्रदान गर्दै आएका सेवा समाप्त भई विद्यालयहरूमा शिक्षक सहयोग पद्धति नै टुटेको अवस्था छ । सरकारका विभिन्न तहबीच सहजीकरण र समन्वयका पक्षमा सुधार गर्नुपर्ने आवश्यकता महसुस भएको छ । नतिजा प्रतिको जवाफदेहितामा सुधार गर्नुपर्ने छ । समग्रमा राज्यका तीनै तहका सरकारले एउटै लक्ष्य र गतिमा तर आफ्नो भिन्न भिन्न विशेषता र क्षमतालाई सम्बोधन गर्ने किसिमको संस्थागत क्षमता विकास र सो अनुसार कार्यान्वयन गर्ने सफलताका लागि थप कार्य गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

सङ्घीय शिक्षा ऐन नबन्दा स्थानीय तहले गर्ने शिक्षाका २३ वटा कार्य के कसरी गर्ने विद्यालय स्थापना र अनुमति, शिक्षक पदस्थापन, सरुवा बढुवा, कार्यसम्पादन मूल्याङ्कन, शिक्षक तालिम, दरबन्दी सिर्जना, सरुवा आदि जस्ता कुराहरू अन्याैल नै छन् । यसै परिवेशमा स्थानीय तहबाट शैक्षिक सेवा प्रवाह गर्न र शैक्षिक सुशासन कायम राख्न संस्थागत संरचना र क्षमता विकासका कार्य प्रस्ताव गरीएको छ ।

४.३ उद्देश्य

यस योजनामा सुशासनका लागि संस्थागत संरचना र क्षमता विकास सम्बन्धी समग्र उद्देश्य सङ्घीय संरचना बमोजिम सरकारको सबै तह र निकायमा शिक्षाको शासकीय प्रबन्धलाई थप सुदृढ बनाउँदै नतिजामुखी व्यवस्थापन प्रवर्द्धन गर्नु रहेको छ । यस योजनामा सुशासन र प्रवर्द्धनका लागि संस्थागत संरचना र क्षमता विकास सम्बन्धी उद्देश्यहरू निम्न अनुसार रहेका छन्:-

१. नेपालको विद्यालय शिक्षा क्षेत्रका शैक्षिक गतिविधि समन्वय, सहअस्तित्व र सहकारिताको संवैधानिक प्रत्याभूतिका आधारमा सञ्चालन गर्नका लागि संडघ, प्रदेश र स्थानीय तहको अन्तरसम्बन्ध सुदृढ बनाउने संयन्त्र र संस्थागत व्यवस्था गर्नु,
२. विभिन्न अनुसन्धानका नतिजा र विद्यार्थी उपलब्धीका नतिजाबाट प्राप्त गुणस्तरको कमजोर नतिजालाई सम्बोधन गर्ने स्थानीय, प्रदेश र सङ्घीयमा गुणस्तर सम्बोधन गर्ने संरचना र जनशक्तिको व्यवस्था गर्नु,
३. कार्य सम्पादनप्रति उत्तरदायी तथा नतिजा प्रतिको जवाफदेहिता र समता तथा समावेशितालाई प्रोत्साहन गरी शिक्षामा सुशासन अभिवृद्धि गर्नु,
४. विद्यालयका शिक्षक तथा प्रधानाध्यापक तथा अन्य संरचना र संयन्त्रमा काम गर्ने कर्मचारी र संस्थाको क्षमता अभिवृद्धि गर्नु,

४.४ रणनीतिहरू

१. स्थानीय तह, प्रदेश र सङ्घीय सरकारबीच समन्वय र सहकार्य गर्ने,
२. सङ्घीय सरकारलाई सङ्घीय शिक्षा ऐन निर्माण गर्न दबाब सिर्जना गर्ने,

३. स्थानीय तहको शिक्षा ऐन नियम, नियमावली निर्देशिका तथा कार्यविधिहरू बमोजिम कार्यक्रमहरू कार्यान्वयन गर्ने,
४. प्रदेश र स्थानीय सरकारको उत्तरदायीत्व लगायतका पक्षहरूमा स्पष्टतः काम गर्न आवश्यक कानुनी प्रबन्ध गर्ने,
५. संङघ, प्रदेश र स्थानीय तहको अन्तरसम्बन्ध प्रगाढ बनाउन राष्ट्रिय शिक्षा परिषद्को संरचनामा परिवर्तन गरी प्रदेश तथा स्थानीय तहको प्रतिनिधित्व हुने व्यवस्था गर्न अनुरोध गर्ने,
६. पालिकाभित्रका सम्पूर्ण शैक्षिक गतिविधिको रेखदेख, सञ्चालन व्यवस्थापन गर्न गठन भएको गाउँ शिक्षा समितिलाई थप क्रियाशील गराउने,
७. शिक्षक दरबन्दी नपुग भएको विद्यालयमा आवश्यक दरबन्दी व्यवस्थापन गर्ने,
८. औपचारिक शिक्षा र जीवनपर्यन्त सिकाइको व्यवस्थापनका लागि स्थानीय तथा समुदायमा आवश्यक संयन्त्र तयार गर्ने,
९. प्रधानाध्यापक तथा स्थापित संरचना र संयन्त्रमा काम गर्ने कर्मचारीहरू र संस्थाको क्षमता अभिवृद्धि गर्ने ।

४.५ उपलब्धी नतिजा प्रमुख क्रियाकलाप

क) उपलब्धी

शिक्षाका सबै निकाय तथा विद्यालयमा सुशासन प्रवर्द्धन भई बालबालिकाको सिकाइप्रति उत्तरदायी प्रणालीमा विकास हुने ।

ख प्रमुख नतिजाहरू

१. तीनै तहका सरकार विद्यालय लगायत शिक्षाको शासकीय तथा व्यवस्थापकीय कार्यका लागि आवश्यक संरचना तथा जनशक्ति तयार हुने,
२. तीनै तहका सरकार विद्यालय लगायत शिक्षाको शासकीय तथा व्यवस्थापनमा सहभागी हुने सबै निकायको दायीत्व र अधिकारी स्पष्ट हुने,
३. शिक्षाको शासकीय प्रबन्ध तथा व्यवस्थापनमा सहभागी हुने सबै निकाय तथा जनशक्तिको क्षमता विकास गर्ने पद्धति स्थापना भई क्षमतामा सुधार हुने,

४. शिक्षा सेवा प्रवाह सहभागितामूलक कार्यसम्पादनप्रति उत्तरदायी विद्यार्थीको सिकाइप्रति जवाफदेही समतामूलक तथा समावेशी कार्यसम्पादन उद्देश्यमूलक प्रभावकारी तथा कुशल हुने ।

ख) प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य

क्र स	प्रमुख क्रियाकलाप	इकाई	आधार वर्ष २०७८	५ वर्षको लक्ष्य			कैफियत
				१	३	५	
१	स्थानीय तहको शिक्षा ऐन तथा नियमावली निर्माण	सङ्ख्या	१/१				पालिका स्तर
२	गाउँ शिक्षा समितिको गठन	समिति	१				पालिका स्तर
३	प्रधानाध्यापकलाई कार्यसम्पादन करार गरिने	प्र.अ.	०	प्रत्येक वर्ष हरेक विद्यालयका प्र.अ. हरूसँग गर्ने			हरेक वर्ष सबै प्र.अ.हरूसँग
४	शिक्षक तथा समस्त विद्यालय शिक्षा प्रणालीलाई सिकाइप्रति उत्तरदायी बनाउने पद्धतिको विकास गरी	पद्धति	१	१			पालिका स्तर

	कार्यान्वयन गर्ने						
५	शिक्षक सहायता स्थापना	संयन्त्र	०	१			पालिका स्तर
६	अनौपचारिक शिक्षा र जीवनपर्यन्त सिकाइका लागि विभिन्न तहमा संयन्त्रको निर्माण	संयन्त्र	२				वडास्तर र पालिका स्तर
७	विद्यालय स्वास्थ्य तथा पोषण सरसफाइ तथा स्वच्छता, विपत् तथा महामारी सम्बन्धी सेवा तथा समन्यव सम्बन्धी विकास	विद्यालय	३५				विद्यालय र स्थानीय तह
९	शिक्षा सम्बन्धी जनशक्तिको क्षमता विकास	जना	४०			कार्यक्रममा सबै शिक्षकको पहुँच सुनिश्चित गर्ने	

परिच्छेद ५ लगानी र स्रोत व्यवस्थापन

५.१ परिचय

कुनै पनि देश विकसित बन्नका लागि त्यो देशको शैक्षिक अवस्था राम्रो हुनुपर्दछ । शैक्षिक क्षेत्रमा स्तरीय लगानी गरेका देशहरू विकासको दृष्टिकोणले विकसित देशको

सुचीमा रहेका छन् । राज्यले नीति नियम निर्माण गर्दा शिक्षा क्षेत्रलाई मुख्य मेरुदण्डको रूपमा राख्दा देश विकासको गति तिब्र हुन जान्छ । आजका बालबालिकाहरू भोलिका देश निर्माताहरू हुन् । उनीहरूलाई राम्रो शिक्षा दिन सकेमा राष्ट्रलाई चाहिने दक्ष जनशक्ति उत्पादन हुन सक्छ । बालबालिकाहरूलाई गुणस्तरीय शिक्षा सुनिश्चित गर्न समतामूलक स्रोत वितरण हुन आवश्यक छ ।

नेपाल सरकारले पनि शिक्षा क्षेत्रलाई महत्वपूर्ण आधारको रूपमा लिएको पाइन्छ । नेपालको संविधानले आधारभूत शिक्षा निःशुल्क र अनिवार्य एवम् माध्यमिक शिक्षा निःशुल्क हुने व्यवस्था गरेको छ । संविधानमा व्यवस्था गरीएको मौलिक हक शिक्षा ऐन नियममा समेत उल्लेख गरीएको छ । सबै बालबालिकालाई गुणस्तरीय शिक्षा प्रदान गर्नु सरकारको दायीत्व हो । संविधानले व्यवस्था गरे अनुसार माध्यमिक तहको शिक्षा सञ्चालन गर्ने मुख्य जिम्मेवारी स्थानीय सरकारको हो । शिक्षा साझा विषय भएकोले वित्तीय व्यवस्थापनमा संघ र प्रदेशले समेत जिम्मेवारी वहन गर्ने व्यवस्था रहेको छ । स्थानीय तह र निजी क्षेत्रको समेत साझेदारी रहनु आवश्यक छ । वित्तीय व्यवस्थापनमा ससर्त अनुदान, समानीकरण अनुदान, समपूरक अनुदान, विशेष अनुदान र ऋणको व्यवस्थासमेत गर्न सकिन्छ ।

बरेड गाउँपालिकाले पनि माथि उल्लेख भए अनुसारका बजेटहरू परिचालन गरी शैक्षिक क्षेत्रमा व्यवस्थापन गर्ने गरेको पाइन्छ । शिक्षामा आवश्यक पर्ने केन्द्रिय, प्रादेशिक र स्थानीय बजेटहरू परिचालन गरी शैक्षिक क्षेत्रका उपलब्धीहरू हासिल गर्न प्रयास गरेको पाइन्छ । शिक्षकहरूको तलब भत्ताको व्यवस्था सङ्घीय सरकारले व्यहोर्ने व्यवस्था छ । निजी क्षेत्रले समेत शैक्षिक क्षेत्रमा विद्यालयहरू स्थापना गरी शिक्षा क्षेत्रमा योगदान दिएको पाइन्छ ।

५.२ वर्तमान अवस्था

शिक्षा क्षेत्रमा पर्याप्त बजेटसहित कार्यक्रमहरू कार्यान्वयन गर्नुपर्छ भन्ने कुरामा सबैको एकमत रहेको छ । राज्यले शिक्षा क्षेत्रमा झण्डै ४% को हाराहारीमा बजेट व्यवस्थापन गरेको पाइन्छ । विगत २०७३-२०७४ पछाडि कुल बजेटको ९-११ प्रतिशतिको हाराहारीमा सङ्घीय बजेटमा शिक्षा क्षेत्रलाई व्यवस्था गरेको पाइन्छ ।

वैदेशिक सहायता मुख्य आधारमा रहेको छ । नेपालको सन्दर्भमा नेपाल सरकारले प्रति विद्यार्थी औषतमा रू १३४०६ लगानी गरेको पाइन्छ ।

बरेड गाउँपालिकाले संडघ, प्रदेश र स्थानीय तहलाई परिचालन गरी शिक्षा क्षेत्रको वित्तीय व्यवस्थापन गरेको पाइन्छ । वित्तीय व्यवस्थापनमा सशर्त अनुदान, समानीकरण अनुदान, समपूरक अनुदान, विशेष अनुदान र स्थानीय तहले आवश्यकता अनुसार थप गरी वित्तीय व्यवस्थापन गर्ने गरेको छ । नपुग शिक्षकहरू थप गर्ने, आइसिटीका लागि बजेट व्यवस्थापन, शिक्षकहरूलाई तालिम र प्रोत्साहन, अतिरिक्त क्रियाकलाप सञ्चालन गर्ने गरेको छ । आगामी आर्थिक वर्षबाट सुत्केरी महिला शिक्षक विदा बसेको अवधिमा सिकाईलाई निरन्तरता प्रदान गर्न आवश्यक व्यवस्थापन स्थानीय तहले गर्नेछ ।

सङ्घीय, प्रादेशिक र स्थानीय गरी तीनै तहले शिक्षा क्षेत्रमा गरेको प्रयासको बाबजुद विभिन्न समस्या र चुनौतीहरू कायमै रहेको पाइन्छ । पर्याप्त शिक्षक दरबन्दी नहुनु, स्थानीय तहले शिक्षा क्षेत्रमा आवश्यकता अनुसारका बजेट व्यवस्थापन गर्न कठिनाइ पर्नु, शैक्षिक सामग्री र शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापमा लगानीको स्रोत नहुनु इत्यादि चुनौतीहरू स्थानीय तहमा कायमै छन् ।

५.३ उद्देश्य

योजनाको वित्तीय व्यवस्थापनका मुख्य उद्देश्यहरू निम्न अनुसार रहेका छन् :

१. विद्यालयलाई आवश्यक पर्ने वित्तीय स्रोतको प्रक्षेपण गर्ने,
२. गाउँपालिकाभित्र सञ्चालन गरिने शैक्षिक कार्यक्रमहरूको कार्यान्वयनका लागि वित्तीय स्रोत परिचालन गर्ने,
३. प्राथमिकता अनुसार बजेट निर्धारण गर्नु,
४. सङ्घीय, प्रादेशिक र स्थानीय तहको वित्तीय भार स्पष्ट गर्नु ।

५.४ रणनीतिहरू

योजनाको वित्तीय व्यवस्था सम्बन्धी रणनीतिहरू निम्न अनुसार हुनेछन्:

१. सङ्घीय र प्रदेशबाट प्राप्त बजेटको उचित परिचालन गरिनेछ ,

२. वित्तीय व्यवस्थापनमा ससर्त अनुदान, समानीकरण अनुदान, समपूरक अनुदान र विशेष अनुदानलाई पारदर्शी रूपमा परिचालन गरिनेछ ,
३. सरकारी अनुदान प्राप्त विद्यालयहरूलाई सहभागी गराई गुणस्तरीय र जवाफदेही बनाइनेछ ,
४. संडघ र प्रदेशबाट नपुग भएका शैक्षिक क्षेत्रहरूमा गाउँपालिकाद्वारा वित्तीय व्यवस्थापन गरिनेछ ,
५. मापदण्डका आधारमा खर्च र प्रतिवेदन पद्धति अवलम्बन गरिने छ ,
६. वित्तीय व्यवस्थापनमा क्षमता सुधार गरी जिम्मेवारी पारदर्शी र उत्तरदायी बनाइनेछ ,
७. शिक्षण सिकाइको अनुगमन सुपरीवेक्षण, मूल्याङ्कन, सहजीकरण प्रणालीलाई व्यवस्थित गरिने छ ,
८. शैक्षिक योजना तथा कार्यक्रमको नियमित, अध्यावधिक, मध्यावधिक र अन्तिम मूल्याङ्कन प्रणाली स्थापित गरिनेछ ,
९. अनुगमन तथा मूल्याङ्कनबाट प्राप्त पृष्ठपोषणलाई लागू गरिनेछ ,
१०. विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धी परीक्षण र विद्यालयको कार्य सम्पादनलाई व्यवस्थित गरिनेछ ,

योजनामा प्रस्तावित गरिएका विभिन्न शीर्षकहरूका आधारमा आगामी ५ वर्षका कार्यक्रमहरूका लागि बजेट अनुमान गरीएको छ । बजेट अनुमान गर्दा संविधानमा व्यवस्था भए अनुसार निःशुल्क र अनिवार्य शिक्षा र माध्यमिक तहको निःशुल्क शिक्षालाई ध्यान दिइएको छ । आधारभूत र माध्यमिक तहको शिक्षामा गुणस्तर कायम हुने गरी वित्तीय अनुमान गरीएको छ । भर्ना वृद्धि दर तथा टिकाउ दर बढाउने र व्यवसायीक सीप हासिल गर्नु उद्देश्यका साथ बजेटको प्राथमिकता तोकिएको छ । गुणस्तरीय शिक्षालाई थप बल पुग्ने गरी विद्यालयको भौतिक अवस्थाको सुधारको अपेक्षा गरीएको छ । शिक्षा प्रणालीमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिलाई जोड दिइएको छ । स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माण र प्रयोग तथा राष्ट्रिय पाठ्यक्रमको कार्यान्वयनमा बल पुग्ने गरी वित्तीय व्यवस्थापनमा प्रयास गरीएको छ ।

आधारभूत तहमा कक्षा (१-५) दिवा खाजा, शिक्षकहरूलाई आइसिटीको पहुँच, विद्यार्थीहरूलाई छात्रवृत्तिको व्यवस्था निःशुल्क पाठ्यपुस्तक वितरण, स्वास्थ्य शिक्षा र सरसफाइ इत्यादि विषयहरू कार्यक्रममा समेटिएका छन् । आपतकालीन तथा सङ्कटपूर्ण अवस्थामा पठनपाठन सञ्चालनका लागि समेत वित्तीय व्यवस्थापन गरीएको छ । प्राविधिक धारका विद्यालयहरूको सञ्चालन र व्यवस्थापन गर्ने, विद्यालय व्यवस्थापन मजबुद बनाउने, विद्यालयको गुणस्तर सुधार हुने इत्यादि आधारमा समेत बजेट विनयोजन गरिएको छ ।

विद्यालयका क्षेत्रका विभिन्न विषयमा प्रस्तावित बजेट

क्र.स.	प्रमुख क्षेत्रहरू	२०७८/७९	२०७९/८०	२०८०/८१	२०८१/८२	२०८२/८३
१.	प्रारम्भिक बालविकास तथा कर्मचारी	११,५४,५००	१४,१९,५५,००	१४,२२,५५,००	१५,२२,५५,००	१५,९८,५५,००
२.	आधारभूत शिक्षा	६७,६३५,०००	६८,६३०,०००	६९,०००,०००	७०,०००,०००	७०,५००,०००
३.	माध्यमिक शिक्षा	१,९५,११,६००	२,००,१३,६००	२,०७,००,६००	२,१०,००,६००	२,१९,००,६००
४.	उच्च शिक्षा	११,००,०००	११,५०,०००	१२,५०,०००	१३,५०,०००	१४,५०,०००
५.	प्राविधिक तथा व्यवसायिक शिक्षा	१६,००,०००	१६,५०,०००	१७,५०,०००	१८,५०,०००	१९,५०,०००
६.	पाठ्यक्रम र पाठ्यसामग्री	२०,५०,०००	२१,५०,०००	२२,५०,०००	२३,५०,०००	२४,५०,०००
७.	शिक्षक व्यवस्थापन	४०,८५,०००	४१,८५,०००	४२,८५,०००	४३,८५,०००	४४,८५,०००
८.	विद्यालय व्यवस्थापन	२२,६७,०००	२३,६७,०००	२४,६७,०००	२५,६७,०००	२६,६७,०००
९.	गुणस्तरीय सार्वजनिक शिक्षा	१९,११६,०००	२०,११६,०००	२१,११६,०००	२२,११६,०००	२३,११६,०००
१०.	शिक्षामा सूचना प्रविधि	१५,००,०००	१६,००,०००	१७,००,०००	१८,००,०००	१९,००,०००
११.	समावेशी शिक्षा	१३,६७,०००	१४,६७,०००	१५,६७,०००	१६,६७,०००	१७,६७,०००
१२.	संस्थागत संरचना र क्षमता विकास	१०,५०,०००	११,५०,०००	१२,५०,०००	१३,५०,०००	१४,५०,०००
१३.	अनुगमन, मूल्याङ्कन, समन्वय र सहजीकरणका	१,५०,०००	२,५०,०००	३,५०,०००	४,५०,०००	५,५०,०००
१४.	परीक्षा व्यवस्थापन तथा प्रति विद्यार्थी लागत	२२,६४,०००	२३,६४,०००	२४,६४,०००	२५,६४,०००	२६,६४,०००
१५.	विद्यालय पोषण तथा स्वास्थ्य	५९,६७,०००	६०,६७,०००	६१,६७,०००	६२,६७,०००	६३,६७,०००

माथि उल्लेखित तालिका अनुसार शिक्षा क्षेत्रका १५ वटा उपक्षेत्रहरूमा प्राथमिकताका आधारमा प्रत्येक वर्षका लागि बजेट अनुमान गरीएको छ । शिक्षामा सबैको पहुँच सहित गुणस्तरीय सार्वजनिक शिक्षा प्रदान गर्नका लागि प्रस्तावित बजेटले मार्गनिर्देश गर्नेछ । योजना कार्यान्वयनको पहिलो वर्षको तुलनामा अरु वर्षको बजेट वृद्धि गर्दै लगिएको छ । प्रस्तुत बजेटको अनुमान सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तहलाई समेत ध्यानमा राखी प्रस्तुत गरीएको छ ।

परिच्छेद ६

कार्यान्वयन, अनुगमन तथा मूल्याङ्कन, समन्वय र सहजीकरण

६.१ योजना कार्यान्वयन

६.१.१ परिचय

सामान्यत योजना भनेको कुनै निश्चित समयभित्र कार्यसम्पन्न गर्नको लागि एक अनुमानित खाका हो । कुनै कार्यसम्पादन गर्नु अगाडिको महत्त्वपूर्ण मार्गचित्र योजनाले समेटेको हुन्छ । कुन कुन कार्यहरू के कसरी गर्न ? कहिले गर्ने ? कहाँ कहाँ गर्ने ? कति गर्ने ? कसले गर्ने ? बजेटको व्यवस्थापन पक्ष के हो ? इत्यादि विषय वस्तुहरूको समग्र प्रस्ताव योजनामा समावेश भएको हुन्छ । पूर्व योजनाले भविष्यमा गरिने कामहरूलाई सहजीकरण गर्दछ । कार्य आरम्भ गर्नु अगाडि नै विभिन्न जन अपेक्षाहरू, स्रोत साधन अवस्था, मौजुदा ऐन नियमले गरेको कानुनी व्यवस्था आदि आधारमा योजना निर्माण गरीन्छ ।

योजना निर्माण एउटा आधारभूत कुरा भए पनि यसको कार्यान्वयन पक्ष महत्त्वपूर्ण रहन्छ । योजनाले तोकेका उद्देश्य तथा लक्ष्यहरू कार्यान्वयनबाट प्राप्त गर्न सकेमा

मात्र योजनाको अर्थ रहन्छ । कार्यान्वयन पक्ष बलियो र सशक्त भएमा प्रतिफल सोचेअनुसार हासिल हुन सक्छ । सबैभन्दा जटिल र चुनौतीपूर्ण अवस्था भनेकै योजना कार्यान्वयन हो । योजनामा समावेश गरिएका क्षेत्र तथा विषयवस्तुहरू तोकिएको समयमा सम्पन्न गर्न सकेमा थप योजना पुनः प्रारम्भ गर्ने बाटो खुल्छ ।

योजना कार्यान्वयनका लागि उपयुक्त प्रबन्ध गर्नु पर्ने हुन्छ । सम्बन्धीत सङ्गठनहरू परिचालन, जनशक्तिको व्यवस्थापन, नीति नियम तथा जिम्मेवारी र उत्तरदायीत्व आदिको व्यवस्थापन गरेमा योजना सफल हुन सक्छ । योजना कार्यान्वयनका लागि सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तहको साथसाथै विद्यालय तथा अभिभावकको समेत महत्वपूर्ण भूमिका रहन्छ । योजना स्थानीय तहमा कार्यान्वयन हुने भएकोले यसको महत्वपूर्ण जिम्मेवारी स्थानीय तहको नै हुन्छ । योजना कार्यान्वयन गर्दा दिगोपन, प्रभावकारिता र कार्यकुशलतामा ध्यान दिनु पर्छ ।

माथि उल्लिखित योजनाहरू बरेड गाउँपालिकाले के कसरी कार्यान्वयन गर्ने ? रणनीति तथा क्रियाकलापहरू के के गर्ने ? भन्ने बारेमा प्रष्ट पार्न खोजिएको छ ।

६.१.२ वर्तमान अवस्था

वर्तमान व्यवस्था अनुसार शैक्षिक योजनाहरू संडघ, प्रदेश र स्थानीय तहबाट लागूहुने भएकोले यसको कार्यान्वयन गर्ने जिम्मेवारी पनि तीनै तहमा व्यवस्थापन गरीएको छ ।

स्थानीय स्तरमा सञ्चालित शैक्षिक योजनाहरूको कार्य स्थानीय शिक्षा, युवा तथा खेलकुद शाखाबाट हुँदै आएको छ । स्थानीय सरकार ऐन २०७४ अनुसार स्थानीय सरकारलाई प्राप्त २३ वटा शैक्षिक क्षेत्रका काम, कर्तव्य र अधिकार तोकिएको छ । केन्द्रदेखि स्थानीय तहसम्मका सबै योजनाहरू कार्यान्वयन गर्ने प्रमुख जिम्मेवारी स्थानीय तहलाई नै प्रदान गरीएको छ । स्थानीय जनप्रतिनिधिहरूको माग र उनीहरूको संलग्नतामा योजनाहरू कार्यान्वयन हुन्छन् । मुख्यतया: विद्यालय व्यवस्थापन समितिले विद्यालयका योजनाहरू कार्यान्वयन गर्नुपर्दछ । योजना कार्यान्वयनमा विभिन्न खालका चुनौती तथा समस्याहरू कायमै रहेका छन् । कुशल

व्यवस्थापनका लागि संडगठन संरचना तथा जनशक्ति अभावले प्रभावकारी कार्यान्वयनमा बाधा उत्पन्न हुन्छ । हालको व्यवस्थापन पक्षमा देखिएका चुनौती तथा समस्याहरू निम्न अनुसार छन् ।

१. पुरानो प्रणालीबाट नयाँ प्रणालीमा प्रवेश गर्दा छुट्टै पद्धतिको विकास नहुनु,
२. स्थानीय तहले कार्यान्वयन गर्ने क्षेत्रहरू स्पष्ट नहुनु,
३. शिक्षा सम्बन्धी सबै विषय क्षेत्र एउटा शाखाले हेर्नुपर्ने तथा सुपरीवेक्षण, अनुगमन तथा मूल्याङ्कन समेत गर्नुपर्ने,
४. जनशक्तिको अभाव हुनु ।

६.१.३ योजना कार्यान्वयन प्रबन्ध

शिक्षा क्षेत्रको योजनाको समग्र कार्यान्वयन प्रक्रियाका लागि निम्न लिखित प्रबन्ध गरिनेछ :-

स्थानीय तह

१. संडघ तथा प्रदेशबाट प्राप्त सशर्त अनुदान र अन्य अनुदान र आफ्नै स्रोतको बजेट समेत राखी वार्षिक बजेट तय गरिनेछ,
२. शिक्षा शाखाको क्षमता विकास गरी योजना कार्यान्वयनका लागि आवश्यकतानुसार समितिहरू निर्माण गरिने छ,
३. योजना कार्यान्वयनका लागि आवश्यक ऐन, नियम र नीति र निर्देशनको व्यवस्था गरिनेछ,
४. शिक्षण सिकाइमा सहयोग पुऱ्याउन स्थानीय स्तरमा शिक्षक तथा विज्ञ समूह सम्मिलित शिक्षक सहायता प्रणाली विकास गरिने छ,
५. योजना निर्माण तथा कार्यान्वयनमा विद्यालयमा अध्यापनरत विज्ञ शिक्षकहरूको सहायता लिइनेछ ।

विद्यालय

१. विद्यालय सुधार योजना निर्माण गर्ने,

२. विद्यालय व्यवस्थापन समितिले स्थानीय तहबाट प्राप्त बजेट र आफ्नै आम्दानी समावेश गरी वार्षिक कार्यक्रम तथा बजेट तर्जुमा र कार्यान्वयन गर्ने,
३. योजना कार्यान्वयनका लागि प्रधानाध्यापकलाई जिम्मेवारी बनाइने,
४. योजना कार्यान्वयनका लागि आवश्यक मापदण्ड तयार गरी लागू गर्ने,
५. स्थानीय अभिभावक तथा सरोकारवालाहरूसँग अन्तर्क्रिया तथा सहकार्य गर्ने,
६. कार्यान्वयन गरिएका योजनाको सामाजिक परीक्षण गर्ने ।

६.१.४ अनुगमन तथा मूल्याङ्कन, समन्वय र सहजीकरण

६.१.४.१ परिचय

योजनाहरू विनियोजन र वितरणको अवस्था, लगानी प्रवाह, कार्यक्रम कार्यान्वयन के कसरी भएको छ ? भनी सुनिश्चित गर्नका लागि अनुगमन तथा मूल्याङ्कन आवश्यक पर्छ । निर्धारित समयमा क्रियाकलापहरू कार्यतालिकाअनुसार भए नभएको र भएको भए प्रतिफलतर्फ उन्मुख भए नभएको समेत अनुगमन तथा मूल्याङ्कनबाट पत्ता लगाउन सकिन्छ । कार्यान्वयनमा रहेका योजनाहरूका लक्ष्य र प्रगति बारेमा नियमित तथा आवधिक रूपमा निगरानी, निरीक्षण, एवम् जाँचबुझ गर्न जरूरी हुन्छ । योजना के कसरी अगाडि बढेको छ ? यसले उद्देश्यअनुसार कार्यरम्भ गर्न खोजेको छ या छैन ? नियम र प्रकृया अनुसार छ या छैन ? कुन कुन निकाय या व्यक्तिले अनुगमन गर्ने ? के कस्ता समस्याहरू कार्यान्वयन अवधिमा आइपरे र यसको समाधान के कसरी गर्न सकिन्छ ? योजनाले दीर्घकालीन फाइदाहरू के कसरी दिन सक्छ ? इत्यादि विषय वस्तुको रेखदेखका लागि अनुगमन संयन्त्र हुन जरूरी हुन्छ ।

योजना कार्यान्वयनको समयमा समन्वय र सहजीकरणको आवश्यकता पर्दछ । योजना कार्यान्वयन गरिने सबै क्षेत्र सक्षम नहुन सक्छन् । योजनाहरू बहु क्षेत्रसँग सम्बन्धीत भएमा समन्वयको खाँचो पर्न सक्छ । कतिपय नीतिगत अस्पष्टता भएमा सहजीकरण गर्नु पर्ने हुन्छ । विभिन्न निकाय र व्यक्तिहरू बीचको समन्वय र सहकार्यले योजना कार्यान्वयनमा तीव्रता ल्याउन सकिन्छ ।

यसरी योजना कार्यान्वयनका लागि अनुगमन तथा मूल्याङ्कन, समन्वय र सहजीकरणको भूमिका महत्त्वपूर्ण हुन्छ ।

६.१.४.२ वर्तमान अवस्था

वर्तमान व्यवस्थाअनुसार शैक्षिक योजनाहरू संडघ, प्रदेश र स्थानीय तहबाट लागू हुने भएकोले यसको अनुगमन गर्ने जिम्मेवारी पनि तीनै तहमा व्यवस्थापन गरीएको छ । बरेड गाउँपालिकामा सञ्चालित शैक्षिक योजनाहरूको अनुगमन तथा मूल्याङ्कन जनप्रतिनिधि, प्राविधिक शाखा तथा शिक्षा शाखाबाट हुँदै आएको छ । शैक्षिक गुणस्तर परीक्षण केन्द्रले शैक्षिक संस्थाहरूको कार्यसम्पादन परीक्षण तथा विद्यार्थीहरूको उपलब्धी परीक्षण गर्दै आएको छ । स्रोतकेन्द्रहरू खारेज भइसकेपछि उक्त स्रोतकेन्द्रमा हुने कार्य स्थानीय शिक्षा शाखामार्फत हुने गरेका छन् । स्थानीय सरकार ऐन २०७४ अनुसार स्थानीय सरकारलाई प्राप्त २३ वटा शैक्षिक क्षेत्रका काम, कर्तव्य र अधिकार तोकिएको छ । केन्द्रदेखि स्थानीय तहसम्मका सबै योजनाहरू कार्यान्वयन गर्ने प्रमुख जिम्मेवारी स्थानीय तहलाई नै प्रदान गरीएको छ । यसको अनुगमन र मूल्याङ्कन पनि मूल रूपमा स्थानीय तहलाई नै हुन आउँछ ।

योजना अनुगमन तथा मूल्याङ्कनमा निम्न लिखित चुनौतीहरू पहिचान गरीएको छ :-

१. अनुगमन तथा मूल्याङ्कनका मापनयोग्य सूचकको तय गर्नु,
२. अनुगमन तथा मूल्याङ्कन, समन्वय र सहजीकरणमा सीप र दक्षता भएका जनशक्तिको व्यवस्था गर्नु,
३. अनुगमनलाई नियमित र एकरूपता बनाउनु,
४. अनुगमन र मूल्याङ्कनलाई निष्पक्ष, भरपर्दो र विश्वसनीय बनाउनु ।

६.१.४.३ उद्देश्य

१. नतिजामा आधारित अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रणाली लागू गर्नु,
२. योजना कार्यान्वयनमा उपयुक्त समन्वय र सहजीकरण विकास गर्नु ।

६.१.४.५ रणनीतिहरू

१. अनुगमन तथा मूल्याङ्कनका लागि विभिन्न समितिहरूको निर्माण गर्ने,
२. अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रतिवेदन छिटो छरितो र व्यवस्थित बनाउने,
३. अनुगमनका लागि विभिन्न सूचकहरू सहितको संयन्त्र तयार गर्ने,
४. विद्यालय र गाउँपालिका बीच हुने सूचना प्रणालीलाई व्यवस्थित गर्ने,
५. जनप्रतिनिधिहरू सहित सघन विद्यालय अनुगमन तथा मूल्याङ्कन कार्य गर्ने,
६. शिक्षण सिकाइको अनुगमन सुपरीवेक्षण, मूल्याङ्कन, सहजीकरण प्रणालीलाई व्यवस्थित गर्ने,
७. शैक्षिक योजना तथा कार्यक्रमको नियमित, अध्यावधिक, मध्यावधिक र अन्तिम मूल्याङ्कन प्रणाली स्थापित गर्ने,
८. अनुगमन तथा मूल्याङ्कनबाट प्राप्त पृष्ठपोषणलाई हुबहु कार्यान्वयन गर्ने,
९. विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धी परीक्षण र विद्यालयको कार्य सम्पादनलाई व्यवस्थित गर्ने ।

६.१.४.६ उपलब्धी, नतिजा, प्रमुख क्रियाकलाप तथा लक्ष्य

क) उपलब्धी

अनुगमन, मूल्याङ्कन, समन्वय र सहजीकरणका माध्यमले योजनाका चुनौतीहरू समाधान भई अपेक्षित उपलब्धी हासिल हुने ।

ख) प्रमुख नतिजाहरू

१. अनुगमन र मूल्याङ्कनमा संस्थागत विकास हुने,
२. अनुगमन, मूल्याङ्कन, समन्वय र सहजीकरणका माध्यमले नतिजामा सुधार हुने,
३. विद्यार्थीहरूको शैक्षिक उपलब्धी सुधार हुने,
४. समन्वय र सहजीकरणले कार्य क्षमतामा कुशलता ल्याउने ।

क्र. स.	प्रमुख क्रियाकलाप	इकाई	आधार वर्ष २०७८	५ वर्षको लक्ष्य			कैफियत
				१	३	५	
१	नतिजामा आधारित सूचक निर्माण	पटक	१	१	१	१	
२	अनुगमन कार्य	पटक	२	३	४	५	
३	वार्षिक समीक्षा	पटक	३	४	४	४	
४	प्रतिवेदन तयारी	पटक	१	४	४	४	
५	समन्वय तथा सहजीकरण	पटक	१	४	४	४	
६	अनुगमन मूल्याङ्कन र क्षमता विकास	पटक	२	३	४	५	

परिच्छेद ७ : मुख्य मुख्य क्रियाकलाप र उपलब्धी सूचक

७.१ परिचय

योजनाले राखेको दूरदृष्टि, दीर्घकालीन सोच, उद्देश्य परिपूर्तिका लागि विभिन्न रणनीतिहरू अवलम्बन गरीएको छ । रणनीतिका आधारमा क्रियाकलापहरू तय गरीएको छ । गन्तव्यमा पुग्नका लागि उपलब्धी तथा सूचकहरू निर्धारण गरी योजनाको पाँच वर्षका लागि पहिलो वर्ष, तेस्रो वर्ष र अन्तिम वर्षको नतिजा आँकलन गरीएको छ ।

नतिजा खाका आवधिक योजनाको उपलब्धी मापन गर्ने सङ्ख्यात्मक साधन हो । नतिजा खाकाले विद्यालय तथा समस्त विद्यालय शिक्षा प्रणालीलाई नतिजाप्रति जबाफदेही बनाउन सहयोग गर्दछ ।

७.२ योजनाको समग्र नतिजा खाका

उपलब्धी	नतिजा सूचक	सत्यापनका स्रोत तथा तरिका
<p>१. सबै बालबालिकाहरूलाई गुणस्तरीय बालविकास तथा शिक्षाको अवसर सुनिश्चित हुने ,</p> <p>२. अनिवार्य तथा निःशुल्क आधारभूत शिक्षामा पहुँच र सहभागिता सुनिश्चित भई गुणस्तर अभिवृद्धि हुने ,</p> <p>३. माध्यमिक शिक्षामा सबैको पहुँच भई गुणस्तरमा सुधार हुने ,</p> <p>४. उच्च शिक्षा हासिल गर्ने उमेरका सबै युवाहरूलाई गुणस्तरीय शिक्षाको सुनिश्चितता हुने ,</p> <p>५. उपलब्ध प्राकृतिक स्रोत र साधनहरूको प्रयोग र परिचालन गर्दै आर्थिक उपार्जन र समृद्धिमा योगदान गर्न सक्ने निम्न र मध्यम स्तरको प्राविधिक, व्यवसायीक र उद्यमी जनशक्ति उत्पादन हुने,</p> <p>६. पाठ्यक्रम समय सान्दर्भिक र व्यवस्थित भई दैनिक जीवनमा आवश्यक आधारभूत सक्षमता सहित, सिर्जनशील, सकारात्मक सोच भएका, सिकाइप्रति प्रतिवद्ध नागरिक तयार गर्न सहयोग हुने</p> <p>७. सक्षम, योग्य, उत्तरदायी र अभिप्रेरित शिक्षकको व्यवस्था भई विद्यार्थीको सिकाइमा</p>		<ul style="list-style-type: none"> - वार्षिक परीक्षाको प्रतिवेदन - विद्यार्थी उपलब्धी - अनुगमन प्रतिवेदन - शैक्षिक सूचनाहरू - उपलब्धी परीक्षाको नतिजाहरू - विद्यालयले प्रविष्ट गरेको IEMIS, - अतिरिक्त क्रियाकलाप प्रतिवेदन

उपलब्धी	नतिजा सूचक	सत्यापनका स्रोत तथा तरिका
<p>सुधार हुने,</p> <p>८. गाउँपालिका भित्रका सबै विद्यालयहरू कुशल र उत्तरदायी विद्यालय प्रशासन सहित बलियो व्यवस्थापन पक्ष भएको हुने ,</p> <p>९. सबै नागरिकहरूलाई साक्षरता निरन्तर शिक्षा र जीवन प्रयन्त सिकाइको अवसर प्राप्त हुने ,</p> <p>१०. उच्च शैक्षिक उपलब्धी सहित गुणस्तरीय सार्वजनिक शिक्षाको सुनिश्चितता हुने ,</p> <p>११. समाजमा पछाडि परेका र आर्थिक तथा सामाजिक रूपले कमजोर अपाङ्गता भएका र सहारा विहीन बालबालिकाहरूको विद्यालयमा समतामूलक पहुँच भएको हुने ,</p> <p>१२. शिक्षक तथा विद्यार्थीहरूको लागि सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको सहज पहुँच सहित शिक्षण सिकाइमा अधिकतम प्रयोग भएको हुने,</p> <p>१३. शिक्षाका सबै निकाय तथा विद्यालयमा सुशासन प्रवर्द्धन भई बालबालिकाको सिकाइप्रति उत्तरदायी प्रणालीमा विकास हुने ,</p>		

सन्दर्भ सामग्रीहरू

१. स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४
२. शिक्षा ऐन २०२८ (परिमार्जन सहित)
३. शिक्षा नियमावली २०५९ (परिमार्जन सहित)
४. समावेशी आयोग नीति २०७४
५. स्टेम शिक्षा मार्गचित्र २०७७ प्रदेश सरकार, प्रदेश नं. ५
६. राष्ट्रिय शिक्षा नीति २०७६
७. शिक्षा क्षेत्रको योजना (२०२१-२०३०) नेपाल सरकार, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय
८. Flash I report 2075
९. समावेशी शिक्षा नीति २०७३
१०. राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप २०७६
११. बरेड गाउँपालिकाको शैक्षिक पार्श्वचित्र २०७८
१२. राष्ट्रिय समावेशी आयोग ऐन २०७४
१३. दशवर्षे शिक्षा क्षेत्र योजना (२०७८-२०८७) विकास प्रस्तावित खाका लुम्बिनी प्रदेश
१४. वैकल्पिक सिकाइ सहजीकरण निर्देशिका २०७७
१५. राष्ट्रपति शैक्षिक सुधार कार्यक्रम कार्यान्वयन कार्यविधि २०७६
१६. शैक्षिक गुणस्तर परीक्षण केन्द्रको प्रतिवेदन २०७५
१७. गुणस्तरीय शिक्षा र चुनौतीहरू, विजय बाबु बस्नेत
१८. प्राविधिक शिक्षा कार्यविधि
१९. पन्ध्रौं योजना आ.व. २०७६/०७७ — २०८०/०८१
२०. राष्ट्रिय विज्ञान तथा नव प्रवर्तन नीति २०७६
२१. अनिवार्य तथा निःशुल्क शिक्षा ऐन २०७५
२२. नेपालको संविधान २०७२
२३. दिगो विकासको लक्ष्यहरू, वर्तमान अवस्था र मार्गचित्र २०१६-२०३०
२४. प्रथम पञ्चवर्षीय योजना (आ.व. २०७६/२०७७-२०८०-०८१ (गण्डकी प्रदेश पोखरा नेपाल
२५. बजेट वक्तव्य २०७६/०७७ बरेड गाउँपालिका बागलुङ
२६. बजेट वक्तव्य २०७७/०७८ बरेड गाउँपालिका बागलुङ
२७. नीति तथा कार्यक्रम २०७६/०७७ बरेड गाउँपालिका बागलुङ
२८. नीति तथा कार्यक्रम २०७७/०७८ बरेड गाउँपालिका बागलुङ